

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ ЛУГАНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Т.В. ФІЛІПЕНКО

**“Правові основи зовнішньоекономічної
діяльності”**

(НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК)

м.Донецьк - 2006 р.

УДК: 3467:339.1/9
ББК: 67.99(2)3
Ф 53

*Рекомендовано до друку вченою радою
Донецького юридичного інституту
Луганського державного університету
внутрішніх справ
(протокол № 13 від 30 листопада 2005 р.)*

Філіпенко Т.В.

Правові основи зовнішньоекономічної діяльності: науково-практичний посібник. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2006. – 162 с.

Рецензенти:

Макогон Ю.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри “Міжнародна економіка” Донецького національного університету

Делія Ю.В. – кандидат юридичних наук, начальник кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності ОВС Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ

Костенко Ю.О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної безпеки Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ

У науково-практичному посібнику розглянуто суб’єкти та засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності, місце України у світовому співтоваристві, стан і проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу з точки зору зовнішньоекономічної безпеки України, захисту прав і законних інтересів держави та інших суб’єктів зовнішньоекономічної і господарської діяльності.

Науково-практичний посібник призначено для викладачів, ад’юнктів, аспірантів, курсантів, студентів, працівників підприємницьких структур і органів контролю, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями зовнішньоекономічної діяльності.

В научно-практическом пособии рассмотрены субъекты и методы регулирования внешнеэкономической деятельности, место Украины в мировом сообществе, состояние и проблемы адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза с точки зрения внешнеэкономической безопасности Украины, защиты прав и законных интересов государства и других субъектов внешнеэкономической и хозяйственной деятельности.

Научно-практическое пособие предназначено для преподавателей, адъюнктов, аспирантов, курсантов, студентов, работников предпринимательских структур и органов контроля, а также всех тех, кто интересуется вопросами внешнеэкономической деятельности.

© Т.В. Філіпенко, 2006

© ДЮІ ЛДУВС, 2006

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Організаційно-правові засади зовнішньоекономічної діяльності	6
1.1. Поняття, види та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності	6
1.2. Місце України у світовому співтоваристві	19
1.3. Стан та проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу	31
Розділ II. Правове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності в Україні	48
2.1. Засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності	48
2.2. Ліцензування і квотування зовнішньоекономічної діяльності	60
2.3. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності	71
Розділ III. Правові аспекти реалізації зовнішньоекономічних відносин	86
3.1. Зміст і порядок укладання зовнішньоекономічних договорів	86
3.2. Правовий режим іноземних інвестицій	97
3.3. Захист прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної і господарської діяльності України	111
Розділ IV. Зовнішньоекономічна безпека держави	123
4.1. Сутність і принципи зовнішньоекономічної безпеки	123
4.2. Експортно-імпортна безпека	132
4.3. Безпека відносин України з міжнародними фінансовими організаціями	138
Література	154

ВСТУП

Значення зовнішньоекономічної політики у вирішенні національних економічних проблем підвищується зі зростанням та розширенням сфер міжнародного обміну. Реформи, що відбуваються в Україні, націлені на побудову демократичної правової держави, основою якої має бути ринкова економічна система. Складовою частиною даного процесу стала орієнтація на повномасштабне включення до світової економічної системи. Лібералізація, скасування державної монополії на зовнішню торгівлю, збільшення кількості суб'єктів зовнішньоекономічного обігу не є відмовою держави від втручання в систему регулювання зовнішньої економіки. Більше того, світовий досвід свідчить, що відбувається посилення та диверсифікація такого впливу, пріоритети, принципи, механізми та інструменти якого взаємоузгоджені на міжнародному рівні в численних двосторонніх та багатосторонніх угодах. Одним із вирішальних факторів визначено підвищення ефективності зовнішньоторговельної політики держави, яка має забезпечити зміцнення позицій країни у світовій торгівлі та сприяти виходу її продукції на нові ринки.

Вихід на світовий зовнішній ринок – закономірність розвитку ринкової економіки. Діяльність підприємств на світовому ринку пов'язана з міжнародною виробничою та науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом товарів і послуг. Вона також включає вивіз капіталу у формі інвестування в іноземні підприємства і залучення іноземних інвестицій. У законодавчих актах України зовнішньоекономічна діяльність визначається як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, і яка існує як на території України, так і за її межами.

Міжнародні економічні відносини мають для економічного розвитку України суттєве значення. Але раціональне використання переваг міжнародних економічних відносин передбачає, щоб економіка України була інтегрована у світове господарство.

Україна нині перебуває на перехідній стадії розвитку економіки. Як суверенна держава вона ще не має належного досвіду налагодження економічних зв'язків із країнами світового співтовариства. Це стримує процес інтеграції національної економіки у світове господарство. Україна завжди мала економічні зв'язки з країнами світового співтовариства, але її включення до системи світового господарства на сучасному етапі має свої особливості, найбільше зумовлені здобуттям Україною незалежності. Головним економіко-правовим документом, що регламентує розвиток зовнішньоекономічної політики України, є Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», що був прийнятий у квітні 1991 року. Він передбачає, що суб'єктами міжнародних економічних відносин можуть бути юридичні особи на території України; у ньому докладно розроблені принципи та види зовнішньоекономічної діяльності, права та обов'язки суб'єктів міжнародних економічних відносин, механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю тощо. Правові та нормативні документи, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність України, спираються на об'єктивні можливості господарського розвитку нашої держави. Україна традиційно посідає провідне місце серед держав СНД щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Це зумовлюється наявністю важливих об'єктивних матеріальних передумов, що сприяють розвитку зовнішньоекономічних зв'язків: природних ресурсів, виробничих потужностей, трудових ресурсів, транспортного забезпечення тощо.

У науково-практичному посібнику проблеми організаційно-правових засад, засобів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, правового режиму іноземних інвестицій розглянуто з точки зору зовнішньоекономічної безпеки України, захисту прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної і господарської діяльності.

РОЗДІЛ I. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття, види та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності

Згідно з пунктом 9 ч.1 ст.92 Конституції України засади зовнішньоекономічної діяльності визначаються виключно законами України.*

Організацію і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України п. 8 ст. 116 Конституції покладено на Кабінет Міністрів України.

Сьогодні зовнішньоекономічна діяльність регулюється великою кількістю нормативно-правових актів. Базовим документом для формування зовнішньоекономічної діяльності є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який прийнято у 1991 році. Останнім часом відбулося помітне оновлення законодавства, що викликає необхідність зміни норм Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Крім того, необхідність змін пов'язана зі Стратегією уряду на вступ до Європейського співтовариства, визначеною Указом Президента України від 11 червня 1998 р. № 615 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу».**

У статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначено, що зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.***

Законом України «Про економічну самостійність України» від 3 серпня 1990 р. встановлено, що Україна самостійно здійснює керівництво зовнішньоекономічною діяльністю, бере безпосередню участь у міжнародному поділі праці та розвиває економічне співробітництво з іншими державами на

* Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

** Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.98 № 615 //www.liga.ua

*** Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29.

основі принципів зацікавленості, рівноправності і взаємної вигоди. Підприємства та організації мають право вступати у прямі господарські зв'язки та співробітничати з підприємствами та організаціями інших держав, створювати з ними спільні підприємства, асоціації, концерни, консорціуми, союзи, інші об'єднання.*

Але слід зазначити, що розвиток зовнішньоекономічної діяльності суттєво залежить від визнання привабливості України для іноземних держав, а це значною мірою пов'язано з її економічною свободою.

Починаючи з 1995 року проводяться щорічні міжнародні дослідження Index of Economic Freedom, що традиційно публікуються в січні спільно американським агентством Heritage Foundation та відомим економічним виданням Well Street Journal.**

Зазначені дослідження виявили залежність між темпами економічного розвитку держави і рівнем її економічної свободи: чим більше свободи, тим вище добробут держави та її громадян.

Виходячи з підсумкових показників за останні 11 років, з 2001 року відбувається поступове зростання добробуту українців, причому пік цього зростання припадає на 2004 рік. Порівняно з показниками дослідження минулого року Україна поліпшила свій індекс економічної свободи на 0,28 пунктів, що дало змогу їй піднятися в підсумковому рейтингу відразу на 28 позицій – із 117 на 88 (таблиця 1.1). Таким чином, Україна стала другою після Мадагаскару державою у світі, яка досягла найбільшого прогресу в підвищенні економічної свободи в 2004 році.

* Про економічну самостійність України: Закон України від 03.08.90 № 142-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1990. - № 34. – Ст. 12.

** Брыль Р. Украина по капле выдавливают из себя раба // Инвест-Газета.– 2005. – № 5. – С. 7.

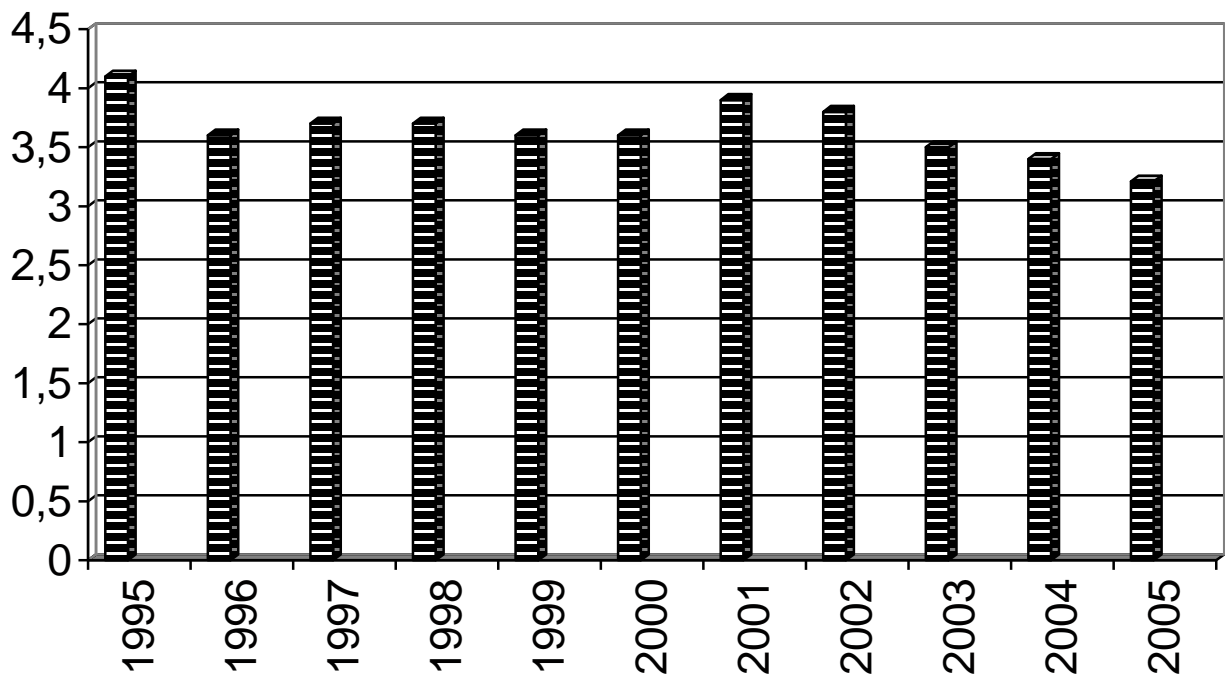

Рис. 1.1. Динаміка підсумкових показників індексу економічної свободи України у період з 1995 до 2005 р. (умовний коефіцієнт)

Головний успіх нашої держави автори дослідження пов'язують із позитивними зрушеннями у трьох сферах економічного життя:

- По-перше, зазначено зниження податку на доходи фізичних осіб з 40% до 13% та податку на прибуток для компаній з 30% до 25%.
- По-друге, автори дослідження вказують на зниження контролю економіки з боку держави. Як доказ наводять такі дані Міжнародного валютного фонду: в 2003 році частка держпідприємств у загальному річному доході України становила 4,07%, тимчасом як минулого року цей показник становив 9,62%.
- По-третє, Україна змогла досягти успіху в такій категорії, як «монетарна політика». Якщо зважений середній рівень інфляції у період з 1993 до 2002 року становив 7,51%, то цей показник у період з 1994 до 2003 року зменшився до рівня 5,91%.

В інших семи категоріях (таблиця 1.2), на основі яких створюється підсумкова оцінка країни в рейтингу економічної свободи, автори дослідження прогресу України не зафіксували. Слід зазначити, що, за даними Heritage Foundation, «застій» України з питань залучення іноземних інвестицій і в

банківській сфері триває три роки, в боротьбі з тіньовим ринком – десять років, а в питанні законодавства, прав власності, цін, зарплати – 11 років. Зрештою Україна залишається країною з «переважно невільною економікою» відповідно до класифікації Heritage Foundation. А найбільш вільною економікою серед 161 країни, у межах дослідження, як і торік, є економіка Гонконгу.

Одночасно з індексом економічної свободи Heritage Foundation найвідомішими з економічних індексів, що складаються для окремих країн, є індекси конкурентоспроможності Світового економічного форуму; індекси сприйняття корупції Transparency International, індекси залучення інвестицій Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) та індекси глобалізації консалтингової компанії A.T. Kearney. Вони використовуються стратегічними інвесторами, політиками, громадськими організаціями та дослідниками для оцінки економічного середовища та перспектив економічного зростання країни.

За глобальним індексом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) Україна посіла 86 місце (серед 104 країн) та 65 (серед 93) за індексом ділової конкурентоспроможності (Business Competitiveness Index, BCI). Такі дані оприлюднив Центр соціально-економічних досліджень CASE-Україна – український партнер Світового економічного форуму, який щороку проводить світовий огляд конкурентності.* Наші найближчі сусіди Польща та Росія посіли 60 та 70 місця за GCI та 55 і 59 за BCI відповідно. Очолили рейтинг GCI Фінляндія, США, Данія і Швеція. До першої десятки також увійшли Тайвань, Сінгапур, Швейцарія, Ісландія, Норвегія та Австралія.

Слід зважати на відносність результатів, оскільки рейтинг рік у рік охоплює все більше країн. Крім того, для країн, із приводу яких є сумніви щодо репрезентативності результатів, індекс не розраховується. Зокрема, із членів СНД у рейтингу є лише Україна, Росія та Грузія. Динаміка трійки лідерів рейтингу-2004 та країн колишнього соцтабору наведена в таблиці 1.3. Як бачимо, Україна щороку (крім 2002) потрапляє в останню чверть рейтингу.

* Статистичні дані Центру соціально-економічних досліджень CASE-Україна – українського партнера Світового економічного форуму / <http://www.weforum.org/ger>

Цього року нашими найближчими сусідами за глобальним індексом конкурентоспроможності стали Венесуела та Малаві. Основними позитивними факторами (по суті, перевагами конкурентної позиції), що вплинули на підсумковий рейтинг України стали: низький реальний обмінний курс; високий рівень заощаджень; велика кількість випускників вищих навчальних закладів; високий рівень витрат на науково-дослідну діяльність; гнучкий ринок праці; доступність компонентів та устаткування. Водночас серед негативних факторів (по суті, недоліків конкурентної позиції) є такі: високий рівень податків; корупція; слабкі інститути фондового ринку; незахищеність прав власності; субсидування матеріалів.

Організація зовнішньоекономічної діяльності залежить від зовнішньої політики держави. Метою зовнішньої політики України є:^{*}

- зміцнення і розвиток її як незалежної демократичної держави;
- забезпечення стабільності її міжнародного становища;
- зберігання територіальної цілісності держави і недоторканності її меж;
- входження національної держави у світову економічну систему;
- захист прав та інтересів громадян України за кордоном;
- створення умов для підтримки контактів із зарубіжними українцями і вихідцями з України.

Українська зовнішня політика здійснюється в 4 основних сферах:

1. двосторонні відносини;
2. європейське регіональне співробітництво;
3. співробітництво у межах СНД;
4. участь в ООН та інших міжнародних організаціях.

^{*} Філіпенко Т.В. Міжнародні грошові та фінансово-кредитні відносини. – Донецьк: ДІВС, 2001. – С.6.

Індекс економічної свободи – 2005

Місце в рейтингу	Країна	Підсумковий коефіцієнт
Вільні		
1	Гонконг	1,35
2	Сінгапур	1,60
3	Люксембург	1,63
4	Естонія	1,65
5	Ірландія	1,70
7	Великобританія	1,75
11	Чилі	1,81
13	США	1,85
15	Фінляндія	1,90
17	Голландія	1,95
Переважно вільні		
18	Німеччина	2,00
23	Литва	2,18
31	Іспанія	2,34
36	Словаччина	2,43
41	Польща	2,54
44	Франція	2,63
48	Мадагаскар	2,68
52	Болгарія	2,74
67	Албанія	2,93
73	Сенегал	2,99
Переважно невольні		
74	Хорватія	3,00
77	Молдова	3,06
88	Україна	3,21
100	Грузія	3,34
112	Китай	3,46
124	Росія	3,56
125	Румунія	3,58
130	Казахстан	3,66
137	В'єтнам	3,83
143	Білорусь	3,99
Невольні		
144	Таджикистан	4,00
146	Венесуела	4,09
147	Узбекистан	4,10
149	Куба	4,29
151	Туркменістан	4,36
153	Лівія	4,40
155	Південна Корея	5,00

♣ Найгірший показник – 5

Таблиця 1.2

Оцінка України по категоріях

Сфери економіки	Коефіцієнт – 2004	Коефіцієнт –2005
Торгова політика	3,0	3,0
Фіскальна політика	3,9	2,6
Контроль держави	3,0	2,5
Монетарна політика	3,0	2,0
Іноземні інвестиції	4,0	4,0
Банки та фінанси	3,0	3,0
Зарплата та ціни	3,0	3,0
Права власності	4,0	4,0
Законодавство	4,0	4,0
Тіньовий ринок	4,0	4,0

♣ Найгірший показник – 5

Таблиця 1.3

**Динаміка рейтингу конкурентоспроможності
за даними Центру соціально-економічних досліджень CASE-Україна –
українського партнера Світового економічного форуму**

Країна	2000	2001	2002	2003	2004
Фінляндія	5	1	1	1	1
США	1	2	2	2	2
Швеція	12	9	3	3	3
Литва	–	43	39	40	36
Угорщина	32	26	29	33	39
Чехія	34	35	36	40	39
Словаччина	36	39	46	43	43
Польща	34	41	50	45	60
Румунія	–	56	67	75	63
Росія	52	58	58	70	70
Україна	56	60	69	84	86
Грузія	–	–	–	–	94
Загальна кількість країн	58	75	95	101	104

У межах двосторонніх відносин переважне значення має розвиток українсько-російських відносин, що пояснюється історичним і географічним чинником. Крім того, розвиваються відносини з прикордонними державами, з географічно близькими державами, з державами Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки, Латинської Америки і т. ін.

Позитивним моментом зовнішньополітичної діяльності України є безпосереднє включення до загальноєвропейського співробітництва і діяльності інших європейських структур, а також активізація участі України в універсальних міжнародних організаціях.

На сучасному етапі головним завданням України є встановлення партнерських відносин з країнами Євросоюзу.

План заходів Україна – ЄС*

- Перехід від кооперації до інтеграції українського та європейського ринків: поступове зростання частки участі України у внутрішньому ринку ЄС; вступ України у ВТО за умови виконання попередніх угод; поглиблення торгових та економічних відносин, включаючи членство України у вільному торговому просторі ЄС після вступу у ВТО;
- Посилення законодавчої бази України, її демократизація; поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення прозорості, передбаченості та рівноправності у внутрішньому економічному середовищі держави; пов'язана із цим податкова реформа, більш ефективне податкове адміністрування; боротьба з корупцією;
- Близька співпраця у сфері політичних питань; діалог Україна – ЄС з питань запобігання кризовим ситуаціям у державі та регіонах, кооперація у сфері роззброєння та знищення зброї масового ураження;
- Ряд дій, спрямованих на збільшення стабільності та ефективності інститутів, що гарантують дотримання демократичних норм і захист правопорядку, забезпечення свободи мас-медіа;

* Шкарпова Е. Расстояние между Евросоюзом и Украиной сокращается // Инвест-Газета. – 2005. – № 3-4. – С. 6.

- Участь України у програмах Європейського співтовариства з метою розвитку культурних, освітніх, технічних і наукових зв'язків;
- Зміцнення норм трудового законодавства, антидискримінаційна трудова політика;
- Фінансова підтримка ЄС для досягнення поставлених цілей, інвестиції Центрального інвестиційного банку в розвиток інфраструктури держави.

Суб'єкти господарської діяльності України та іноземні суб'єкти господарської діяльності при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності керуються такими **принципами**:*

1. Принципом суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що полягає у
 - виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України;
 - обов'язку України неухильно виконувати всі договори та зобов'язання у сфері міжнародних економічних відносин.
2. Принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у
 - праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки;
 - праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України;
 - обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України;
 - виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності;
3. Принципом юридичної рівності і недискримінації, що полягає у

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. - Ст. 2.

- рівності перед законом усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, в тому числі й держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
 - забороні будь-яких, крім передбачених Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцезорозташуванням та іншими ознаками;
 - неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених Законом.
4. Принципом верховенства закону, що полягає у
- регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України;
 - забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України.
5. Принципом захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у тому, що Україна як держава
- забезпечує рівний захист інтересів усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;
 - здійснює рівний захист усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права;
 - здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права.
6. Принципом еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу під час увезення та вивезення товарів.

Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:^{*}

^{*} Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 3.

- фізичні особи – громадяни України, громадяни республік Союзу РСР, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України та постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні, які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та ін.), у тому числі й юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних та юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України, яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності республік Союзу РСР, іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні, що мають постійне місцезнаходження на території України;
- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:*

- експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 4.

- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України;
- надання вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;
- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України;
- створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;

- організація та здійснення діяльності у сфері проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібною торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- орендні, в тому числі й лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- операції придбання, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;
- робота на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами;
- робота іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;
- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо й у виключній формі законами України.

Посередницькі операції, під час здійснення яких право власності на товар не переходить до посередника (на підставі комісійних, агентських договорів, договорів доручення та інших), здійснюються без обмежень.

Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають рівне право здійснювати будь-які її види, прямо не заборонені законами України, незалежно від форм власності та інших ознак.*

Фізичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність з моменту набуття ними цивільної дієздатності згідно з законами України. Фізичні особи, які мають постійне місце проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони зареєстровані як підприємці згідно з Господарським кодексом України.** Фізичні особи, які не мають постійного місця проживання на території України, мають зазначене право, якщо вони є суб'єктами господарської діяльності за законом держави, в якій вони мають постійне місце проживання або громадянами якої вони є. Юридичні особи мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їх статутних документів з моменту набуття ними статусу юридичної особи.

1.2. Місце України у світовому співтоваристві

Жодна з держав світу в сучасних умовах не може існувати відокремлено від інших країн та бути ізольованою від тих процесів, які відбуваються в регіоні або частині світу, де держава знаходиться. Країни, їх національні господарства взаємодіють між собою у виробничій, економічній, політичній, військовій, культурній, гуманітарній, екологічній та інших сферах. Для реалізації цих зв'язків між країнами встановлюються дипломатичні відносини, укладаються угоди, договори, що регулюють різні напрями співробітництва.* Країни прагнуть брати участь у міжнародних глобальних організаціях (Організація Об'єднаних Націй – ООН, Міжнародний валютний фонд – МВФ, Світова організація торгівлі – СОТ та ін.), створюють міждержавні регіональні

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 5.

** Господарський кодекс України від 16.01.03 № 436-ІV// Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 3.

* Дегярева О.И., Полянова Т.Н., Саркисов С.В. Внешнеэкономическая деятельность: Учебное пособие. – М.: Дело, 2000. – С.14.

організації: економічні (наприклад, Європейський Союз – ЄС), військово-політичні (Організація Північноатлантичного договору – НАТО) тощо. Численні міжнародні зв'язки об'єднують країни світу в тісну систему – світове співтовариство, а їх національні економіки – у світове господарство.

Світове господарство – це сукупність взаємодіючих національних господарств країн світу, яка функціонує на основі міжнародного поділу праці. Найважливішу роль в об'єднанні країн у світову господарську систему відіграють міжнародні економічні зв'язки. Вони виражаються рухом товарів, послуг, капіталів, робочої сили, інформації між країнами, регіонами й частинами світу. Національні господарства взаємодіють у системі світового господарства за законами міжнародного географічного поділу праці.

Географічний поділ праці виявляється

- а) у формуванні господарської спеціалізації територій, тобто виробництві певної продукції, призначеної для вивозу на інші території. При цьому за певними територіями «закріплюються» ті галузі спеціалізації, для яких тут існують найкращі природні та соціально-економічні умови;
- б) у товарному обміні між територіями результатами господарської діяльності – вивезенні продукції галузей спеціалізації і ввезенні продукції інших галузей. При цьому завозиться продукція, виробництво якої на певній території або взагалі неможливе (у зв'язку з її природними особливостями), або недостатнє для власних потреб, або ж недоцільне (коштує дорожче, ніж увезення з інших територій).

Міжнародний поділ праці полягає у спеціалізації окремих країн на виробництві певних видів готової продукції, її частин, а також послуг і в подальшому товарному обміні ними на світових ринках.

Основні чинники міжнародного поділу праці:

- географічне положення країн. Наприклад, приморські країни спеціалізуються на морському рибальстві, приморські «вузлові» країни – на обслуговуванні світової морської торгівлі (Сінгапур, Кіпр, Панама, Греція),

внутрішньоконтинентальні європейські країни – на міжнародних транзитних перевезеннях сухопутним транспортом;

- природно-ресурсна база. Визначає спеціалізацію країн у галузях добувної промисловості, сільського і лісового господарства, лікувально-санаторного господарства, відпочинку і туризму;
- соціально-економічні умови. Різноманітні галузі спеціалізації формуються під впливом історичних особливостей розвитку країн, національних і релігійних традицій населення, наявності масових або кваліфікованих трудових ресурсів, нагромадження капіталів, науково-технічного прогресу, впровадження нових технологій тощо.

Міжнародні економічні відносини виявляються в різних формах. Найдавнішою і найбільш розвиненою з них є міждержавна або зовнішня торгівля товарами. Зовнішню торгівлю конкретної країни за певний проміжок часу (наприклад, за рік) характеризують такі показники: експорт (вивіз товарів), імпорт (ввіз товарів), зовнішньоторговельний обіг (сума вартості експорту та імпорту), торговий баланс (співвідношення вартості експорту та імпорту), сальдо торгівлі (різниця між вартістю експорту та імпорту). Якщо вартість експорту перевищує вартість імпорту, то сальдо є активним, якщо ж навпаки - сальдо пасивне.

Такі ж характеристики застосовують і до зовнішньої торгівлі послугами.

Є також інші форми міжнародних економічних відносин: кредитно-фінансові відносини – надання позик і кредитів, експорт та імпорт капіталу; науково-технічне співробітництво – обмін науково-технічною інформацією, технічними, комерційними і виробничими знаннями та досвідом (ноу-хау); торгівля патентами й ліцензіями; обмін новітніми технологіями; підготовка фахівців за кордоном; здійснення спільних наукових розробок і проектів (наприклад, у сфері дослідження космосу, охорони довкілля, охорони здоров'я); спільне підприємництво – створення підприємств, об'єднань, організацій на основі вкладення іноземного капіталу для спільного виробництва й збуту

продукції, надання послуг тощо; міжнародний туризм і міжнародні міграції робочої сили.

За часів СРСР господарство України було залучено до системи міжнародних економічних відносин. Однак зовнішньоекономічні зв'язки українських підприємств і організацій поширювалися здебільшого на колишні соціалістичні країни і ряд країн, що розвиваються. Від початку 90-х років ХХ ст. Україна поступово входить у світове господарство як повноправний учасник. Розширюється коло зовнішньоекономічних партнерів, урізноманітнюються форми зв'язків із ними. Найбільш розвиненою формою таких зв'язків є зовнішня торгівля товарами та послугами.

За даними Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції експорт товарів та послуг з України перевищує їх імпорт на 10-12%.*

У міжнародному поділі праці Україна вирізняється насамперед сировинними, капітало- та матеріаломісткими галузями (добувна промисловість, сільське господарство та галузі, що розвиваються на їх базі), а тому структура її експорту недосконала – понад 4/5 у ній становлять сировинні товари та продукція первинної переробки. Основою експорту є чорні метали та вироби з них (прокат, труби), на які припадає більше 44% валютних надходжень від експорту, продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості (азотні добрива, продукти неорганічної хімії), мінеральні продукти (залізна і марганцева руда, концентрати, вугілля, цемент і будівельні матеріали, сіль та ін.), сільськогосподарські та продовольчі товари (цукор і вироби з нього, зерно, олія, м'ясо, молоко і молокопродукти та ін.). Експорт машин, устаткування і транспортних засобів становить менше 13% від загального його обсягу. Основою імпортних надходжень є мінеральні продукти (майже 47%), насамперед паливо (природний газ, вугілля, нафта та продукти її перегонки), машини, устаткування і транспортні засоби. В Україну завозиться

* Статистичні дані Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції // me.kmu.gov.ua

також продукція хімічної, фармацевтичної, харчової і легкої, деревообробної та целюлозно-паперової галузей.

Зовнішньоторговельними партнерами України є приблизно 190 країн і територій. Майже половина всього обсягу експортно-імпортних операцій припадає на країни колишнього СРСР, насамперед Росію, яка є основним партнером у зовнішній торгівлі, а також на Туркменістан, Білорусь, Молдову і Казахстан. Серед інших країн найбільше операцій здійснюється з Німеччиною, США, Туреччиною, Італією, Польщею, Словаччиною, Угорщиною. Важливе місце у міжнародній торгівлі України посідає торгівля послугами. Найбільша питома вага серед послуг, які надавала Україна іншим країнам, у транспортних послуг (фрахт морських суден, транзит через її територію нафти, газу, інших вантажів, пасажирів), послуг зв'язку, різних ділових, професійних та технічних послуг.

Таблиця 1.4

Загальні показники зовнішньоторговельного обороту України*

Показник	2003	2004	2005
Зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг, млрд дол. США	51,8	73,1	80,8
Експорт товарів та послуг, млрд дол. США	27,3	38,9	42,4
Імпорт товарів та послуг, млрд дол. США	24,5	34,2	38,4
Сальдо торгівлі товарами та послугами, млрд дол. США	+2,8	+4,7	+4
Питома вага машин, устаткування та механізмів у структурі експорту товарів, %	10,1	19	21

Україна як держава з перехідним типом господарської системи потребує значного фінансового забезпечення економічних реформ. Із цією метою країна співпрацює з міжнародними валютними і кредитно-фінансовими організаціями: Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовим банком (СБ), Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР). Крім цього, Україна отримує позики і

кредити від центральних і комерційних банків економічно розвинених країн: Німеччини, США, Італії, Франції, Японії та ін. У результаті формується державний борг України зовнішнім кредиторам, тому важливим завданням уряду є вміле його обслуговування.

У системі міжнародних кредитно-фінансових відносин дуже велике значення для країни має ввіз і вивіз капіталів. Україна є здебільшого імпортером капіталів, оскільки її можливості вкладати їх в економіку інших країн надзвичайно обмежені. Найбільш ефективними є прямі іноземні інвестиції в українську економіку, тобто вкладення зарубіжними компаніями, підприємствами, банками тощо капіталів у грошовій або товарній формі в конкретні галузі економіки, створення за їх участю високорентабельних спільних підприємств та організацій, які працюють на прибуток. Серед найбільших інвесторів України США, Німеччина, Великобританія, Нідерланди, Росія, Південна Корея, Кіпр, Швейцарія. Найпривабливішими галузями української економіки для іноземних інвесторів є харчова промисловість, торгівля, машинобудування і металообробка. Однак обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну поки що незначні і не задовольняють загальних потреб. Потенційних зарубіжних партнерів лякає економічна та соціальна нестабільність у країні, відсутність стійкого інвестиційного законодавства, корупція серед державних чиновників тощо. За участю іноземного капіталу в Україні створюються спільні підприємства, які характеризуються різним обсягом статутного фонду, кількістю зайнятих працівників, профілем діяльності тощо.

Досить розвиненою і перспективною формою зовнішньоекономічної діяльності підприємств нашої країни є кооперування виробництва, що поширено здебільшого в машинобудуванні. Міждержавне кооперування – це встановлення тісних зв'язків між підприємствами різних країн, що спільно виготовляють певну продукцію. Такі великі комплекси, як Південний

* Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2005 рік // me.kmu.gov.ua

машинобудівний завод у Дніпропетровську (випуск ракетноносіїв), Запорізький завод авіадвигунів «Мотор-Січ» чи Київський авіаційний завод ім. О. Антонова, мають численні виробничі зв'язки з партнерами з країн колишнього СРСР, насамперед російськими підприємствами. Між ними налагоджується кооперування і в науково-технічній сфері.

Загалом Україна має значні перспективи розвитку різних форм міжнародного науково-технічного співробітництва: від підготовки зарубіжних фахівців у вищих навчальних закладах до участі у спільній зі США, Росією та Норвегією програмі «Морський старт» (запуск космічних кораблів з океану на базі українських ракетноносіїв «Зеніт»). Виїзд громадян України за її межі для відпочинку чи заробітку, як і в'їзд на її територію громадян інших країн із цією ж метою, супроводжується міждержавними валютно-фінансовими потоками, тому міждержавний рух туристів і робочої сили також належить до зовнішньоекономічних зв'язків.

Інтеграція України у світову економіку відбувається і в інших напрямках. Щорічно українські курорти, будинки відпочинку, туристичні бази, дитячі табори, а також власники приватних будинків зустрічають сотні тисяч відпочивальників із країн колишнього СРСР, насамперед Росії та Білорусі. Найбільше відпочивальників приваблюють Чорноморсько-Азовське узбережжя, особливо Південний берег Криму, а також Карпати. Через невисокий рівень обслуговування приплив іноземних туристів в Україну є дуже низьким. Здебільшого громадяни зарубіжних країн здійснюють ділові поїздки в Україну. Водночас зростає кількість українських громадян, які відпочивають у країнах Середземномор'я (Туреччина, Кіпр, Іспанія, Франція, Італія), країнах Середньої Європи, Америки. Останнім часом Україна стала значним постачальником робочої сили в Росію, постсоціалістичні країни Центральної Європи (Польщу, Чехію), економічно розвинені країни Південної та Західної Європи (Італію, Іспанію, Португалію, Грецію, Німеччину, Великобританію та ін.). Як трудові мігранти, чимало громадян України потрапляє в Ізраїль, США, Канаду, Аргентину, Австралію тощо. За офіційними даними за межами країни на

заробітках перебуває більше 5 млн українців: багато з них нелегально і без гарантованого робочого місця.

Таблиця 1.5
Українські робітники в Європі *

Країна	Кількість українських робітників (тис. осіб)
Росія	1000-3000
Польща	300
Італія	200
Чехія	100-200
Португалія	140-150
Іспанія	100

* Шкарпова Е., Брыль Р. Легализация для избранных // Инвест-Газета. – 2005. – № 7. – С. 4.

Масова трудова еміграція з України є сьогодні надзвичайно болісним і суперечливим явищем. З одного боку, вона певною мірою розв'язує проблему безробіття в Україні, дає грошові надходження в країну. З іншого – заробітки за кордоном часто нівечать долі людей, наражають на ризик їх здоров'я і навіть життя.

З України виїжджає працездатне населення, значна частина якого є висококваліфікованими фахівцями.

Докорінно змінити цю ситуацію може розвиток вітчизняної економіки, збільшення рівня доходів населення. Як учасник міжнародного поділу праці Україна прагне мати в ньому гідне місце, розвивати з іншими країнами взаємовигідні партнерські відносини, активніше інтегруватися у світове господарство.

Державний борг України (наприкінці періоду)*

(млн дол. США)

Пе-ріод	Прямий державний борг							Гаран-тований борг
	Всього	Внут-рішній борг	Зовнішній борг	У т.ч. % заборгованості з кредитів, наданих:				
				Міжнародними організаціями економічного розвитку	Іноземними органами управління	Іноземними комерційними банками	Зовнішня заборгованість, що не належить до інших категорій	
1996	8432,2	1928,8	6503,4	17,5	64,6	...	17,9	2463,3
1997	12213,9	5366,4	6847,5	22,3	53,2	8,2	16,4	2795,0
1998	11191,3	3314,9	7876,5	24,3	38,2	22,5	15,0	3215,1
1999	12054,0	2766,0	9288,0	25,3	45,7	17,7	11,3	3194,2
2000	11816,3	3823,8	7992,5	29,9	39,1	1,5	29,6	2356,6
2001	11945,3	3966,9	7978,5	33,4	38,2	0,7	27,7	2139,7
2002	12090,0	4010,6	8079,4	31,6	37,2	0,04	31,1	2111,7
2003	12404,3	3849,5	8554,7	29,5	33,7	0,03	36,7	2138,3
На жов-тень 2004	12802,7	4014,1	8788,6	27,3	31,0	0,02	41,6	3160,1

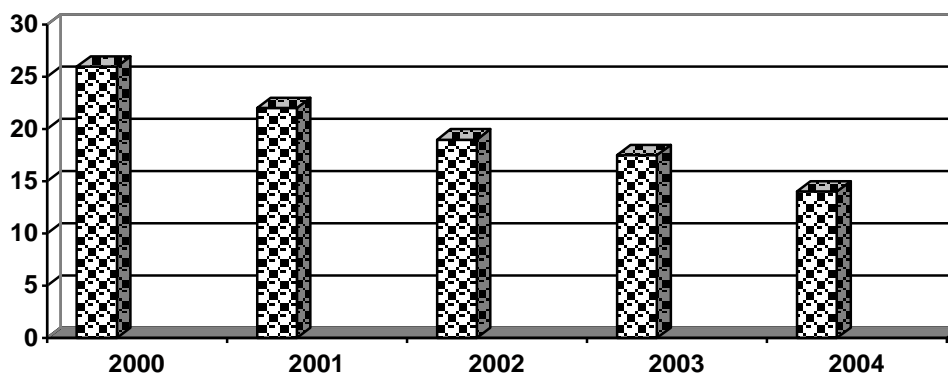

Рис. 1.2. Співвідношення внутрішнього боргу до ВВП (%)*

* Наумец И. Требовательный МВФ // Инвест-Газета. – 2005. – № 3-4. – С. 22.

* Коломиец Н. Мировые деньги // Инвест-Газета. – 2005. – № 3-4. – С. 22.

Одним з основних завдань зовнішньоекономічної діяльності країни є входження у глобальні та регіональні валютно-фінансові й торговельно-економічні організації. Україна вже є членом Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, а також подала заявку на вступ до Світової організації торгівлі (СОТ). Участь у ній надає можливість бути рівноправним партнером на світових ринках товарів і послуг. Однак нерозвиненість ринкових механізмів української економіки поки що гальмує входження країни в СОТ. Перспективними напрямками регіонального економічного співробітництва України є східний (країни колишнього СРСР), південний (країни Причорноморського регіону) і західний (країни Центральної та Західної Європи). Міждержавні торговельно-економічні об'єднання в регіонах створюються для активізації зовнішньоекономічних зв'язків між їх учасниками. Це відбувається в результаті зняття митних перешкод на шляху руху товарів і послуг, формування зон вільної торгівлі тощо.

Після розпаду СРСР усі колишні радянські республіки, крім Естонії, Латвії та Литви, сформували Співдружність Незалежних Держав (СНД). У її межах країни намагалися відновити втрачені і налагодити нові економічні зв'язки, однак на принципово новій рівноправній основі. Із цією метою у 1993р. ряд держав підписав Договір про Економічний союз країн СНД, відповідно до якого пропонувалося формування Єдиного економічного простору, де міждержавні відносини ґрунтувалися б на ринкових засадах. Однак через численні суперечності в економічних інтересах різних країн СНД створення такого простору є поки що проблематичним. Україна в 1994 р. увійшла до Економічного союзу країн СНД на правах асоційованого члена, тобто за згодою брати участь лише в тих проектах Економічного союзу, які не обмежують її прав.

Деякі країни на території колишнього СРСР об'єднуються в менші регіональні угруповання, як наприклад Євразійський економічний союз –

ЄврАзЕС (митний союз п'яти країн: Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану) чи ГУУАМ. Остання організація, до складу якої входять Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан і Молдова, офіційно створена у 2001 р. Економічне й науково-технічне співробітництво між країнами, заради якого створювалось зазначене угруповання, ще не набуло належного рівня. Одним із перспективних завдань ГУУАМ є також спільні дії щодо створення Євразійського транспортного коридору, в т.ч. для перекачування нафти з Прикаспійського регіону в країни Європи.

Україна стала також одним з ініціаторів формування Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), до якого входять 11 країн Причорномор'я і прилеглих регіонів (Росія, Грузія, Вірменія, Туреччина, Греція, Болгарія, Румунія, Молдова та ін.). Створюється спільний банк країн ОЧЕС, однак поки що важливих проектів регіонального співробітництва у межах зазначеної організації не було.

Надзвичайно важливе значення для України має західний (європейський) напрям зовнішньоекономічної діяльності. Тут існує найбільш розвинене міждержавне інтеграційне угруповання світу – Європейський Союз (ЄС). До складу ЄС входять найближчі сусіди України (Польща, Угорщина й Словаччина) та країни Балтії, тобто колишні соціалістичні країни, що досягли найбільших успіхів у ринковому реформуванні економіки. Україна зацікавлена у зміцненні зв'язків з ЄС і у вступі до нього. Нині Україна співпрацює з Європейським Союзом на основі спеціальної угоди про партнерство.

Значного поширення в Європі набуває прикордонне співробітництво. Країни ЄС набули значного досвіду у формуванні так званих єврорегіонів – порівняно невеликих територій, де активно взаємодіють адміністративно-територіальні одиниці двох-трьох суміжних країн. Країни Центрально-Східної Європи, у т.ч. Україна, також намагаються використати переваги прикордонного співробітництва. Деякі області та райони України залучені до таких єврорегіонів: «Карпатський» (спільно з адміністративно-територіальними одиницями Польщі, Угорщини, Румунії та Словаччини); «Західний Буг»

(спільно з білоруськими і польськими територіями); «Нижній Дунай» і «Верхній Прут» (разом із прилеглими районами Молдови і Румунії). Діяльність зазначених єврорегіонів зосереджено здебільшого на розробці проектів співробітництва, а не на їх реалізації.

Таким чином, національне господарство України поки що недостатньо залучено до регіонального економічного співробітництва. Зовнішньоекономічна діяльність України базується на двосторонніх міждержавних угодах і договорах, укладених як із сусідніми, так і з більш віддаленими країнами. Формування Єдиного економічного простору є пріоритетним напрямом зовнішньоекономічної політики України, метою якого є поглиблення взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва з основними торговельними партнерами в СНД насамперед через створення повномасштабної зони вільної торгівлі без винятків та обмежень.

Україна приділяє значну увагу вступу до СОТ і працює над тим, щоб незабаром стати членом цієї організації. За цих умов Україна зможе вести переговори з ЄС про створення зони вільної торгівлі. Визнання України з боку США та ЄС країною з ринковою економікою дозволить диверсифікувати торгівлю і водночас продовжити роботу над поліпшенням торговельних відносин зі своїми партнерами. До першочергових заходів належать:

- гармонізація законодавства з вимогами СОТ та законодавства ЄС;
- модернізація митної системи та приведення українських стандартів на продукцію у відповідність до європейських;
- вирішення питань створення зони вільної торгівлі з країнами СНД як передумови ефективного функціонування Єдиного економічного простору;
- схвалення та подальша реалізація Плану дій Україна-ЄС;
- проведення активного діалогу з компетентними органами США, Євросоюзу та інших країн для прийняття рішення про надання Україні статусу країни з ринковою економікою у межах антидемпінгового законодавства;

- удосконалення порядку підготовки та реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, які підтримують міжнародні фінансові організації.

Необхідно продовжувати роботу над удосконаленням законодавства з питань трудової міграції, розширення міжнародного співробітництва та укладання міжнародних договорів щодо працевлаштування та соціального захисту трудящих - мігрантів України. Доцільно утворити єдину інформаційну систему обліку та аналізу міграційних потоків, а саме зведення відомостей про іммігрантів, біженців, іноземців та осіб без громадянства; реєстрацію фізичних осіб під час перетинання державного кордону України; реєстрацію іноземців та осіб без громадянства, які отримали дозволи на працевлаштування, іноземців та осіб без громадянства, які оформили візи для в'їзду в Україну, громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за кордоном та перебувають на консульському обліку.

1.3. Стан та проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Європейський Союз об'єднує європейські країни заради спільної мети – миру та процвітання народів у межах тісніших зв'язків із спільними економічними, політичними та соціальними цілями. Створення єдиного спільного ринку забезпечує свободу руху для людей, товарів, послуг і капіталу.

У внутрішній політиці Європейський Союз розробляє спільні заходи в таких галузях, як сільське господарство, телекомунікації, транспорт, енергетика та довкілля. У зовнішній сфері ЄС розробляє політику зовнішньоекономічних зв'язків та торгівлі, поступово посилюючи свою міжнародну роль шляхом втілення спільної зовнішньої політики та політики безпеки.*

* Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. – К.: Основи, 1996. – С. 16.

Інтереси європейських громадян представлені на міжнародному рівні низкою спільних закладів.

Рада Міністрів, до складу якої входять глави держав ЄС та їх урядів, і яка визначає загальні політичні ініціативи та напрями, – головний орган, що приймає рішення. Рада скликається двічі на рік на рівні Глав держав і урядів, і ця зустріч називається **Європейською радою**. Для обговорення кожного окремого пункту до роботи Ради Міністрів залучаються міністри з країн-членів, що відповідають за конкретне питання.

Президент і Члени Європейської комісії здійснюють контроль за практичним втіленням Європейських угод. Вони виконують рішення Ради Міністрів, а також мають право ініціювати підготовку та надання пропозицій до спільного законодавства.

Європейський парламент - це асамблея представників, які обираються шляхом прямих виборів громадянами країн-членів ЄС. Члени парламенту вивчають законодавчі пропозиції та затверджують бюджет. Вони приймають спільні з Радою Міністрів рішення з окремих питань та наглядають за роботою Ради ЄС і Європейської комісії. Вони також сприяють розробці власних напрямів у відносинах із третіми країнами. Наприклад, щодо України, то це, зокрема, втілюється у прикордонному співробітництві та ініціативах щодо встановлення демократії та виконання дотримання прав людини, а також у співробітництві у сфері вищої освіти, у проектах, спрямованих на захист довкілля та забезпечення свободи преси.

Європейський вибір України - невід’ємна складова її подальшого розвитку. Тому безперечний пріоритет України – це здобуття асоційованого, а згодом і повного членства в ЄС. Інтеграція України в Європейський Союз є однією із стратегічних цілей урядової політики, а адаптація законодавства України до законодавства ЄС – один із важливих інструментів створення в Україні цивілізованої правової системи.

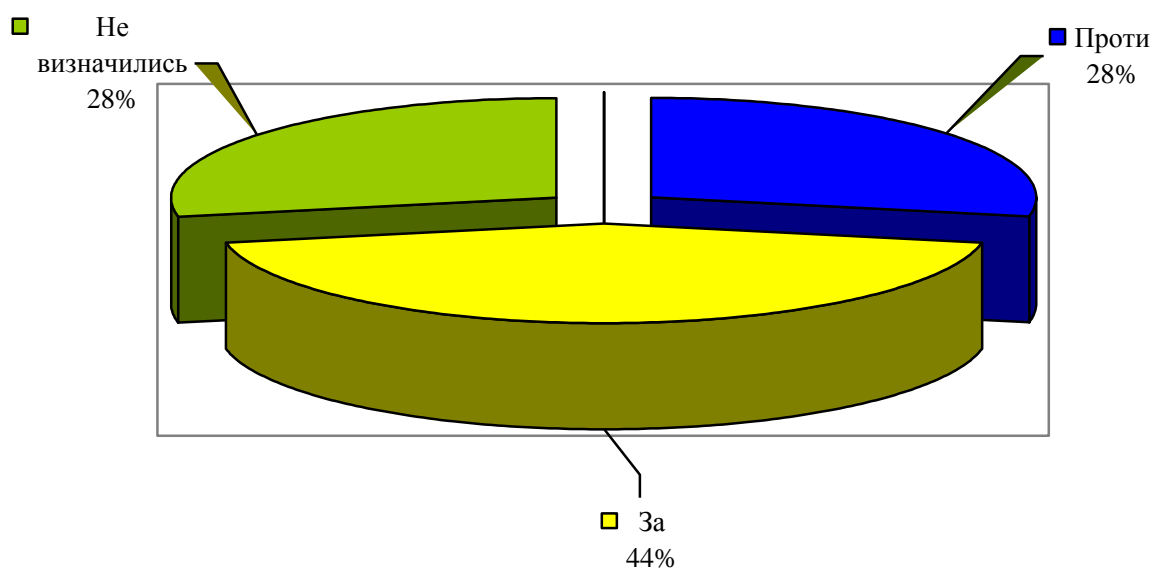

Рис. 1.3. Ставлення українців до вступу в ЄС, %

Опитування, проведене фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології з 4 до 15 лютого 2005 року, охопило 2040 респондентів (похибка вибірки – 2,2%) і виявило, що 44% респондентів позитивно ставляться до вступу в ЄС (Рис.1.3).*

Таблиця 1.7

**ІНСТИТУЦІЇ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ АДАПТАЦІЮ ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС**

№	Назва	Основні функції
1.	Верховна Рада України	Законодавча діяльність
*	Комітет із парламентського співробітництва між Україною та ЄС	Політичний діалог із парламентарями ЄС

* Плешивцева Т., Кириленко Р., Ковалев С. Президентский бутерброд // Бизнес. – 2005. – № 9. – С. 24-25.

2.	Президент України	Керівництво адаптацією законодавства в контексті інтеграційного процесу
3.	Кабінет Міністрів України	Планування, координація та контроль за нормотворчою діяльністю органів виконавчої влади
*	Інститут нормотворчої діяльності (при Кабінеті Міністрів України)	Наукове обґрунтування законопроектної роботи над адаптацією законодавства
4.	Міністерство юстиції України	Планування законопроектної роботи, координація нормотворчої діяльності
*	Міжвідомча координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС (при Мін'юсті України)	Опрацювання пропозицій щодо стратегії адаптації, рекомендацій до проектів нормативно-правових актів; правова експертиза актів на їх відповідність законодавству ЄС
*	Державний департамент з питань адаптації законодавства (при Мін'юсті)	Секретаріат Міжвідомчої координаційної ради; підготовка проектів нормативно-правових актів з урахуванням світового досвіду
*	Центр перекладів актів європейського права (при Мін'юсті)	Переклад міжнародних договорів, законодавства ЄС, аналітичних матеріалів
5.	Українська частина Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом	Узгодження галузевої співпраці між Україною та Європейським Союзом
6.	Українська частина Комітету з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом / Підкомітет з адаптації законодавства	Здійснення аналізу актів законодавства України з метою приведення їх у відповідність до УПС; опрацювання пропозицій щодо адаптації законодавства; реалізація галузевої співпраці
7.	Національне Агентство України з питань розвитку та європейської інтеграції	Організаційне забезпечення інтеграційного процесу
8.	Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства	Консультативна підтримка Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України та Національного Банку України; незалежна правова експертиза законопроектів; коментарі щодо впливу законодавства на економіко-політичну ситуацію в Україні
9.	Міністерства, центральні	Реалізація галузевого співробітництва

органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування	України та ЄС, імплементація УПС; заходи щодо поглиблення інтеграції України в ЄС
--	---

Як бачимо у таблиці, вирішення завдань у напрямі інтеграції України в ЄС головніше покладено на спільні зусилля виконавчої та законодавчої гілок влади. Обсяг робіт вражає, адже гармонізація національного законодавства до тих норм, що діють в ЄС, пов'язана з розв'язанням цілої низки організаційних, кадрових, фінансових, методологічних, інформаційних і наукових питань. Таким чином, це досить тривалий та копіткий процес.

Міністерство юстиції України, яке разом із Міністерством закордонних справ та Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції розглядається як основний рушій інтеграційного процесу, має докладати максимальних зусиль у тих напрямках, що належать до його компетенції.

По-перше, це стосується питань правового забезпечення інтеграції. Одним із найважливіших завдань Мін'юсту відповідно до Положення про Міністерство юстиції України* є проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, що розроблені центральними органами виконавчої влади, а також законів України, що передані на підпис Президенту України, щодо їх відповідності Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським співтовариством (УПС),* що є частиною чинного законодавства України відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України. Такий правовий контроль є невід'ємною умовою повної імплементації УПС.

По-друге, відповідно до Розпорядження Президента України від 27.06.99 № 151 «Про перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до ЄС», Міністерство юстиції України забезпечує координацію здійснення завдань з

* Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента України від 30.12.1997 № 1396/97 зі змінами // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

* Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 // К.: Представництво Європейської комісії в Україні. – 1997.

адаптації законодавства України до законодавства ЄС.^{**} Також Мін'юст забезпечує планування та контроль робіт над адаптацією законодавства в системі центральних органів виконавчої влади.

Згідно з п. 1 ст. 51 УПС сторони визнали, «що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведено у відповідність до законодавства Співтовариства». Однак конкретні терміни виконання взятих Україною зобов'язань не визначено. Пункт 2 Угоди визначає ті галузі, в яких буде наявною приблизна адекватність законів: «закон про митницю, закон про компанії, закон про банківську справу, бухгалтерський облік компаній і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції стосовно ядерної енергії, транспорт».^{***}

Керівництво держави почало роботу з метою систематизації заходів щодо інтеграції України в європейський правовий простір та виконання взятих у межах УПС зобов'язань. Президент України видав ряд Указів, серед яких, на нашу думку, слід зазначити такі: «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством (Європейським Союзом)» від 24 лютого 1998 р. № 148/98; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року № 615 та «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. № 145/99. У цьому ж контексті Кабінет Міністрів України прийняв три важливі Постанови: «Про

^{**} Про перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до ЄС: Розпорядження Президента України від 27.06.99 № 151 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 червня 1998 р. № 852; «Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 12 листопада 1998 р. № 1773 та «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 16 серпня 1999 р. № 1496.

Вищезазначені документи заклали фундамент внутрішнього забезпечення всебічної діяльності щодо приведення правового поля України до норм і стандартів ЄС. Завдяки цьому практично створено таку систему в контексті правотворчості в Україні, яка забезпечує розроблення і прийняття всіх без винятку нормативно-правових актів відповідно до стандартів права ЄС та його країн-членів. Слід зазначити, що розпочато роботу над адаптацією чинного українського законодавства щодо скасування експортного мита, обмеження підвищення експортних тарифів, скасування спецекспорту, уніфікації ставок акцизних зборів на товари вітчизняного виробництва та імпортні товари тощо.

Відповідно до Указу Президента України від 11 червня 1998 р. № 615 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» підготовлено Програму інтеграції України до Європейського Союзу, яку затверджено Указом Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000.*

Структура Програми побудована з урахуванням досвіду держав – кандидатів на вступ до ЄС. Вона є складним за структурою та методологією документом, якій містить 140 розділів та підрозділів.

Програма є відкритим для вдосконалення документом. Завдяки річним Планам дій є можливість гнучкого реагування на нові обставини і виклики.

Україна вже здійснює та буде здійснювати надалі фінансування витрат, пов'язаних із виконанням Програми.

*** Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 р. // К.: Представництво Європейської комісії в Україні. – 1997 – С.27.

* Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.99 № 1496 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

Угода про партнерство і співробітництво (УПС), що набула чинності 1 березня 1998 р., встановлює засади стабільних політичних і економічних відносин між Україною та Європейським Союзом (ЄС), закріплюючи подальше розширення зв'язків співробітництва на основі загальних цінностей, які вони поділяють.**

Здійснення заходів у межах УПС створює для української сторони можливість для узгодження і поєднання політичних та економічних планів. Зокрема, в економічному плані УПС є важливим кроком до залучення України до правового поля єдиного європейського ринку та системи Світової організації торгівлі (СОТ), сприяння у побудові Україною ринкової економіки.

Повна імплементація УПС та максимальне використання її потенціалу є головним пріоритетом у відносинах України та ЄС. Водночас із широкого кола питань Угода відкриває сторонам шлях для подальшого визначення і поглиблення взаємовідносин. Звичайно, обсяг і динаміка подальшого зближення України та ЄС у кожній сфері співробітництва можуть бути різними і будуть залежати від практичної готовності сторін.

У визначенні загальної стратегії подальшого зближення України та ЄС Програма інтеграції України до ЄС повинна стати в Україні головним інструментом для поглиблення взаємовідносин з ЄС за всім спектром співробітництва: політичним, економічним, соціальним, фінансовим, торговельним, науковим, освітнім, культурним тощо. Будь-які інші програми та плани політичного, соціально-економічного спрямування, що вже затверджені, розробляються або підлягають розробленню, будуть ураховувати цілі зазначеної Програми та відповідати її основним положенням.

Сьогодні створено такі політико-правові та організаційні передумови для реалізації Програми:

** Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 р. //К.: Представництво Європейської комісії в Україні. – 1997. – С. 29.

1) Діють інституційні органи співробітництва, передбачені УПС: Рада та Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітет з парламентського співробітництва між Україною та ЄС;

2) Виконується спільна робоча програма імплементації УПС, яка щороку переглядається на підставі даних спільного моніторингу України та ЄС щодо прогресу в її виконанні;

3) Засновано політичні діалоги:

- на найвищому рівні - щорічні саміти Україна – ЄС;
- на рівні міністрів закордонних справ України та ЄС, а також діалог Україна – Трійка ЄС;
- на галузевому та регіональному рівнях;
- у межах міжнародних, загальноєвропейських та регіональних інституцій.

4) Розроблено Програму технічної допомоги ЄС Україні та Програму «Партнерство заради миру». Налагоджено співробітництво на двосторонній основі «Україна – держави-члени ЄС». Шляхи та темпи реалізації окремих пріоритетів та Програми в цілому будуть визначатись прогресом у здійсненні Україною економічних реформ та наближенні вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу.

Однією з форм реалізації завдань з адаптації законодавства є співпраця України з міжнародними організаціями, ефективне двостороннє співробітництво тощо. Показовим у цьому плані є членство України в Раді Європи. Конвенції цієї організації встановлюють спільні стандарти Ради Європи та ЄС. Україною ратифіковано понад 30 конвенцій Ради Європи.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2004р. № 1742 «Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства» у складі Міністерства юстиції на базі ліквідованого Центру

європейського та порівняльного права створено Державний департамент з питань адаптації законодавства як урядовий орган державного управління.*

Основними завданнями Департаменту є:

- 1) організація роботи над реалізацією державної політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- 2) участь у межах своєї компетенції в координації роботи, пов'язаної з виконанням Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- 3) організація науково-експертного, аналітичного, інформаційного та методологічного забезпечення виконання Програми;
- 4) підготовка рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність до *acquis communautaire* та на їх підставі розроблення проектів нормативно-правових актів;
- 5) проведення експертизи щодо відповідності *acquis communautaire* проектів законів України та інших нормативно-правових актів, що за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу;
- 6) узагальнення інформації про стан адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- 7) організація моніторингу імплементації актів законодавства України, проекти яких розроблені відповідно до *acquis communautaire*;
- 8) координація в межах своїх повноважень співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та у сфері юстиції і внутрішніх справ.

* Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2004 р. №1742 // www.liga.ua

Обсяги торгівлі Україна – ЄС за 8 місяців 2005 р., млн доларів *

Країна	Експорт	Зростання експорту, %	Імпорт	Зростання імпорту, %
Німеччина	936	63	2088	124
Італія	1262	132	629	116
Польща	646	108	803	128
Угорщина	457	85	403	139
Франція	120	99	506	135
Нідерланди	322	88	277	131
Чехія	274	У 1,6 р.б.	374	150
Словакія	353	144	194	130
Іспанія	394	У 1,6 р.б.	139	122
Великобританія	216	98	304	124
Австрія	213	128	286	123
Бельгія	136	75	197	126
Швеція	28	У 1,6 р.б.	338	У 1,6 р.б.
Латвія	212	78	39	101
Фінляндія	21	110	230	149
Литва	125	32	117	111
Данія	70	113	112	110
Естонія	76	32	54	111
Кіпр	148	127,51	3	126
Греція	75	97	38	116
Словенія	27	У 2,9 р.б.	70	111
Люксембург	19	У 6,1 р.б.	16	149
Ірландія	4	82	29	У 1,6 р.б.
Португалія	13	65	18	136
Мальта	14	94	0,2	53
Усього	6161		7264,2	

* Лукашин Ю. Україна-ЄС // Дело. – 2005. – № 3. – С. 2.

Україна – ЄС: хронологія відносин

Рік	Заходи
1992	Перша зустріч Україна – ЄС на вищому рівні
1995	Перше засідання Загального комітету Україна – ЄС
1996	Україна здобула статус країни з перехідною економікою
1998	Набула чинності угода про партнерство і співробітництво між ЄС та Україною
1999	Прийнято загальну стратегію ЄС щодо України, яка спрямована на зміцнення відносин «стратегічного партнерства»
2000	Україну виключено зі списку країн із неринковою економікою у межах антидемпінгового законодавства ЄС
2001	Керівництво Євросоюзу вперше офіційно заявило про можливість здобуття Україною членства в ЄС
2003	Підписано двосторонній протокол Україна – ЄС про умови вступу до ВТО
Липень 2004	Україна погодилася брати участь у Поліцейській місії ЄС у Македонії, також ухвалено План дій Україна – ЄС щодо співробітництва у сфері науки і технологій
Грудень 2004	Україна та Євросоюз парафували угоду про торгівлю текстильною продукцією
Лютий 2005	Затверджено План дій Україна – ЄС
Червень 2005	Установлено межі участі України в операціях ЄС щодо врегулювання кризових ситуацій
Липень 2005	Укладено угоду між Україною та ЄС про торгівлю сталеливарними виробами на 2005 – 2006 рр.

Основною проблемою України у сфері співробітництва з Європейським Союзом залишаються торговельні претензії з боку Європейської Комісії.* З огляду на це заслуговують на увагу випадки прийняття нормативно-правових актів України, що не цілком відповідають вимогам УПС. Причина цього, насамперед, не узгоджені з УПС положення, які спрямовані на захист національного товаровиробника. На нашу думку, саме вони є головним фактором, що ускладнює успішне розв'язання завдань з адаптації до законодавства ЄС. Іноді зазначені акти використовуються в разі крайньої необхідності, але іноді – для захисту корпоративних інтересів підприємств або

* Куренкова Д., Брыль Р. Кому мы нужны // Бизнес. – 2005. – С. 9.

відомчих інтересів. Незважаючи на те що УПС надає Україні достатні можливості для вирішення складних питань захисту внутрішнього ринку та національного товаровиробника в порядку, передбаченому зазначеною Угодою, траплялося, що прийняті рішення спричиняли торговельні спори між Україною та Європейським Союзом, які зрештою не мали позитивного економічного ефекту.

Більшість із цих актів уже на стадії розроблення містила положення, що суперечили вимогам УПС, проте вони пройшли всі стадії експертизи в процесі погодження та візування, у тому числі й у Міністерстві юстиції України, і були затверджені відповідними компетентними органами державної виконавчої влади України. Тому одним із найважливіших завдань Мін'юсту стало створення такої системи контролю, згідно з якою проходження проектів нормативно-правових актів, що не відповідають вимогам УПС, має бути неможливим.

Для вирішення цієї проблеми Мін'юст працює у двох напрямках, а саме:

- запровадження ефективного механізму контролю за відповідністю УПС проектів нормативно-правових актів, що розробляються центральними органами виконавчої влади;
- підвищення рівня кваліфікації та спеціальних знань, зокрема, щодо імплементації УПС, представників центральних органів виконавчої влади України, що відповідають за підготовку нормативно-правових актів.

Для України ЄС є взірцем зони свободи, безпеки та справедливості, створення якої проголошено як одна з головних цілей Амстердамської угоди. Не випадково одним із важливих аспектів європейської інтеграції України є співпраця з ЄС у галузі юстиції та внутрішніх справ, що підтвердила і Спільна Стратегія ЄС щодо України, схвалена на Гельсінському саміті Європейської Ради в грудні 1999 року, яка визначає розвиток співробітництва в цій сфері юстиції як один із напрямів побудови демократичного суспільства, що ґрунтується на верховенстві права.

Питання, що належать до сфери юстиції та внутрішніх справ, є настільки важливими, складними та актуальними, що давно вийшли за межі національних суверенітетів. Їх вирішення можливе лише в тісній співпраці між усіма європейськими країнами. Зокрема, це такі проблеми, як боротьба з нелегальною міграцією, «відмиванням» коштів, здобутих злочинним шляхом, торгівлею людьми та наркобізнесом, а також митне співробітництво та правова допомога в кримінальних справах.*

У побудові демократичної соціальної правової держави найважливішу роль покликана відігравати судова влада. Це можливо лише за умови здійснення судово-правової реформи в Україні. Мета цієї реформи – зміцнення судової влади як головного гаранта прав і свобод людини та громадянина шляхом відновлення її верховенства у правозахисній діяльності та поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, які виникають на території України.

Нова Конституція України піднесла роль суду на той рівень, на якому він має бути у правовій державі. Після прийняття конституції створено всі передумови для побудови незалежної судової влади, яка покликана захищати права і свободи людини та громадянина.

З огляду на це важливим є залучення України до діалогу в межах ЄС із питання приєднання до міжнародних конвенцій та інших правових інструментів, що регламентують сферу юстиції та внутрішніх справ ЄС, у т.ч. у межах фінансованих за програмою GROTIUS заходів, відкриття центру підготовки суддів у межах наявного проекту TACIS, поширення на Україну дії проекту UNDCP-PHARE із питань удосконалення законодавчої бази для Балканських країн.

Лише за умови комплексного застосування зазначених заходів, тісної співпраці з відповідними органами країн Євросоюзу стане можливим досягнення найголовнішої мети України – побудови правової держави з неухильним дотриманням законності та правопорядку в ній.

* Про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами членами ЄС: Європейська конвенція від 29.05.00 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

Україна багато уваги приділяє питанню розвитку двостороннього співробітництва між судовими та правоохоронними органами європейських країн. Двосторонні договори про правову допомогу в кримінальних справах укладено з більшістю європейських країн, серед яких: Угорщина, Фінляндія, Кіпр, Польща, Литва, Естонія, Латвія.**

У відносинах із багатьма європейськими державами діють конвенції Ради Європи з питань кримінального судочинства, а саме:

- Конвенція про передачу засуджених осіб (1983 р.);
- Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (1972 р.);
- Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими особами (1964 р.);
- Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.) та Додатковий протокол та Другий додатковий протокол до неї;
- Європейська конвенція про взаємодопомогу у кримінальних справах (1959 р.) і Додатковий протокол до неї.

Чинне законодавство України, яке регулює фінансові, податкові, інші господарські відносини шляхом установлення досить жорсткого порядку функціонування фінансових інститутів, уже таким чином протидіє використанню фінансових систем з незаконною метою. Крім того, діє Закон України від 28.11.2002 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», під час розроблення якого було вивчено та використано зарубіжний досвід правового запобігання «відмиванню» доходів, одержаних шляхом скоєння злочину.**

* Про приведення законодавства України у відповідність з Європейськими конвенціями з питань кримінального судочинства: Постанова Верховної Ради України від 22.09.95 № 343/95 – ВР // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

** Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.02. № 249-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

Велике значення для стримування зазначеного явища має розвиток міжнародного співробітництва між судовими та правоохоронними органами всіх європейських країн. Україна є стороною Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 р.) та Угод між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про арешт і конфіскацію доходів та знарядь, пов'язаних зі злочинною діяльністю, за винятком незаконного обігу наркотиків, а також Угод про надання взаємодопомоги в боротьбі з незаконним обігом наркотиків.

Ратифікувавши Європейську конвенцію про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом,^{*} а також інші конвенції у сфері боротьби зі злочинністю, Україна взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до міжнародно-правових договорів, що є однією з умов членства України в Раді Європи та важливим чинником європейської інтеграції.^{**}

Таким чином, щодо підвищення рівня міжнародного співробітництва, нагальними питаннями сучасності для України є:

- створення єдиного інформаційного поля боротьби з корупцією та легалізацією незаконно здобутих коштів;
- вивчення практики застосування законодавчих, правозастосовчих, громадських засобів впливу на стан корупції та досвіду боротьби з корупцією в різних країнах;
- аналіз перспектив розвитку міжнародного та національного законодавства у сфері боротьби з корупцією, у тому числі й з корупцією, до якої причетні міжнародні чинники;
- удосконалення обміну інформацією між спеціалізованими органами боротьби з корупцією та судовими органами європейських країн;

^{*} Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Європейська конвенція від 08.11.90 Страсбург //Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

^{**} Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.: Закон України від 17.12.97 № 738/97-ВР //Відомості Верховної Ради. – 1998. – № 16. – Ст. 72.

- широкомасштабне залучення засобів масової інформації для підтримки міжнародної політики країн, спрямованої на знищення корупції в усіх аспектах цього явища;
- створення передумов для прийняття Протоколу про вступ України до СОТ шляхом завершення двосторонніх переговорів і підписання відповідних протоколів щододоступу до ринків товарів та послуг із країнами-членами СОТ;
- проведення постійного аналізу та сприяння підвищенню конкурентоспроможності економіки України в умовах членства в СОТ, зокрема шляхом приведення національної системи стандартизації у повну відповідність із міжнародними стандартами та нормами, створення привабливого та безпечного інвестиційного середовища, утворення відповідних центрів навчання та перекваліфікації фахівців;
- забезпечення прийняття законів, спрямованих на наближення законодавства України до законодавства ЄС у пріоритетних сферах і гармонізацію законодавства відповідно до норм і вимог угод СОТ;
- сприяння створенню зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і доступу України до внутрішнього ринку ЄС на основі вільного руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили;
- зміцнення транскордонного та прикордонного співробітництва.

Розділ II. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється згідно з принципами, визначеними у ст. 2 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», із метою:^{*}

- забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України;
- стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, у тому числі й зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України до системи світового поділу праці та наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється:

- Україною як державою в особі її органів у межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою (товарними, фондовими, валютними біржами, торговельними палатами, асоціаціями, спілками та іншими організаціями координаційного типу), що діють на підставі їх статутних документів;
- самими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на підставі відповідних координаційних угод, що укладаються між зазначеними суб'єктами.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою:^{**}

- законів України;

^{*} Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 2.

^{**} Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. проф. І.Р. Михасюка. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – С. 124.

- передбачених у законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції;
- економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного та іншого) у межах законів України;
- рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються за їх статутними документами в межах законів України;
- угод, які укладаються між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і не суперечать законам України.

На території України згідно із Законом запроваджуються такі правові режими для іноземних суб'єктів господарської діяльності:

- **національний режим**, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав та обов'язків не менший ніж суб'єкти господарської діяльності України. Національний режим застосовується щодо всіх видів господарської діяльності іноземних суб'єктів цієї діяльності, пов'язаної з їх інвестиціями на території України, а також щодо експортно-імпортних операцій іноземних суб'єктів господарської діяльності тих країн, які входять разом з Україною до економічних союзів;
- **режим найбільшого сприяння**, який означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав, преференцій та пільг щодо мит, податків та зборів, якими користується та/або буде користуватися іноземний суб'єкт господарської діяльності будь-якої іншої держави, якій надано зазначений режим, за винятком, коли мита, податки, збори та пільги по них встановлюються у межах спеціального режиму, про який йдеться нижче. Режим найбільшого сприяння надається на основі взаємної угоди суб'єктам господарської діяльності інших держав згідно з відповідними договорами України та застосовується у сфері зовнішньої торгівлі;
- **спеціальний режим**, який застосовується на територіях спеціальних економічних зон, а також на територіях митних союзів, до яких входить

Україна, і в разі запровадження будь-якого спеціального режиму згідно з міжнародними договорами за участю України.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території.*

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно забезпечувати:

- захист економічних інтересів України та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- створення рівних можливостей для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від форм власності та всі напрями використання доходів і здійснення інвестицій;
- заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Держава та її органи не мають права безпосередньо втручатися в зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів цієї діяльності, за винятком, коли таке втручання здійснюється згідно з законами України.

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є **Верховна Рада України**. До компетенції Верховної Ради України належать:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;
- затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. - Ст. 8.

- укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність до правил, встановлених зазначеними договорами;
- затвердження нормативів обов'язкового розподілу валютної виручки державі та місцевим Радам народних депутатів України, ставок та умов оподаткування, митного тарифу, митних зборів та митних процедур України під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- установа спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території;
- затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню або забороняється згідно із Законом.

Кабінет Міністрів України:

- вживає заходів для здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України;
- здійснює координацію діяльності міністерств, державних комітетів та відомств України щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах;
- приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;
- проводить переговори та укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України; забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучає до виконання міжнародних договорів інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;
- відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, подає на розгляд Верховної Ради України пропозиції про систему міністерств,

державних комітетів і відомств – органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, згідно із законами України;

- забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;
- здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України;
- забезпечує виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй із питань зовнішньоекономічної діяльності.

Національний банк України:

- здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних цінностей, які забезпечують платоспроможність України;
- представляє інтереси України у відносинах із центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди;
- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;
- здійснює облік та розрахунки щодо наданих і одержаних державних кредитів і позик, провадить операції з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;
- є гарантом кредитів, що надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками, фінансовими та іншими міжнародними організаціями у заставу Державного валютного фонду та іншого державного майна України;
- здійснює інші функції відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність»^{*} та інших законів України. Національний банк

^{*} Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 № 2121-III //Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

України може делегувати виконання покладених на нього функцій банку для зовнішньоекономічної діяльності України.

Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України:

- забезпечує реалізацію єдиної зовнішньоекономічної політики під час здійснення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, а також координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі відповідно до міжнародних договорів України;
- здійснює контроль за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;
- здійснює заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема реєстрацію учасників зовнішньоекономічної діяльності, реєстрацію окремих видів контрактів згідно з Законом;
- проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України;
- виконує інші функції відповідно до законів України і Положення про Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України.**

Державна митна служба України здійснює митний контроль в Україні згідно із чинними законами України.

Антимонопольний комітет України здійснює контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності антимонопольного законодавства.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;
- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів.*

Компетенція місцевих Рад народних депутатів України та їх виконавчих і розпорядчих органів визначається Законом України «Про зовнішньоекономічну

** Про Міністерство економіки України: Указ Президента України від 9.07.03 № 586 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

діяльність» та Законом України «Про місцеве самоврядування».^{**} Нормативні акти місцевих Рад народних депутатів України та підпорядкованих їм виконавчих органів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності приймаються тільки у випадках, прямо передбачених законами України. Місцеві Ради народних депутатів України та їх виконавчі органи діють як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності лише через створені ними зовнішньоекономічні комерційні організації, які мають статус юридичної особи України.

Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України можуть створювати свої територіальні підрозділи (відділення), якщо це впливає з їх компетенції, яка визначається законами України та положеннями про ці органи.

Зазначені органи територіального регулювання зовнішньоекономічної діяльності створюються за погодженням з відповідними місцевими Радами народних депутатів України та в межах загального ліміту бюджетних коштів, що виділяються на утримання відповідних органів державного регулювання України. Дії зазначених підрозділів (відділень) не повинні суперечити нормативним актам місцевих Рад народних депутатів України, за винятком, коли такі дії передбачені або впливають із законів України.

Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється після державної **реєстрації** суб'єктів як учасників зовнішньоекономічної діяльності. Реєстрацію здійснює Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України на підставі подання до нього заяви подавця у довільній формі, нотаріально засвідчених копій статутних документів або нотаріально засвідчених документів фізичної особи про її реєстрацію як підприємця. Міністерство не може відмовити подавцю в реєстрації, якщо подавець відповідає встановленим вимогам. Реєстрація повинна бути здійснена протягом 25 робочих днів від моменту

* Про внесення змін до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: Закон України від 22.12.98 № 335-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. – Ст. 2.

** Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.97 № 280 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

подання зазначених документів. Під час реєстрації та/або після неї забороняється будь-яке обмеження права здійснення зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі й у формі встановлення процедур, які вимагають від суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності доказу чи підтвердження якимось чином наявності у нього права на таку діяльність або ускладнюють порядок реалізації цього права.

За державну реєстрацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності стягується плата розміром, що встановлюється Кабінетом Міністрів України, та який не повинен перевищувати розмір фактичних витрат держави, пов'язаних із цією реєстрацією.

Зареєстровані суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зобов'язані повідомляти центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики про всі зміни у документах, які було подано ними на реєстрацію, протягом 14 днів від моменту, коли відбулись такі зміни.

Забороняється вимагати від зареєстрованого суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності проходження повторної реєстрації (перереєстрації).

У разі відмови центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики зареєструвати суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності або неприйняття рішення з цього питання у встановлений строк суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності може оскаржити таку відмову в реєстрації у судових органах України.

Втручання державних органів у зовнішньоекономічну діяльність її суб'єктів у випадках, не передбачених Законом, у тому числі й шляхом видання підзаконних актів, які створюють для її здійснення умови гірші від встановлених в Законі, є обмеженням права здійснення зовнішньоекономічної діяльності і як таке забороняється.

До суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності може бути застосовано санкцію у виді тимчасового припинення права здійснення такої діяльності у

випадках порушення чинних законів України, що стосуються зазначеної діяльності.

Суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який одержав від цієї діяльності у власність кошти, майно, майнові й немайнові права та інші результати, має право володіти, користуватися і розпоряджатися ними за власним розсудом.

Вилучення результатів зовнішньоекономічної діяльності у власника у будь-якій оплатній або неоплатній формі без його згоди забороняється, за винятком випадків, передбачених законами України.

Здійснення зовнішньоекономічної діяльності за межами України підлягає регулюванню також законами відповідних держав.

Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України мають право відкривати свої представництва на території інших держав згідно із законами цих держав.

Усі суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право на участь у міжнародних неурядових економічних організаціях.

Іноземні суб'єкти господарської діяльності, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність на території України, мають право на відкриття своїх представництв на території України. Реєстрацію зазначених представництв здійснює Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України протягом шістдесяти робочих днів від дня подання іноземним суб'єктом господарської діяльності документів на реєстрацію. Для реєстрації представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності на території України необхідно подати:

- заяву з проханням про реєстрацію представництва, яка робиться у довільній формі;
- витяг із торговельного (банківського) реєстру країни, де іноземний суб'єкт господарської діяльності має офіційно зареєстровану контору;
- довідку від банківської установи, в якій офіційно відкрито рахунок подавця;

➤ доручення на здійснення представницьких функцій, оформлене згідно із законом країни, де офіційно зареєстровано контору іноземного суб'єкта господарської діяльності.

Вищезазначені документи мають бути нотаріально засвідчені за місцем їх видачі та належно легалізовані у консульських установах, які представляють Україну, якщо міжнародними договорами України не передбачено інше. За реєстрацію представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності з них стягується плата розміром, що встановлюється Кабінетом Міністрів України, та який не повинен перевищувати фактичні витрати держави, пов'язані з цією реєстрацією.

У разі відмови Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України зареєструвати представництво іноземного суб'єкта господарської діяльності або неприйняття рішення з цього питання у встановлений шістдесятиденний строк іноземний суб'єкт господарської діяльності може оскаржити таку відмову в судових органах України.

Забороняється вимагати від іноземного суб'єкта господарської діяльності повторної реєстрації (перереєстрації) раніше зареєстрованого представництва на території України.

У разі зміни назви, юридичного статусу, юридичної адреси чи оголошення іноземного суб'єкта господарської діяльності неплатоспроможним або банкрутом його представництво на території України зобов'язан повідомити про це центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики у семиденний строк.

Господарська, у тому числі й зовнішньоекономічна діяльність іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України, регулюється законами України щодо порядку здійснення іноземними особами господарської діяльності на території України. У разі якщо зазначена діяльність пов'язана з іноземними інвестиціями, вона регулюється відповідними законами України.

Оподаткування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України здійснюється за принципами, визначеними ст. 11 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»:^{*}

- Україна самостійно встановлює і скасовує податки і пільги для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України;
- ставки податків устанавлюються і скасовуються Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України;
- рівень оподаткування встановлюється виходячи з необхідності досягнення та підтримання самооплатності й самофінансування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та з метою бездефіцитності платіжного балансу України;
- стабільність кількості видів і розмір податків гарантуються державою на строк не менш ніж 5 років;
- забороняється встановлювати інші податки, крім тих, що затверджені Верховною Радою України;
- ставки податків є однаковими для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та визначаються за товарною ознакою: для того ж самого товару діє єдина ставка податку;
- заохочення експорту готової продукції.

Податкові пільги згідно із законами України надаються суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, які відповідають нижчевикладеним критеріям:

- експорт перевищує імпорт (нетто-експортери) за фінансовий рік;
- обсяг експорту становить не менше ніж 5 відсотків від обсягу реалізованих за фінансовий рік товарів;
- стабільне експортування наукових, наукомістких товарів, а також товарів, у вартості яких частка доданої вартості становить не менше ніж 30 відсотків.

^{*} Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 11.

Зазначеним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності надаються пільги за строками амортизації основних виробничих фондів у виді:

- норм прискореної амортизації основних виробничих фондів, що використовуються для виробництва експортних товарів;
- пільгових норм амортизації основних фондів, створених за рахунок нових інвестицій, що використовуються для виробництва експортних товарів;
- норм амортизації на імпортне устаткування, яке використовується для виробництва експортних товарів, не менших, ніж ті, що встановлені в країні, де вироблено таке устаткування.

Зазначені пільги застосовуються центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики за поданням суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики приймає відповідне рішення, яке є обов'язковим для державних фінансових та податкових органів України.*

Забороняється одночасне застосування щодо того ж самого товару податку на експорт та імпорт та режиму ліцензування і квотування експорту, за винятком випадків встановлення режиму ліцензування і квотування як заходу у відповідь на дискримінаційні дії інших держав та у разі застосування санкцій при порушенні суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності встановлених правил цієї діяльності.

Таким чином, у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначено принципи та органи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, встановлено порядок реєстрації та оподаткування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Водночас нагальною проблемою є приведення статті 11 цього Закону у відповідність до Закону України «Про систему оподаткування».* Статтею 1 цього закону, зокрема, передбачено, що встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів) до

* Швайка Л.А. Основи державного регулювання економіки: Навчальний посібник. – Львів: Фенікс, 2001. – С. 196.

* Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.91 № 1251-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 39. - Ст. 510.

бюджетів та до державних цільових фондів, а також пільг їх платникам здійснюються Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, сільськими, селищними, міськими радами.

Ставки, механізм стягнення податків і зборів (обов'язкових платежів), за винятком особливих видів мита, і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування, що суперечить Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

2.2. Ліцензування і квотування зовнішньоекономічної діяльності

Ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій здійснюється всіма країнами, митними союзами та економічними групами держав як один із заходів щодо регулювання цього виду господарської діяльності, яка спрямована на забезпечення захисту економічних інтересів, інтересів учасників зовнішньоекономічного обороту, створення для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності рівних можливостей, заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму.*

Серед міжнародних документів, що регламентують питання тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності насамперед слід назвати Генеральну угоду про торгівлю і тарифи (ГАТТ),** що набрала чинності 1 січня 1948 р., і Договір про створення Всесвітньої торговельної організації (ВТО), що діє з 1 січня 1995 р., підписаний представниками більше ніж 140 країн – членів ГАТТ. З 1993 р. Україна має статус спостерігача в ГАТТ.***

* Філіпенко А.С., Будкін В.С., Бутенко О.В. та ін. Міжнародні економічні відносини: система регулювання міжнародних економічних відносин. – К.: Либідь, 1994. – С. 96.

** Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник / С.И. Долгов, В.В. Васильев, С.П. Гончарова и др. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 14.

*** Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. – К.: Основи, 1996. –С. 42.

Ліцензування і квотування експорту та імпорту запроваджуються Україною у випадках:^{****}

- різкого погіршення розрахункового балансу, якщо його негативне сальдо перевищує на відповідну дату 25% від загальної суми валютних вимог України;
- досягнення встановленого Верховною Радою України рівня зовнішньої заборгованості;
- значного порушення рівноваги щодо визначених товарів на внутрішньому ринку України;
- за необхідності забезпечити визначені пропорції між імпортною і вітчизняною сировиною у виробництві;
- здійснення заходів у відповідь на дискримінаційні дії інших держав;
- порушення суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності правових норм цієї діяльності;
- відповідно до міжнародних торгових угод, які укладає чи до яких приєднується Україна.

В Україні введено такі **види експортних (імпортних) ліцензій**:

- **генеральна** – відкритий дозвіл на експортні (імпортні) операції по певному товару (товарах) та/або з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування по цьому товару (товарах);
- **разова (індивідуальна)** – разовий дозвіл, що має іменний характер і видається для здійснення кожної окремої операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період не менший ніж той, що є необхідним для здійснення експортної (імпортної) операції;
- **відкрита (індивідуальна)** – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного періоду часу (але не менше одного місяця) з визначенням його загального обсягу;

^{****} Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 16.

- **антидемпінгова (індивідуальна)** – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом встановленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів;
- **компенсаційна (індивідуальна)** – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом встановленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів;
- **спеціальна (індивідуальна)** – належним чином оформлене право на імпорт в Україну протягом встановленого строку певного товару (товарів), який є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів.

За кожним видом товару може встановлюватися тільки один вид ліцензії.

Квотування здійснюється шляхом встановлення режиму видачі індивідуальних ліцензій, причому загальний обсяг експорту (імпорту) за цими ліцензіями не повинен перевищувати обсяг встановленої квоти.

Квота експортна (імпортна) є граничним обсягом товарів певної категорії, обумовленим у натуральних чи вартісних одиницях, які дозволено експортувати з території України (імпортувати на територію України) протягом встановленого терміну.

В Україні введено такі **види експортних (імпортних) квот (контингентів)**:

- **глобальні** – квоти, що встановлюються по товару (товарах) без зазначення конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;
- **групові** – квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

- **індивідуальні** – квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватися або з якої він (вони) може імпортуватися;
- **антидемпінгові** – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антидемпінгового розслідування та/або антидемпінгових заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру;
- **компенсаційні** – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом антисубсидійного розслідування та/або компенсаційних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру;
- **спеціальні** – граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру.

За кожним видом товару може визначатися тільки один вид квоти. Ліцензії на експорт (імпорт) товарів видаються Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

Ліцензування операцій під час переміщення валютних коштів між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності з метою інвестицій і/чи надання (одержання) кредитів здійснює Національний банк України.*

Забороняється одночасно встановлювати щодо тих же самих товарів режим ліцензування і квотування, режим оподаткування експорту (імпорту) і режим попередніх імпортних депозитів за винятком випадків, передбачених законодавством. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» також визначив, що:

* Про Національний банк України: Закон України від 20.05.99 № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 7.

- рішення про введення режиму ліцензування і квотування експорту (імпорту) приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України із зазначенням списку конкретних товарів (робіт, послуг), що підпадають під режим ліцензування і квотування, і терміну дії цього режиму;
- товари (роботи, послуги), що експортуються суб'єктами підприємницької діяльності в межах отриманих ними квот чи за міжурядовими угодами, державними контрактами, державними замовленнями в обсягах, затверджених Кабінетом Міністрів України, не обкладаються митом;
- квоти на експорт товарів (робіт, послуг) затверджуються Кабінетом Міністрів України;
- ліцензії видаються суб'єктам підприємницької діяльності на підставі отриманих ними квот чи гарантування сплати вивізного (експортного) мита під час перетину товаром митного кордону України;
- сплата вивізного (експортного) мита може здійснюватися суб'єктами підприємницької діяльності шляхом видачі простого векселя з відстрочкою платежу на термін виконання експортного контракту, але не більше ніж на 90 календарних днів із моменту заповнення вантажних митних декларацій. Порядок видачі, обліку і подання до оплати зазначених векселів встановлюється Міністерством фінансів України за узгодженням із Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України;
- під час визначення розміру мита митна вартість товару, передбачена в контракті, перераховується в національну валюту України за поточним курсом Національного банку України у день сплати мита;
- експорт товарів (робіт, послуг), що здійснюється для погашення заборгованості за іноземними кредитами, наданими під гарантію Кабінету Міністрів України, чи іноземними кредитами, отриманими за індивідуальними ліцензіями Нацбанку України, не обкладається вивізним (експортним) митом.

У розрахунках між резидентом і нерезидентом як засіб платежу використовується іноземна валюта. Такі розрахунки здійснюються тільки через уповноважені банки, і для їх здійснення отримувати індивідуальну ліцензію НБУ не потрібно.

Наявності індивідуальної ліцензії НБУ потребують такі валютні операції:*

а) вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей за винятком:

- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами-резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком України;
- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами-резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах;
- платежів у іноземній валюті, що здійснюються резидентами за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей та за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя;
- платежів у іноземній валюті за межі України у вигляді процентів за кредити, доходу (прибутку) від іноземних інвестицій;
- вивезення за межі України іноземної інвестиції в іноземній валюті, раніше здійсненої на території України, в разі припинення інвестиційної діяльності;
- платежів у іноземній валюті за межі України у вигляді плати за послуги з аеронавігаційного обслуговування повітряних суден, що справляється Європейською організацією з безпеки аеронавігації (Євроконтроль) відповідно до Багатосторонньої угоди про сплату маршрутних зборів,

* Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 (зі змінами і доповненнями станом на 1.03.06 // www.nau.kiev.ua

вчиненої в м. Брюсселі 12 лютого 1981 року, та інших міжнародних договорів;

б) ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України, за винятком сум, що раніше були вивезені, переказані, переслані на законних підставах за кордон;

в) надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі;

г) використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави;

д) розміщення валютних цінностей на рахунках і у вкладах за межами України, за винятком:

- відкриття фізичними особами-резидентами рахунків у іноземній валюті на час їх перебування за кордоном;
- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками;
- відкриття рахунків у іноземній валюті дипломатичним, консульським, торговим та іншим офіційним представництвам України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філіям і представництвам підприємств та організацій України за кордоном, які не здійснюють підприємницьку діяльність;

е) здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами-резидентами як подарунок чи у спадщину.

Індивідуальні ліцензії для здійснення зазначених вище операцій можуть видаватися як резидентам, так і нерезидентам. Для здійснення ліцензованої валютної операції достатньо, щоб ліцензія була одержана однією із сторін зовнішньоекономічної угоди. Одержання індивідуальної ліцензії однією із сторін валютної операції означає також дозвіл на її здійснення іншою стороною чи третьою особою, яка причетна до цієї операції, якщо інше не передбачено умовами індивідуальної ліцензії.

Ліцензії видаються **на підставі заявок** суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Заявка на ліцензію повинна мати такі реквізити: номер заявки, офіційну назву суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та номер свідоцтва учасника зовнішньоекономічної діяльності, назву та код товару (товарів), виготовлювача, споживача товару, шифр та назву країни (країн), в яку (які) товар експортується або з якої (яких) він імпортується, строк дії, кількість або вартість товару (у разі квотування експорту та імпорту і видачі відкритої індивідуальної ліцензії), митницю, повну назву та адресу продавця і покупця, вид угоди, валюту платежу, одиницю виміру товару, ціну товару, узгодження, ім'я керівника–подавця, орган, який видав ліцензію, особливі умови ліцензії.

У разі прийняття рішення про видачу ліцензії на бланку заявки ставиться номер та вид ліцензії, підпис службової особи, яка видала ліцензію, і печатка відповідної установи. Бланк заявки, на якому проставлено зазначені вище реквізити, є документом, що засвідчує наявність ліцензії.

Наявність у подавця заявки контракту, який було укладено до прийняття рішення про видачу ліцензії, не є підставою для її видачі.

Рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі надається подавцю заявки не пізніше як у 30-денний строк від дня реєстрації поданої заявки у спеціальному реєстрі протягом двох робочих днів від дня її надходження. Рішення щодо заявки на ліцензію реєструється у Державному реєстрі експортних та імпорتنих ліцензій, зміст якого є відкритим для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Рішення про відмову у видачі ліцензії має бути мотивованим і надсилається (видається) подавцю у письмовій формі.

У разі відсутності зареєстрованого рішення щодо заявки на ліцензію у встановлений законом строк або у разі необґрунтованості відмови у видачі ліцензії подавець заявки може звернутися за захистом своїх прав до судових органів України. За видачу ліцензії стягується державний збір, розмір

якого встановлюється Кабінетом Міністрів України, і який має відповідати фактичним витратам держави на здійснення операцій для видачі ліцензії.

У разі запровадження режиму квотування заявки на індивідуальні ліцензії розглядаються Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції в порядку їх надходження, який визначається згідно з датами їх реєстрації.

Якщо на момент надходження заявки встановлену квоту вичерпано, приймання та реєстрація заявок не здійснюються. Про факт вичерпання квоти має бути протягом семи робочих днів від моменту її вичерпання офіційно повідомлено суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності, який подав відповідну заявку.

Копія ліцензії, яку отримав суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, додається до вантажної митної декларації і є підставою для пропуску через митницю вантажів, які підпадають під режим ліцензування та квотування.

Органи державного митного контролю України надсилають протягом трьох робочих днів до Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України повідомлення про проходження через митний кордон товарів, що підлягають ліцензуванню і квотуванню.

У разі ліцензування **переказу коштів в іноземній валюті** з метою інвестицій та надання (одержання) кредитів банківсько-кредитні установи, які здійснюють операції щодо переказу коштів, надсилають відповідну інформацію до Національного банку України протягом трьох робочих днів.

Порядок видачі ліцензії у разі ліцензування операцій, пов'язаних із переказом валютних коштів із метою інвестицій та кредитування, визначається Національним банком України з урахуванням установленої процедури видачі ліцензій. При цьому зазначений 60-денний строк між датою офіційного повідомлення про запровадження режиму ліцензування та датою набрання цим режимом чинності у разі ліцензування переказу валютних коштів з метою інвестицій та кредитування не є обов'язковим.

Ліцензування експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, обладнання та сировини для їх виробництва здійснюється відповідно до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування».*

Відповідно до цього Закону експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, обладнання та сировини для їх виробництва без ліцензії забороняється.

Ліцензія на експорт, імпорт обладнання та дисків для лазерних систем зчитування видається органом ліцензування, уповноваженим Кабінетом Міністрів України за таких умов:

- 1) ліцензія на експорт, імпорт обладнання та дисків для лазерних систем зчитування може бути видана суб'єкту господарювання, який виконав вимоги Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»** та надав органу ліцензування документально підтвержені дані про:
 - ◆ власні або орендовані складові приміщення;
 - ◆ власні або орендовані приміщення, в яких буде здійснюватися оптова та/чи роздрібна торгівля дисками для лазерних систем зчитування (щодо ліцензії на імпорт дисків);
- 2) ліцензія на експорт, імпорт обладнання та дисків для лазерних систем зчитування видається строком на три роки;
- 3) орган ліцензування приймає рішення про видачу або відмову у видачі ліцензії в порядку та на підставах, визначених ст. 11 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» з урахуванням вимог Закону «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів

* Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування: Закон України від 17.01.02 № 2953-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 17. – Ст. 5.

** Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000

господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»;

- 4) суб'єкт господарювання, який отримав ліцензію на експорт, імпорт обладнання та дисків для лазерних систем зчитування, зобов'язаний інформувати орган ліцензування за встановленим цим органом порядком про кожну партію дисків для лазерних систем зчитування та/або про перелік обладнання для їх виробництва, що будуть експортуватися та/або імпортуватися.

Експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування здійснюється лише за наявності на них спеціальних ідентифікаційних кодів.

Ліцензія та всі форми повідомлень щодо кожної партії експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування та/або обладнання для їх виробництва зберігаються протягом трьох років.

Говорячи про ліцензування у сфері зовнішньоекономічної діяльності, слід мати на увазі, що у разі порушення законодавства під час здійснення зовнішньоекономічних операцій до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані спеціальні санкції у виді індивідуального режиму ліцензування.

Таким чином, режим ліцензування і квотування – це встановлення кількісних і вартісних обмежень щодо переміщення через митний кордон України окремих видів товарів.

Рішення про застосування режиму ліцензування і квотування експорту-імпорту приймає Кабінет Міністрів України за поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України із щорічним визначенням списку конкретних товарів (робіт, послуг), які підпадають під зазначений режим, термінів дії цього режиму та опублікуванням його в офіційних загальнодоступних засобах масової інформації.

Для адаптації національного законодавства до правових норм ЄС та норм міжнародного права доцільним є запровадження в національне законодавство терміна «тарифна квота» та його визначення шляхом внесення доповнень до

ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Мова йде про те, що в українському законодавстві замість терміна «тарифна квота на імпорт товару» застосовується термін «обсяг ввезення товару». Водночас термін «тарифна квота» є загальновизнаним у світі. Він використовується в Генеральній угоді з тарифів і торгівлі, в інших документах системи СОТ, а також у законодавстві Європейського Союзу та переважної більшості іноземних країн та інтеграційних об'єднань. Отже, реалізація вищезазначеної пропозиції буде сприяти забезпеченню адаптації національного законодавства до правових норм ЄС та взагалі до норм міжнародного права, а також надасть можливість Україні уникнути труднощів технічного характеру в процесі підготовки до вступу до Світової організації торгівлі.

2.3. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Україна самостійно здійснює митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на своїй території. Митну політику України визначає Верховна Рада України.

Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється відповідно до Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»^{*}, Митного кодексу України^{**}, Закону України «Про Єдиний митний тариф»^{***}, Декрету Кабінету Міністрів України «Про Єдиний митний тариф України»^{****}, Закону України «Про Митний тариф України»^{*****} та міжнародних договорів України.

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 13.

** Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92 -IV //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

*** Про Єдиний митний тариф: Закон України від 05.02.92 № 2097-ХІІ // Бухгалтерія. – 2002. – № 43/1-2. – С. 105-111.

**** Про Єдиний митний тариф: Декрет Кабінету Міністрів України від 11.01.93 № 4-93 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

***** Про Митний тариф України: Закон України від 05.04.2001 № 2371-III // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

Територія України є єдиним митним простором, на якому діють митні правила України із дотриманням зобов'язань, що випливають з участі України в митних союзах з іншими державами.

Товари та інші предмети переміщуються через митний кордон України під митним контролем.

Порядок переміщення товарів та інших предметів через митну територію України регулюється Митним кодексом України.

Митні правила України включають порядок декларування товарів, сплати мит і митних зборів, надання митних пільг та інші умови проходження митного контролю, встановлюються законами України про митне регулювання. Єдиний митний тариф України і митні правила України повинні бути офіційно опубліковані в загальнодоступних засобах масової інформації не пізніше ніж

за 45 днів до дати набрання ними чинності. У разі, якщо зазначені документи не будуть офіційно опубліковані, вони не набувають чинності. Якщо зазначені документи будуть опубліковані пізніше ніж за 45 днів до набрання ними чинності, то датою набрання чинності буде вважатися 46 день від моменту офіційної публікації. Офіційною публікацією вважають публікацію в періодичному офіційному виданні Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України. Датою офіційної публікації вважається дата фактичного виходу у світ відповідного номера зазначеного видання.

Україна як держава відповідає за дії своїх митних органів.

Митне оформлення вантажу здійснюється для випуску товарів на внутрішній ринок або на експорт і включає такі операції:*

- подання митної декларації і документів, що додаються до неї, їх перевірку і прийняття;
- подання товарів митниці для огляду;
- нарахування і сплату мит, зборів;
- випуск товарів із митниці.

Ці процедури забезпечуються прикордонними митницями або їх установами, розташованими на митній території держави.

Митний контроль здійснюється службовими особами митниці шляхом перевірки документів, необхідних для такого контролю, митного огляду (огляду транспортних засобів, товарів та інших предметів, особистого огляду), переогляду, обліку предметів, переміщуваних через митний кордон, і в інших формах.

Товари та інші предмети, що переміщуються через митний кордон України, крім митного контролю, можуть підлягати ветеринарному, фітосанітарному та екологічному контролю. Митне оформлення може бути завершено тільки після зазначених видів контролю.

* Жорін Ф.Л. Правові основи митної справи в Україні: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – С.44.

Товари, транспортні засоби та інші предмети, які переміщуються через митний кордон України, підлягають обов'язковому декларуванню.

Декларування вантажів означає подання митного документа і є обов'язковою процедурою оформлення. Подавцем вантажної митної декларації – декларантом – може бути не тільки власник товару, але також транспортний агент, митний брокер та інші особи, які уповноважені розпоряджатися вантажем, і коло яких визначено національним законодавством.

Вантажна митна декларація є документом, що містить інформацію про те, що переміщується через кордон, про вантажі та є підставою для пропускання їх через державний кордон під час ввозу, вивозу або транзитного перевезення. Форми вантажної митної декларації в різних країнах мають відмінності, проте Конвенція Кіото з гармонізації митних процедур, що була розроблена і схвалена Радою з митного співробітництва (РМС), передбачає зазначення деякої обов'язкової інформації: про декларанта, імпортера (експортера), консигнатора, види транспорту, про характеристику товару (країна походження і призначення, кількість місць вантажу, його маркірування і вага), тарифні позиції товару (код у товарній номенклатурі митного тарифу), митну вартість і ставку мита, а також перелік документів, що додаються. Для заповнення вантажної митної декларації застосовуються міжнародні уніфіковані коди країн, товарів, транспортних засобів, що надає можливість використовувати автоматизовану систему опрацювання митних документів для спрощення і прискорення процесу заповнення.

Процедурою митного оформлення є прийняття вантажної митної декларації, тобто визнання її основним документом митного оформлення з подальшою реєстрацією і наданням порядкового номера. Підставою для визнання достовірності декларації (відповідно до Конвенції Кіото) є дані перевірки, що свідчать про точність тарифної позиції, достовірність і дію зазначених ставок мит і податків, ідентифікацію транспорту, кількість і цінність вантажу, справжність документів, що додаються. Граничний ліміт часу на таку перевірку становить 24 години. Після прийняття декларації процес митного

оформлення може завершитися випуском товару митницею, додатковою перевіркою декларації із залученням інших документів або митним оглядом.

Декларування здійснюється шляхом заяви у встановленій формі (письмовій або усній) точних даних про мету переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України і відомостей безпосередньо про переміщувані товари і предмети, а також інших відомостей, необхідних для митного оформлення і контролю.

У ролі декларанта може бути як резидент (український суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності), так і нерезидент (іноземний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності). Сторона, на яку покладаються обов'язки з декларування, встановлюється за домовленістю сторін.

За рішенням (письмовою заявою) сторін для здійснення декларування товарів може залучатися третя сторона – підприємство, що має свідоцтво про визнання його декларантом, має у своєму штаті осіб, уповноважених на декларування (які отримали відповідні кваліфікаційні свідоцтва), і допущене митницею до здійснення декларування.

Документом, що містить відомості про товари, транспортні засоби та інші предмети і мету їх переміщення через митний кордон України чи про зміну митного режиму щодо цих товарів, а також інформацію, необхідну для здійснення митного контролю, митного оформлення, митної статистики, нарахування митних платежів, є вантажна митна декларація (далі – ВМД).^{*} Для сплати митних платежів необхідно мати інформацію про вартість товарів (предметів).

Слід мати на увазі, що ВМД містить інформацію як про фактурну, так і

^{*} Положення про вантажну митну декларацію: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.97 № 574 // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

про митну вартість товарів (предметів).

Фактурна вартість є вартістю товарів (предметів), що фактично сплачена (підлягає сплаті) чи повинна компенсуватися зустрічними постачаннями товарів (предметів) і міститься в рахунку-фактурі відповідно до умов зовнішньоекономічної угоди.

Митний огляд, тобто фізична інспекція товару, необхідний для визначення відповідності товару його опису в поданих документах. Перед випуском товару для внутрішнього споживання або на експорт, що є завершальною операцією оформлення, провадиться сплата мит і зборів.

Для нарахування митних платежів, для встановлення вартості товарів у митних цілях, включаючи стягнення штрафів і застосування інших санкцій за порушення митних правил, а також для митної статистики повинна бути визначена митна вартість товарів (предметів).

Під митною вартістю товарів слід розуміти заявлену декларантом чи визначену митним органом вартість товарів, переміщуваних через митний кордон України, встановлену на момент перетину товарами митного кордону. Порядок визначення митної вартості товарів та інших предметів у разі їх переміщення через митний кордон України регламентується ст. 16 Закону України “Про Єдиний митний тариф”^{*} і постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку визначення митної вартості товарів та інших предметів у випадку переміщення їх через митний кордон України» від 05.10.98 № 1598, зі змінами і доповненнями.^{**}

З 1 січня 2004 року методи визначення митної вартості товарів, переміщуваних через митний кордон України, і умови їх застосування регулюються Митним кодексом України від 11.07.2002 № 92-IV.

^{*} Про Єдиний митний тариф: Закон України від 05.02.92 № 2097-XII // Бухгалтерія. – 2002. – № 43/1-2. – Ст. 16.

^{**} Порядок визначення вартості товарів та інших предметів у разі переміщення їх через митний кордон України: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.10.98 № 1598 // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

Відповідно до зазначеного Кодексу митна вартість товарів і метод її визначення заявляються митному органу декларантом шляхом декларування митної вартості під час переміщення товарів через митний кордон України.

Визначення митної вартості товарів здійснюється шляхом застосування тільки зазначених нижче методів:

- 1) за ціною угоди щодо імпортованих товарів;
- 2) за ціною угоди щодо ідентичних товарів;
- 3) за ціною угоди щодо подібних (аналогічних) товарів;
- 4) на основі вирахування вартості;
- 5) на основі додавання вартості;
- 6) резервного методу.

Мито є податком на товари та інші предмети, що переміщуються (ввозяться і вивозяться) через митний кордон України.

В Україні застосовуються такі види мита:

- **ввізне мито** (нараховується на товари і предмети під час їх ввозу на митну територію України);
- **вивізне мито** (нараховується на товари і предмети під час їх вивозу з митної території України);
- **сезонне мито** (ввізне і вивізне) може встановлюватися на деякі товари і предмети на термін не більше ніж 4 місяці;
- **особливі види мита**: спеціальні, антидемпінгові, компенсаційні (встановлюються як під час ввозу, так і вивозу товарів й предметів з метою захисту економічних інтересів України та українських виробників).

Українським законодавством передбачено застосування 3 видів експортних мит:

- ◆ адвалерні,
- ◆ специфічні,
- ◆ комбіновані.

Адвалерні мита нараховуються щодо вартісного обсягу експортних товарів і встановлюються у відсотках або в євро.

Специфічні мита встановлюються у відсотках щодо кількості або ваги вантажу.

Комбіновані мита передбачають одночасне використання зазначених вище видів мита, чим, зокрема, вирізняються експортні мита.

Як імпортні мита найбільш часто використовуються адвалерні мита. Лише щодо окремих товарів (алкогольні напої, уживані автомобілі) використовуються комбіновані, спеціальні (делікатесні продукти і продукти, що містять спирт) і сезонні (овочі та фрукти) мита, а також антидемпінгові для захисту окремих галузей вітчизняної промисловості.

Імпортні мита, як і експортні, стягуються до або під час оформлення вантажної митної декларації і сплачуються в гривнях або ВКВ. Як підтвердження оплати імпортер додає до митної декларації платіжний документ із відповідною позначкою уповноваженого банку про прийняття його до виконання.

Ставки мита встановлені такими Законами України:

- «Про Митний тариф України» від 05.04.2001 № 2371-III, зі змінами і доповненнями;
- «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» від 10.09.99 № 1033-XIV, зі змінами і доповненнями;
- «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу і шкіряну сировину» від 07.05.96 № 180/96-ВР;
- «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі товари (продукцію)» від 11.07.96 № 313/96-ВР, зі змінами і доповненнями;
- «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі транспортні засоби» від 24.05.96 № 216/96-ВР, зі змінами і доповненнями.

За оформлення товарів та інших предметів, що переміщуються через митний кордон України, стягуються митні збори.

З 22.09.2001 набрав чинності Закон України «Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України» у редакції Закону України від 12.07.2001 № 2659-III.*

Статтею 1 цього Закону передбачено у разі ввозу чи транзиту стягнення єдиного збору з транспортних засобів (вітчизняних та іноземних власників), що перетинають державний кордон України. Під час здійснення перевезень водним і повітряним транспортом стягування єдиного збору не передбачено.

Єдиний збір стягується під час здійснення в пунктах пропуску через державний кордон України митного, санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного та екологічного контролю вантажів і транспортних засобів, а також за проїзд автотранспорту з перевищенням установлених розмірів загальної маси, осьових навантажень і (чи) габаритних параметрів.

Єдиний збір стягується одноразово залежно від режиму переміщення (ввіз, транзит), виду чи місткості загальної маси транспортних засобів.

Ставки єдиного збору встановлюються в євро і не можуть змінюватися протягом бюджетного року. Ставки єдиного збору під час здійснення в пунктах пропуску через державний кордон України контролю вантажів і транспортних засобів, плата за проїзд транспортних засобів автомобільними шляхами України (за кожен кілометр проїзду) і додаткова плата за кожен кілометр проїзду автомобільних і транспортних засобів із перевищенням установлених розмірів, загальної маси, осьових навантажень і (чи) габаритних параметрів встановлюються в розмірах, поданих у табл. 2.1.*

Митні платежі можуть бути сплачені як резидентом, так і нерезидентом (залежно від того, на кого покладено обов'язки з декларування товарів).

* Про єдиний збір, який справляється в пунктах пропуску через державний кордон України: Закон України від 12.07.2001 № 2659-III // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

* Про єдиний збір, який справляється в пунктах пропуску через державний кордон України: Закон України від 12.07.2001 № 2659-III // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004. – Ст. 5.

Таблиця 2.1

Ставки єдиного збору за одиницю транспортного засобу

Вид транспортного засобу	Місткість або загальна маса транспортного засобу разом із вантажем	Ставка єдиного збору за одиницю транспортного засобу в євро	
		За здійснення контролю	За проїзд автомобільними шляхами за кожний кілометр проїзду
1	2	3	4
1. Автобуси	Понад 10 до 30 місць включно	2	0,02
	Більше, ніж 30 місць	5	0,02
2. Вантажні автомобілі з/або без причепів і тягачі з/або без напівпричепів	До 20 тонн включно	5	0,02
	Понад 20 до 40 тонн включно	10	0,02
3. Великовагові автотransпортні засоби	Понад 40 до 44 тонн включно	10	0,1
	Понад 44 до 52 тонн включно	10	0,2
	Понад 52 до 60 тонн включно	10	0,27
	Понад 60 тонн (за кожні наступні 10 тонн)	10	0,78
4. Великовагові автотransпортні засоби з перевищенням осьових навантажень	До 5% включно	-	0,05
	Понад 5% до 10% включно	-	0,1
	Понад 10% до 20% включно	-	0,27
	Понад 20% за кожні наступні 5%	-	0,15
5. Великогабаритні автотransпортні засоби з перевищенням встановлених параметрів ширини, висоти, довжини	За кожний параметр	-	0,03
6. Залізничний вагон, контейнер		2	-

Митні платежі сплачуються до чи під час здійснення митного оформлення.

Товари, за якими не було сплачено митні платежі, митному оформленню не підлягають (за винятком випадків, коли товари звільнені від митних платежів).

Суми митних платежів (мито, митні збори, ПДВ, акцизний збір) перераховуються на спеціальний рахунок митного органу. Сплачені суми перераховуються в держбюджет після оформлення ВМД у повному обсязі.

У податковому обліку суб'єкта господарювання – платника податку на прибуток – суми мита, митних зборів і акцизного збору, сплачених під час ввозу товарів, включаються до складу валових витрат на підставі п.п. 5.2.5 ст. 5 Закону «Про податок на прибуток підприємств і організацій» як збори (обов'язкові платежі)*, встановлені ст. 14 Закону України «Про систему оподаткування», зі змінами і доповненнями**).

Так, експорт містить як операції з вивозу товарів (робіт, послуг) за межі митної території України з метою продажу, так і продаж товарів (робіт, послуг) без їх вивозу за межі України (наприклад, продаж товарів (робіт, послуг) нерезидентам, що перебувають на митній території України). Щодо оподаткування під експортом розуміються виключно операції з продажу товарів (робіт, послуг), вивезених за кордон України для їх споживання за її межами. Тобто в податковому обліку, якщо вважати операцію експортною, вирішальне значення має наявність факту вивозу товарів, підтвердженого ВМД, і наявність факту споживання робіт, послуг за межами митної території України. У цьому зв'язку продаж товарів (робіт, послуг) нерезидентам на митній території України (тобто без вивозу (споживання) таких товарів (робіт, послуг) за межами її митної території) не вважається з погляду податкового обліку експортною операцією і підлягає оподаткуванню в порядку, який застосовується до операцій із продажу товарів (робіт, послуг) на митній території України.

• Про податок на прибуток підприємств і організацій: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 5.

** Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.91 № 1251-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 39. – Ст.14.

Порядок виникнення валових доходів в українських експортерів – платників податку на прибуток під час експорту товарів (робіт, послуг) аналогічний порядку виникнення валових доходів під час продажу товарів на митній території України.

Операції з вивозу (пересилання) товарів за межі митної території України та операції з надання послуг (виконання робіт) для їх споживання за межами митної території України є об'єктом оподаткування ПДВ.

При цьому товари вважаються вивезеними (експортованими) платником податку за межі митної території України, якщо їх вивіз (експортування) засвідчено належно оформленою ВМД.

На територію України дозволяється імпорт тільки тих товарів, які за своїми технічними, фармакологічними, санітарними, фітосанітарними, ветеринарними та екологічними характеристиками не порушують мінімальних умов відповідних стандартів і вимог, що діють на території України. Товари, імпортовані на митну територію України, підлягають обов'язковій сертифікації на предмет їх відповідності встановленим нормам. Для товарів, імпортованих на територію України, застосовується національний режим сертифікації.

У разі імпорту товарів, що не мають аналогів в Україні, суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який здійснює імпорт, повинен подати митним органам сертифікат, який засвідчує відповідність технічних, фармакологічних, санітарних, фітосанітарних, ветеринарних і екологічних характеристик цього товару чинним міжнародним стандартам і вимогам.

Митне оформлення товарів, які ввозяться в Україну, здійснюється на митниці за місцем державної реєстрації суб'єкта господарювання (митниці призначення).

Згідно зі ст.1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» імпорт товарів (робіт, послуг) є придбанням (у тому числі й з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарювання товарів (робіт, послуг) із ввозом чи без ввозу таких товарів (робіт, послуг) на територію України, включаючи купівлю

товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.*

Порядок виникнення валових витрат під час придбання товарів (робіт, послуг) з імпорту аналогічний (за винятком ситуації, коли товари (роботи, послуги) імпортуються з офшорних зон) порядку виникнення валових витрат під час придбання товарів (робіт, послуг) на митній території України. Так, під час імпортування товарів (робіт, послуг) валові витрати резидента-імпортера – платника податку на прибуток – виникають у разі події, що відбулася першою: або на дату списання коштів в оплату вартості товарів (робіт, послуг), або на дату одержання товарів (робіт, послуг) (тобто на дату оформлення імпортової ВМД (для імпортованих товарів) чи на дату оформлення документа, що підтверджує факт виконання робіт, надання послуг (для робіт, послуг).

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про податок на додану вартість» операції з ввозу (пересилання) товарів на митну територію України та одержання робіт (послуг), виконуваних (наданих) нерезидентами для їх використання чи споживання на митній території України, у тому числі й операції з ввозу (пересилання) майна за договорами оренди (лізингу), застави та іпотеки, є об'єктом обкладання податком на додану вартість. При цьому платниками податку на додану вартість є особи, які ввозять (пересилають) товари чи послуги на митну територію України, які одержують від нерезидента роботи для їх використання чи споживання на митній території України, за винятком фізичних осіб, не зареєстрованих як платники податку на додану

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 1.

вартість (у разі якщо такі фізичні особи ввозять (пересилають) товари (предмети) в обсягах, що не підлягають оподатковуванню, тобто в обсягах нижче ніж 3600 не оподатковуваних податком мінімумів доходів громадян протягом будь-якого періоду за останні 12 календарних місяців).*

Митний контроль і мита на території спеціальних економічних зон регулюються спеціальними законами України і міжнародними договорами, що встановлюють спеціальний правовий режим цих зон у кожному окремому випадку.

Таким чином, товари та інші предмети переміщуються через митний кордон України під митним контролем. Товари, транспортні засоби та інші предмети, переміщувані через митний кордон України, підлягають обов'язковому декларуванню зі сплатою мита і митних зборів.

Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за допомогою Митного кодексу України, Закону України «Про Єдиний митний тариф», Декрету Кабінету Міністрів України «Про Єдиний митний тариф України», Закону України «Про Митний тариф України» та інших нормативних документів.

Процесу розроблення і подальшого затвердження Закону України «Про Митний тариф України» були притаманні деякі недоліки, внаслідок чого він був затверджений із деякими помилками і хибами. Так, на деякі товари не враховано ставки ввізного мита. Також не звернено увагу на декілька підкатегорій товарів разом із ставками ввізного мита на них (код УКТ ЗЕД, опис товару, пільгова та повна ставка ввізного мита на нього). Текстовий опис товарів за суттєвою кількістю кодів УКТ ЗЕД не цілком відповідав Гармонізованій системі опису та кодування товарів.

Значною мірою ці недоліки усунено в результаті внесення змін до Митного тарифу України Законами України від 12 липня 2001 р. № 2671-III, від 15 листопада 2001 р. № 2779-III, від 10 січня 2002 р. № 2952-III, від

* Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.97 № 198/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 3.

7 березня 2002 р. № 3113-III, від 25 грудня 2002 р. № 370-IV, від 26 грудня 2002 р. № 420-IV, від 3 квітня 2003 р. № 651-IV, від 3 квітня 2003 р. № 652-IV, від 15 травня 2003 р. № 745-IV, від 5 червня 2003 р. № 916-IV.*

Зважаючи на це та з метою вдосконалення національної системи митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, нагальною проблемою є розроблення єдиного закону з питань тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Реалізацію цієї пропозиції можна було б здійснити шляхом прийняття нової редакції Закону України «Про Митний тариф України».

* Про внесення змін до Закону України «Про митний тариф України»: Закони України від 12.07.2001 № 2671-III, від 15.11.2001 № 2779-III, від 10.01.2002 № 2952-III, від 7.03.2002р. № 3113-III, від 25.12.2002 № 370-IV, від 26.12.2002 № 420-IV, від 3.04.2003 № 651-IV, від 3.04.2003 № 652-IV, від 15.05.2003 № 745-IV, від 5.06.2003 № 916-IV // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

Розділ III. ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

3.1. Зміст і порядок укладання зовнішньоекономічних договорів

Стаття 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає основні правові засади договірних відносин у зовнішньоекономічній діяльності.*

Насамперед суб'єкти, які є сторонами зовнішньоекономічного договору (контракту), мають бути здатними до укладання договору (контракту) відповідно до законів України та/або закону місця укладання договору (контракту). Зовнішньоекономічний договір (контракт) складається відповідно до законів України з урахуванням міжнародних договорів України. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності під час складання тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі законами України.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. Повноваження представника на укладення зовнішньоекономічного договору (контракту) може впливати з доручення, статутних документів, договорів та інших підстав, які не суперечать Закону. Дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України, уповноваженим на це належним чином, вважаються діями цього іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 6.

Для підписання зовнішньоекономічного договору (контракту) суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності не потрібен дозвіл будь-якого органу державної влади, управління або вищої організації, за винятком випадків, передбачених законами України.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право укласти будь-які види зовнішньоекономічних договорів (контрактів), крім тих, які прямо та у виключній формі заборонені законами України.

Зовнішньоекономічний договір (контракт) може бути визнано недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам законів України або міжнародних договорів України.

Форма зовнішньоекономічної угоди визначається правом місця її укладання. Угода, яку укладено за кордоном, не може бути визнана недійсною внаслідок недодержання форми, якщо додержано вимог законів України.

Форма угод із приводу будівель та іншого нерухомого майна, розташованого на території України, визначається законами України.

Права та обов'язки сторін зовнішньоекономічної угоди визначаються правом місця її укладання, якщо сторони не погодили інше. Місце укладання угоди визначається законами України.

Права та обов'язки сторін зовнішньоекономічних договорів (контрактів) визначаються правом країни, обраної сторонами під час укладання договору (контракту) або в результаті подальшого погодження.

За відсутності погодження між сторонами щодо права, яке має застосовуватись до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), застосовується право країни, де заснована, має своє місце проживання або основне місце діяльності сторона, яка є:

- продавцем – у договорі купівлі-продажу;
- наймодавцем – у договорі майнового найму;
- ліцензіаром – у ліцензійному договорі про використання виключних або аналогічних прав;
- охоронцем – у договорі зберігання;

- комітентом (консигнантом) – у договорі комісії (консигнації);
- довірительом – у договорі доручення;
- перевізником – у договорі перевезення;
- експедитором – у договорі транспортно-експедиторського обслуговування;
- страхувальником – у договорі страхування;
- кредитором – у договорі кредитування;
- дарувальником – у договорі дарування;
- поручителем – у договорі поруки;
- заставником – у договорі застави.

До зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про виробниче співробітництво, спеціалізацію і кооперування, виконання будівельно-монтажних робіт застосовується право країни, де здійснюється така діяльність, або де створюються передбачені договором (контрактом) результати, якщо сторони не погодили інше.

До зовнішньоекономічного договору (контракту) про створення спільного підприємства застосовується право країни, на території якої спільне підприємство створюється та офіційно реєструється.

До зовнішньоекономічного договору (контракту), укладеного на аукціоні, в результаті конкурсу або на біржі, застосовується право країни, на території якої проводиться аукціон, конкурс або знаходиться біржа.

До прав і обов'язків за іншими зовнішньоекономічними договорами (контрактами) застосовується право країни, де заснована чи має місце проживання або основне місце діяльності сторона, яка здійснює виконання такого договору (контракту), що має вирішальне значення для його змісту.

При виконанні зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом) береться до уваги право місця виконання, оскільки сторони не погодили інше.

Товарообмінні (бартерні) операції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються без розрахунків через банки, підлягають

ліцензуванню Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України.

Форма договорів зовнішньоекономічної діяльності регламентована Положенням «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)», затвердженим Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.03.2001.*

До умов, які повинні бути передбачені в договорі, належать:

- Назва, номер договору, місце і дата його укладання;
- Преамбула (у преамбулі повинно бути зазначено повну назву сторін, із зазначенням країни, скорочену назву сторін як контрагентів, назву документів, якими керуються контрагенти під час укладання договору);
- Предмет договору (зазначається, який товар один із контрагентів зобов'язується постачити іншому, із зазначенням точної назви, марки, гатунку; якщо товар потребує більш детальної характеристики чи номенклатура товару досить велика, тоді це все зазначається у специфікації, що є невід'ємною частиною договору, і про це робиться відповідна позначка в договорі);
- Кількість та якість товару (одиниця виміру товару, прийнята для таких товарів, його загальна кількість та якісні характеристики);
- Базисні умови постачання товару (зазначається вид транспорту і базисні умови (ІНКОТЕРМС), що визначають обов'язок контрагентів і визначають момент переходу ризику від однієї сторони до іншої, а також конкретний термін постачання);
- Ціна і загальна вартість товару (зазначається ціна одиниці виміру і загальна вартість товарів, валюта платежів; якщо постачаються товари різної якості та асортименту, ціна встановлюється окремо для кожного гатунку за одиницю виміру, а окремим пунктом договору зазначається його загальна вартість);

* Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)»: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.03.2001 № 201// Законодавство України. – Інфодиск. – 2005.

- Умови платежів (визначаються спосіб, порядок і термін фінансових розрахунків і гарантії виконання сторонами взаємних платіжних зобов'язань);
- Умови приймання – здавання товару (зазначається термін і місце фактичної передачі товару, перелік товаросупровідних документів);
- Упакування і маркірування (містить дані про пакування товару, нанесене на неї відповідне маркірування, назву контрагентів, номер договору, місце призначення, габарити, спеціальні умови складування і транспортування, а за необхідності й умови повернення);
- Форс – мажорні обставини (дані про те, в яких випадках умови договору можуть бути не виконані сторонами; при цьому сторони звільняються від відповідальності на термін дії цих обставин або можуть відмовитися від виконання договору частково або цілком без додаткової фінансової відповідальності; термін дії зазначених обставин підтверджується торгово-промисловою палатою (ТПП) відповідної країни);
- Санкції і рекламації (встановлюється порядок застосування штрафних санкцій, відшкодування збитків і заявлення рекламацій у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням одним із контрагентів своїх зобов'язань; у цьому разі повинні бути чітко зазначені розміри штрафних санкцій (у відсотках від вартості недопоставленого товару або суми недоплачених коштів, термін виплати штрафів), терміни, протягом яких рекламації можуть бути заявлені, права та обов'язки сторін при цьому, способи врегулювання рекламацій);
- Арбітраж (зазначаються умови і порядок арбітражного врегулювання спорів щодо тлумачення, невиконання, неналежного виконання договору із зазначенням назви арбітражного суду, а також вибір сторонами матеріального або процесуального права, що буде застосовуватися цим судом, і правила процедури арбітражу);
- Юридичні адреси сторін, поштові і банківські реквізити.

Сторони за досягнутою домовленістю можуть передбачити додаткові умови, до яких можуть належати: страхування, умови залучення субвиконавців, перевізників, умови передачі технічної документації, порядок сплати мита, податків, збереження торгових марок, з якого моменту договір набирає сили і починає діяти і т.п.

Під час укладання зовнішньоекономічних договорів суттєвим моментом є визначення базисних умов.

Згідно з Указом Президента України від 04.10.1994 під час укладання договорів застосовуються Міжнародні правила інтерпретації комерційних термінів, підготовлені Міжнародною торговельною палатою.*

Зовнішньоекономічний договір купівлі-продажу, як правило, передбачає переміщення товару на досить значні відстані, тому під час укладання такого договору питання доставки товару від продавця до покупця, його навантаження, страхування, оплати митних платежів потребують ретельної регламентації.

Від моменту створення Інкотермс Міжнародною торговою палатою в 1936 році зазначені правила регулярно корегуються, щоб не відставати від розвитку міжнародної торгівлі. Нині в Україні застосовуються Інкотермс-2000 (шоста редакція зазначених правил).**

Сформульовані в Інкотермс базисні умови зовнішньоторговельної купівлі – продажу визначають момент переходу права власності на товар від продавця до покупця, а також ризику його випадкової загибелі.

Інкотермс класифікував усі базові ознаки за чотири категоріями. В основу такої класифікації покладено розбіжності в обсязі зобов'язань контрагентів щодо доставки товарів.

* Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів: Указ Президента України від 04.10.94 № 567/94 // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.

** Правила Інкотермс–2000: Міжнародні правила тлумачення торгових термінів //www.liga.ua

ІНКОТЕРМС–2000

Група Е відправлення	EXW	Франко завод (назва місця)
Група F Основний перевіз не оплачений	FCA	Франко перевізник (назва місця призначення)
	FAS	Франко уздовж борта судна (назва порту відвантаження)
	FOB	Франко борт (назва порту відвантаження)
Група С Основний перевіз оплачений	CFR	Вартість і фрахт (назва порту призначення)
	CIF	Вартість, страхування і фрахт (назва порту призначення)
	CPT	Фрахт/перевезення оплачено до (назва місця призначення)
	CIP	Фрахт/перевезення і страхування оплачено до (назва місця призначення)
Група D Прибуття	DAF	Постачання до кордону (назва місця призначення)
	DES	Постачання із судна (назва порту призначення)
	DEQ	Постачання з пристані (назва порту призначення)
	DDU	Постачання без оплати мита (назва місця призначення)
	DDP	Постачання з оплатою мита (назва місця призначення)

До першої категорії яка має умовну назву Е, входить лише одна умова.

EXW – Франко завод (місце призначення). Ця умова означає, що обов'язки продавця щодо постачання вважаються виконаними, після того як він передав покупцю товар на своєму підприємстві. Продавець не відповідає за відвантаження товарів і надані покупцем транспортні засоби. Покупець несе усі витрати і ризики, пов'язані з транспортуванням товару від продавця до місця призначення. Таким чином, це правило передбачає мінімальні ризики для продавця. Його не слід використовувати, якщо покупець не може прямо або опосередковано виконати експортні формальності.

До категорії F входять три умови **FCA, FAS, FOB.**

FCA – Франко перевізник (назва місця призначення). «Франко перевізник» означає, що обов'язок продавця щодо постачання вважається виконаним після передачі товару, очищеного від мита на експорт, під відповідальність перевізника, названого покупцем, у погодженому місці або пункті. Якщо згідно з торговельним порядком необхідна допомога продавця для укладання договору з перевізником, то продавець може діяти на ризик і за рахунок покупця.

FAS – Франко уздовж борта судна (назва порту відвантаження). «Франко уздовж борта судна» означає, що продавець вважається таким, що виконав свої обов'язки щодо постачання, коли товар розміщено уздовж борта судна на набережній або ліхтерах у зазначеному порту постачання. Від цього моменту всі ризики загибелі або пошкодження товару і витрати повинен нести покупець.

FOB – Франко борт (назва порту відвантаження). «Франко борт» означає, що зобов'язання продавця щодо постачання вважаються виконаними, після того як товар передано через поручні судна у погодженому порту відвантаження. Це означає, що покупець повинен нести всі витрати і ризики загибелі або пошкодження товару від цього моменту. Умова вимагає, щоб продавець здійснив очищення товару від мита на експорт..

До категорії С входять ***CFR, CIF, CPT, CIP***

CFR – Вартість і фрахт (назва порту призначення). «Вартість і фрахт» означає, що продавець зобов'язаний оплатити витрати і фрахт, необхідні для постачання товару в порт призначення, однак ризик загибелі або пошкодження товару, а також ризик збільшення витрат, спричинених подіями, що відбулися після постачання товару на борт судна, переходить від продавця на покупця під час переходу товару через поручні судна в порту відвантаження. Умова вимагає, щоб продавець очистив товар від мита на експорт.

CIF - Вартість, страхування і фрахт (назва порту призначення). «Вартість, страхування і фрахт», означає, що продавець має такі ж обов'язки, як і у разі ***CFR***, але з тим доповненням, що продавець зобов'язаний забезпечити

морське страхування для запобігання загибелі або пошкодженню товару під час перевезення. Продавець укладає договір страхування та оплачує страховий внесок.

Покупець повинен мати на увазі, що відповідно до *CIF* продавець повинен тільки одержати страховий поліс на мінімальне відшкодування. Ця умова вимагає, щоб продавець зробив очищення товару від мита на експорт.

CPT – Фрахт / перевезення оплачено до (назва місця призначення). «Фрахт/перевезення оплачено до...» означає, що продавець оплачує фрахт за перевезення товару до погодженого місця призначення. Ризик загибелі або пошкодження товару, а також будь-які додаткові витрати, спричинені подіями, що відбулися після постачання товару перевізнику, переходять від продавця до покупця після постачання товару на збереження перевізнику. Ця умова передбачає обов'язок продавця очистити товар від мита на експорт.

CIP – Фрахт / перевезення і страхування оплачено до (назва місця призначення). «Фрахт / перевезення і страхування оплачено до...» означає, що продавець має ті ж обов'язки, що й у разі *CPT*, але додатково він повинен забезпечити страхування вантажу для запобігання ризикам покупця в зв'язку із загибеллю або пошкодженням товару під час перевезення. Продавець укладає договір страхування та оплачує страховий внесок. Покупець повинен мати на увазі, що відповідно до умови *CIP* продавець повинен одержати страховий поліс тільки на мінімальне покриття. Термін *CIP* вимагає, щоб продавець здійснив очищення товару від мита на експорт.

До категорії D входять ***DAF, DES, DEQ, DDU, DDP.***

DAF – Постачання до кордону (назва місця призначення). «Постачання до кордону» означає, що обов'язки продавця вважаються виконаними в момент прибуття товару, очищеного від мита на експорт, до зазначеного пункту і місця на кордоні для вступу під «митний контроль» країни, зазначеної в договорі.

DES – Постачання із судна (назва порту призначення). «Постачання із судна» або «франко строп судно» означає, що зобов'язання продавця щодо постачання вважаються виконаними, після того як товар передано покупцю на

борт судна неочищеним від мита на імпорт у погодженому порту призначення. Продавець зобов'язаний нести всі витрати і ризики, пов'язані з доставкою товару в погоджений порт призначення.

DEQ – Постачання з пристані (назва порту призначення).
«Постачання з пристані» або «доставлено франко набережна (митом оплачено)» означає, що зобов'язання продавця щодо постачання вважаються виконаними, після того як він передав товар, очищений від мита на імпорт, у розпорядження покупця на набережній (товарній пристані) у погодженому порту призначення. Продавець зобов'язаний нести всі ризики і витрати, включаючи мито, податки та інші збори для доставки товару.

Цю умову не слід використовувати, якщо продавець не може прямо одержати імпорتنу ліцензію. Якщо сторони хочуть, щоб покупець очистив товар від мита на імпорт і оплатив мито, то замість слів «митом оплачено» слід використовувати слова «митом не оплачено».

DDU - Постачання без оплати мита (назва місця призначення).
«Постачання без оплати мита» або «доставлено, митом не оплачено» означає, що зобов'язання продавця щодо постачання вважаються виконаними, після того як він передав товар у розпорядження покупця в погодженому місці країни імпорту. Продавець зобов'язаний нести витрати і ризики, пов'язані з постачанням товарів (за винятком мита, податків та інших офіційних зборів, виплачуваних під час ввозу), а також витрати і ризики для виконання митних формальностей. Покупець зобов'язаний оплатити будь-які додаткові витрати і зазнавати будь-яких ризиків, спричинених його нездатністю вчасно очистити товар від мита на імпорт.

DDP – Постачання з оплатою мита (назва місця призначення).
«Постачання з оплатою мита» або «доставлено, митом оплачено» означає, що обов'язки продавця щодо постачання вважаються виконаними після того як він передав товар у домовленому місці країни імпорту.

Продавець зобов'язується нести ризики і витрати, включаючи мито, податки та інші збори, для постачання у зазначене місце товару, очищеного від

мита на імпорт. Тимчасом, як умова EXW викликає мінімальні обов'язки продавця, умова DDP указує на максимальні зобов'язання.

Таблиця 3.2

**ВИД ТРАНСПОРТУВАННЯ І ВІДПОВІДНИЙ ТЕРМІН
ІНКОТЕРМС 2000**

<i>БУДЬ-ЯКИЙ ВИД ТРАНСПОРТУВАННЯ</i>		
Група E	EXW	Франко завод (назва місця)
Група F	FCA	Франко перевізник (назва місця призначення)
Група C	CPT	Фрахт/перевезення оплачено до (назва місця призначення)
	CIP	Фрахт/перевезення і страхування оплачено до (назва місця призначення)
Група D	DAF	Постачання до кордону (назва місця призначення)
	DDU	Постачання без оплати мита (назва місця призначення)
	DDP	Постачання з оплатою мита (назва місця призначення)
<i>ТІЛЬКИ МОРСЬКИЙ І ВНУТРІШНІЙ ВОДНИЙ ТРАНСПОРТ</i>		
Група F	FAS	Франко уздовж борта судна (назва порту відвантаження)
	FOB	Франко борт (назва порту відвантаження)
Група C	CFR	Вартість і фрахт (назва порту призначення)
	CIF	Вартість, страхування і фрахт (назва порту призначення)
Група D	DES	Постачання із судна (назва порту призначення)
	DEQ	Постачання з пристані (назва порту призначення)

Таким чином, здійснення зовнішньоекономічних операцій потребує знань кон'юнктури зовнішнього ринку, вибору раціональних форм і методів роботи на ньому, підготовки та укладення контракту з іноземним партнером, а також постійного контролю за його виконанням.*

Для оперативного інформування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності про кон'юнктуру ринку доцільно створити комплексну інформаційну систему у сфері зовнішньоекономічної діяльності та державного моніторингу для здійснення експортно-імпортних операцій, зокрема забезпечити щорічне

видання каталогу «Експортери-імпортери», проведення товарно-країнового моніторингу щодо визначення попиту на українську промислову продукцію.

Контракт є основним вихідним документом в організації взаємодії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Від змісту контракту значно залежить успіх та результативність зовнішньоторгових операцій.

У практиці міжнародних економічних відносин немає чіткої регламентації щодо того, яка зі сторін готує текст контракту. При масштабних угодах проект контракту готується представниками обох сторін. Якщо ж угода не має такого характеру, а є звичайною подією в економічних взаємовідносинах сторін, то проект контракту розробляють представники однієї зі сторін, що обумовлюється в процесі переговорів і попередніх контактів. Перевагою для сторони, що готує контракт є можливість провести власну, більш вигідну, редакцію тексту контракту, подати пропозиції щодо використання цін і валюти платежу, використовувати ту форму платежів, що найбільше вигідна стороні, запропонувати відповідні умови транспортування та упакування, а також застрахувати постачання товару в «своїй» страховій організації та ін. Крім того, підготовка контрактів у своїй країні допоможе уникнути додаткових валютних витрат, пов'язаних із консультаціями фахівців, проживанням, харчуванням, використанням оргтехніки, та інших витрат, які є неминучими у тому разі, якщо контракт готується в країні зарубіжного партнера.

3.2. Правовий режим іноземних інвестицій

Загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України визначені Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р.* Цей Закон спрямований на забезпечення рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм

* Деловой контракт с зарубежным партнером / Под ред. А.В. Плотникова. – К.: Либра, 1993. – С. 45.

* Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.91 № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.

власності, а також на ефективне інвестування народного господарства України, розвиток міжнародного економічного співробітництва та інтеграції. Зазначений закон визначає інвестиції як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект.

Відповідно до зазначеного Закону **інвестиційною діяльністю** є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна діяльність здійснюється також і на основі іноземного інвестування іноземними громадянами, юридичними особами, державами та спільного інвестування українськими та іноземними громадянами, юридичними особами та державами.

Зростання прямих іноземних інвестицій спостерігалось протягом 2002-2004 років. Але за 9 місяців 2005 року сталося зниження темпів зростання на 7,2% порівняно з аналогічним періодом 2004 року. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій станом на 1 жовтня 2005 р. досяг 9,5 млрд доларів. Очікується зростання цього показника в 4 кварталі 2005 року за рахунок

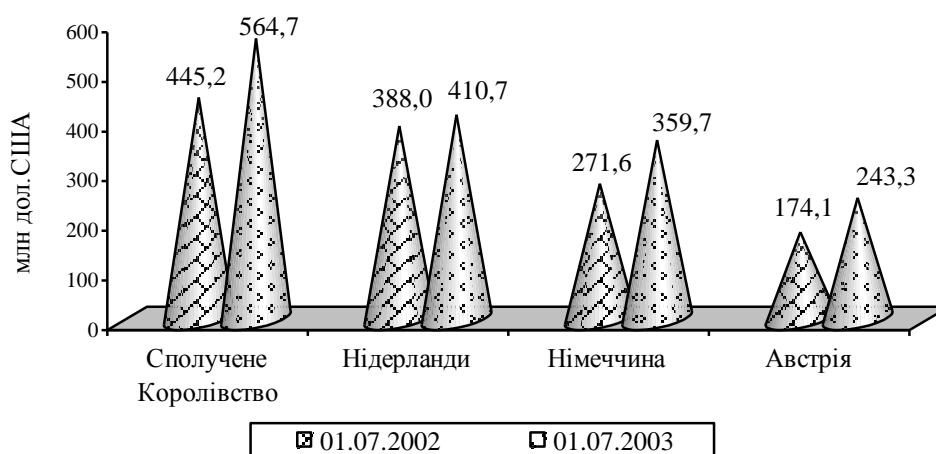

Рис. 3.1 Прямі інвестиції в Україну з країн ЄС

надходжень від Mittal Steel Germany GmbH за купівлю контрольного пакету акцій “Криворіжсталі” (4,8 млрд доларів).*

Особливості режиму іноземних інвестицій на території України визначаються Законом України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р., дія якого поширюється виключно на іноземних інвесторів і підприємства з іноземними інвестиціями.**

Відповідно до цього Закону іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції на території України у виді:

- іноземної валюти, що визнається конвертованою Національним банком України;
- валюти України – при реінвестиціях в об’єкт первинного інвестування чи в будь-які інші об’єкти інвестування відповідно до законодавства України за умови сплати податку на прибуток (доходи);
- будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов’язаних із ним майнових прав;
- акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав (прав власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеному відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражених у конвертованій валюті;
- грошових вимог та права на вимоги виконання договірних зобов’язань, які гарантовані першокласними банками і мають вартість у конвертованій валюті, підтверджену згідно із законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями;
- будь-яких прав інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно із законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські

* Дані Держкомстату // Експерт. – 2004. – № 44.

** Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.96 № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 19. – Ст. 80.

права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо;

- прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно із законами (процедурами) країни-інвестора або міжнародними торговельними звичаями;
- інших цінностей відповідно до законодавства України.

Іноземні інвестиції на території України можуть здійснюватись у різних формах.

Серед цих форм є такі:

- часткова участь у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними та фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств;
- створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю;
- придбання незабороненого законами України нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, шляхом:
 - ◆ прямого одержання майна та майнових комплексів або у виді акцій, облігацій та інших цінних паперів;
 - ◆ придбання самостійно або за участю українських юридичних чи фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України;
 - ◆ придбання інших майнових прав;
- в інших формах, які не заборонені законами України, у тому числі без створення юридичної особи на підставі договорів із суб'єктами господарської діяльності України.

Загалом щодо іноземних інвестицій та форм їх здійснення на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності. Винятки передбачаються чинним законодавством та міжнародними договорами України.

Для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

Законами України можуть визначатися території, на яких діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.

Бажаючи залучити в Україну іноземні інвестиції, держава встановила певні державні гарантії захисту іноземних інвестицій, у тому числі:

- гарантії від зміни законодавства;
- гарантії щодо примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх службових осіб;
- компенсацію і відшкодування збитків іноземним інвесторам, завданих унаслідок дій або бездіяльності державних органів України чи їх службових осіб;
- гарантії у разі припинення інвестиційної діяльності;
- гарантії переказу прибутків, доходів та інших коштів, одержаних унаслідок здійснення іноземних інвестицій.

Державна реєстрація іноземних інвестицій проводиться відповідно до розділу III Закону України «Про режим іноземного інвестування» та Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1996 р. № 928.* Таку реєстрацію проводять Рада міністрів Автономної Республіки Крим,

* Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій: Постанова Кабінету Міністрів України від 7.08.96 № 928 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації після фактичного здійснення інвестицій. Для цього іноземні інвестори подають документи, зазначені у п. 3 вказаного Положення.

Орган державної реєстрації фіксує дату надходження документів у журналі обліку державної реєстрації внесених іноземних інвестицій. Протягом трьох робочих днів починаючи з цієї дати розглядає подані документи і приймає рішення про реєстрацію іноземної інвестиції або про відмову в ній.

Відмова в державній реєстрації іноземних інвестицій можлива лише у разі, коли здійснення цієї інвестиції суперечить законодавству України або подані документи не відповідають вимогам зазначеного вище Положення. Відмова з приводу недоцільності здійснення іноземної інвестиції не допускається.

Відмова у державній реєстрації має бути оформлена письмово із зазначенням мотивів і може бути оскаржена у судовому порядку.

Специфіка регулювання іноземних інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах встановлюється законодавством України про спеціальні (вільні) економічні зони.

Відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» спеціальна (вільна) економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.*

Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і

послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, для розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України.

Сьогодні на території України діє 11 спеціальних економічних зон (СЕЗ) і 72 території пріоритетного розвитку (ТПР) в 12 регіонах держави.**

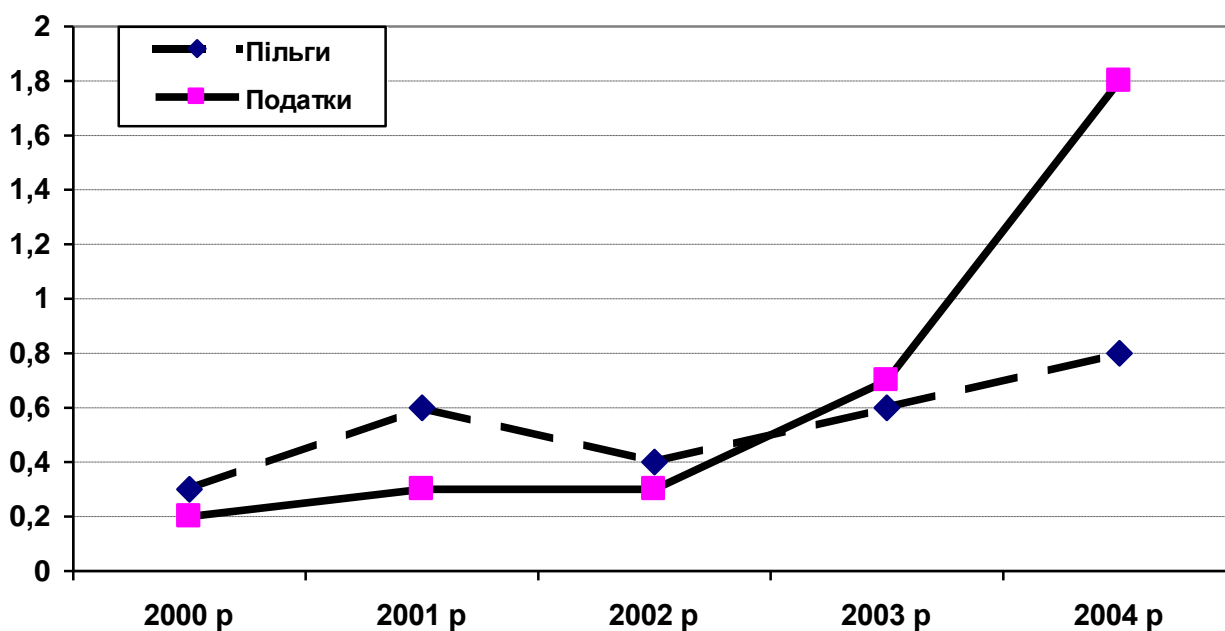

Рис. 3.2 Пільги та податки підприємств, що працюють в СЕЗ та ТПР, млрд грн (за даними Державної податкової адміністрації України)

На всі об'єкти та суб'єкти економічної діяльності спеціальної (вільної) економічної зони поширюється система державних гарантій захисту інвестицій, передбачена законодавством України про інвестиційну діяльність та іноземні інвестиції. Держава гарантує суб'єктам господарської діяльності спеціальної (вільної) економічної зони право на вивезення прибутків і капіталу,

* Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.92 № 2673-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 1.

** Власов Ю. ТПРрууу, ребята! // Бизнес. – 2005. – № 11. – С. 101.

інвестованого в спеціальну (вільну) економічну зону, за межі спеціальної (вільної) економічної зони та України.

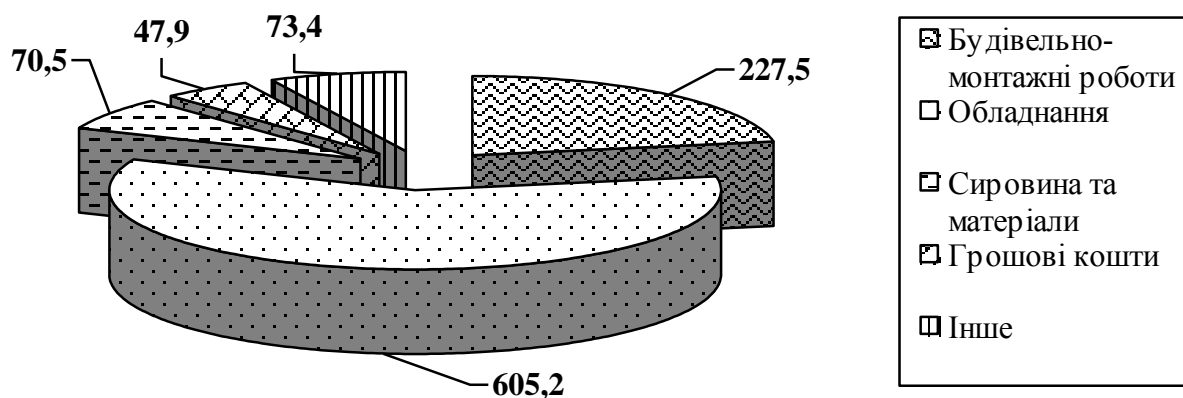

Рис. 3.3 Структура інвестицій у підприємства СЕЗ та ТПР у млрд дол станом на 1.01.2005 (у Донецькій області) за даними ДПАУ

Серед основних проблем законів, які визначають порядок функціонування окремих спеціальних (вільних) економічних зон та підприємств з іноземними інвестиціями, є неоднозначне трактування деяких положень нормативно-правових актів із питань оподаткування.

Згідно з абз. 6 ст. 3 Закону України «Про систему оподаткування» одним із принципів системи оподаткування є рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).*

Відповідно до статті 1 Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» на території України до суб'єктів підприємницької діяльності або інших юридичних осіб, їх філій, відділень, відокремлених підрозділів, включаючи постійні представництва нерезидентів (далі - підприємства), створених за участю

* Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.91 № 1251-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 39. – Ст. 3.

іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення, застосовується національний режим валютного регулювання та справляння податків, зборів (обов'язкових платежів), встановлений законами України для підприємств, створених без участі іноземних інвестицій.*

Пунктом 3 статті 2 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» встановлено заборону на застосування податкового векселя підприємствами з іноземними інвестиціями незалежно від форми та часу внесення цих інвестицій при ввезенні (пересиланні) ними товарів на митну територію України.**

Проте встановлення для підприємств з іноземними інвестиціями незалежно від форми та часу внесення цих інвестицій заборони на застосування податкового векселя під час ввезення (пересилання) ними товарів на митну територію України порушує зобов'язання України перед європейськими співтовариствами згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, а також податкове законодавство України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 10

* Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17.02.2000. № 1457-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 1.

** Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): Закон України від 20.12.2001 № 2899-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 2.

зазначеної Угоди сторони надають одна одній режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з п. 1 ст. 1 ГАТТ. При цьому ч. 1 ст. 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.*

Крім того, оскільки в податковому законодавстві не визначено, як справляється податок на додану вартість для внутрішнього споживання в Україні, виникла ситуація подвійного оподаткування податком на додану вартість товарів та інших предметів, повністю вироблених або достатньо перероблених у спеціальних економічних зонах та ввезених на територію України.

Так, відповідно до п. 10.2 ст. 10 Закону України «Про податок на додану вартість» контроль за нарахуванням і внесенням податку до бюджету здійснюють органи державної податкової служби, а за справлянням і перерахуванням податку до бюджету під час ввезення (пересилання) товарів на митну територію України – митні органи в порядку, узгодженому з центральним органом державної податкової служби України.**

З метою однозначного трактування та практичного застосування необхідно внести зміни до положень нормативно-правових актів із питань оподаткування податком на додану вартість товарів та інших предметів, повністю перероблених або достатньо перероблених суб'єктами підприємництва, що реалізують інвестиційні проекти у спеціальних економічних зонах, та ввезених на митну територію.

Часті зміни законодавства про іноземні інвестиції, а також положень податкового та іншого законодавства, яке регламентує діяльність суб'єктів підприємництва, ускладнило його застосування, що спричинило звернення іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями до податкових, митних органів, а у разі незадоволення їх клопотань – із позовами до судів про

* Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 9.

застосування до них на підставі наданих державою гарантій спеціального законодавства, у тому числі й податкового та митного, яке діяло під час реєстрації іноземних інвестицій.

Складність у застосуванні та тлумаченні деяких положень чинного законодавства призводить до помилок під час вирішення питань, пов'язаних із наданням пільг підприємствам, створеним за участю іноземних інвестицій, під час розгляду справ судами загальної юрисдикції.

Дотепер суди приймають рішення, якими підтверджується застосування до підприємств з іноземними інвестиціями та їх дочірніх підприємств спеціального законодавства, що було чинним у день внесення відповідних іноземних інвестицій, яким створювався пільговий валютний, митний та податковий режим.

З огляду на це та з метою усунення проблем, пов'язаних із застосуванням законодавства про іноземні інвестиції, Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 5 Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження»* та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» (справа про оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями) прийняв рішення від 29 січня 2002 р. № 1-рп/2002.

Згідно з цим Рішенням положення Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» є підставою як для відмови у наданні, так і для припинення раніше наданих пільг у сфері валютного, митного регулювання та справляння податків підприємствам з іноземними інвестиціями.

** Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.97 № 198/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 10.

Верховна Рада України Законом України від 20 грудня 2001 р. № 2899-III «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» внесла зміни до Закону України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження», виклавши статтю 7 Закону в новій редакції, згідно з якою «судові рішення про застосування до підприємств з іноземними інвестиціями, їх дочірніх підприємств, а також філій, відділень та інших відокремлених підрозділів державних гарантій захисту інвестицій, винесені на підставі законодавчих актів, зазначених у статті 4 цього Закону, підлягають виконанню виключно в частині, що не суперечить цьому Закону».

Із цього випливає, що фактично вирішення проблеми, пов'язаної з наданням пільг підприємствам з іноземними інвестиціями, покладено на органи державної виконавчої служби.

Проте згідно із Законами України «Про державну виконавчу службу»^{*} та «Про виконавче провадження»^{**} державні виконавці не наділені повноваженнями щодо визначення, в якій частині рішення суду підлягають виконанню, оскільки підставою для відкриття виконавчого провадження і здійснення виконавчих дій є виконавчий документ, в якому згідно зі ст. 19 Закону України «Про виконавче провадження» зазначено резолютивну частину рішення.

Статтями 32, 34-36 зазначеного Закону встановлено порядок та умови відкладення провадження виконавчих дій; обставини, що зумовлюють

* Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17.02.2000 № 1457-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 12. – Ст. 5.

* Про державну виконавчу службу: Закон України від 24.03.98 № 202/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36-37. – Ст. 243.

** Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.99 № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

обов'язкове припинення виконавчого провадження та право державного виконавця припинити виконавче провадження. Відповідно до ст. 5 Закону державний виконавець під час здійснення виконавчого провадження має право звертатися до органу, який видав виконавчий документ, за роз'ясненням рішення.

Згідно з п. 3 та пп. 18 п. 4 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 30 грудня 1997 р. № 1396/97 (із внесеними змінами і доповненнями), одним з основних завдань Мін'юсту України є організація виконання рішень судів та інших органів відповідно до законів України.*

Мін'юст відповідно до покладених на нього завдань організовує в порядку, встановленому законодавством України, примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державних виконавців.

Відповідно до п. 6 зазначеного Положення Мін'юст здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції, районні, районні у містах, міські (міст обласного значення) управління юстиції, підприємства, установи та організації, що належать до сфери його управління.

Ураховуючи положення вищезазначених нормативно-правових актів, Мін'юстом (лист від 11 лютого 2002 р. за № 33-9-457) рекомендовано начальнику Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, начальникам обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції під час виконання рішень судів у справах за позовами підприємств з іноземними інвестиціями, винесених до

* Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента України від 30.12.97 № 1396/97 зі змінами //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», відповідно до ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» звертатися до суду за роз'ясненнями рішень та вживати відповідних заходів у порядку, встановленому ст. 35 вказаного Закону, до припинення виконавчого провадження.*

Проте як показує практика, суди в роз'ясненні виконання цієї категорії рішень зазначають, що ухвалені ними рішення є обов'язковими до виконання.

Водночас сторони, а також інші особи та прокурор, які брали участь у справі, відповідно до ст.ст. 290, 320 Цивільного процесуального кодексу України** та ст.ст. 91, 107 Господарського процесуального кодексу України наділені правом оскаржувати рішення судів в апеляційному чи касаційному порядку.***

З огляду на це доцільно рекомендувати Державній податковій адміністрації України та Державній митній службі України вживати заходів для оскарження рішень судів у таких справах в судах апеляційної та касаційної інстанцій.

Таким чином, вважаємо, що на підприємства з іноземними інвестиціями незалежно від форми та часу внесення цих інвестицій мають поширюватись норми чинних міжнародних договорів, згідно з якими до цих підприємств має застосовуватись режим найбільшого сприяння або національний режим. Зважаючи на це необхідно скасувати заборону на застосування податкового векселя під час ввезення (пересилання) такими підприємствами товарів на митну територію України, яка порушує зобов'язання України перед європейськими співтовариствами згідно з Угодою про партнерство та

* Лист Міністерства юстиції України від 11.02.2002 № 33-9-57 // www.liga.ua

** Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963// Відомості Верховної Ради України. – 1963. – № 30. – Ст. 464.

*** Господарський процесуальний кодекс України від 21.06.2001// www.liga.ua

співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами та їх державами-членами, а також податкове законодавство України.

З огляду на сучасну ситуацію подвійного оподаткування податком на додану вартість товарів та інших предметів, повністю перероблених або достатньо перероблених суб'єктами підприємництва, що реалізують інвестиційні проекти у спеціальних економічних зонах, та увезених на митну територію, необхідно внести зміни до положень нормативно-правових актів із питань оподаткування цим податком та розглянути питання щодо скасування податку на додану вартість, який, по суті, є найбільшим тягарем як для суб'єктів підприємництва, так і безпосередніх споживачів товарів.

Ураховуючи ускладнення під час прийняття судових рішень, необхідно в законодавчому порядку врегулювати питання, пов'язане з наданням пільг підприємствам з іноземними інвестиціями, а також визначення підстав як для відмови у наданні, так і для припинення раніше наданих пільг у сфері валютного, митного регулювання та стягнення податків підприємствам з іноземними інвестиціями.

3.3. Захист прав і законних інтересів держави та інших суб'єктів зовнішньоекономічної та господарської діяльності України

Україна зобов'язана здійснювати захист прав та законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права. Такий захист здійснюється за зверненням зазначених суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності через дипломатичні та консульські установи, державні торговельні представництва, які представляють інтереси України.*

У разі коли є відомості про те, що інші держави, митні союзи або економічні угруповання обмежують здійснення законних прав та інтересів

* Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – Ст. 28.

суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України, органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до їх компетенції мають право застосовувати адекватні заходи у відповідь на такі дії. У разі якщо такі дії заподіюють шкоду або створюють загрозу її заподіяння державі та/або суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності, зазначені заходи можуть передбачати її відшкодування.

Заходами у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань є:

- застосування повної заборони (повного ембарго) на торгівлю;
- застосування часткової заборони (часткового ембарго) на торгівлю;
- позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму;
- запровадження спеціального мита;
- запровадження режиму ліцензування та/або квотування зовнішньоекономічних операцій;
- встановлення квот (контингентів);
- запровадження комбінованого режиму квот і контингентів;
- запровадження індикативних цін щодо імпорту та/або експорту товарів;
- інші заходи, передбачені законами та міжнародними договорами України.

Рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань приймаються:

Верховною Радою України про:

- позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму;
- застосування повної заборони (ембарго) на торгівлю;

Кабінетом Міністрів України про:

- застосування часткової заборони (ембарго) на торгівлю;
- здійснення заходів тарифного регулювання щодо імпорту та/або експорту товарів;

- запровадження режиму ліцензування та/або квотування зовнішньоекономічних операцій;

Центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики про:

- здійснення заходів нетарифного регулювання щодо імпорту та/або експорту товарів;
- ліцензування та реєстрацію окремих видів контрактів;
- запровадження індикативних цін щодо імпорту та/або експорту товарів;
- застосування інших заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань.

З метою встановлення фактів дискримінаційних та/або недружніх дій інших держав, митних союзів або економічних угруповань центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики проводить відповідне розслідування в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Матеріали такого розслідування розглядаються Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі, яка надає рекомендації відповідним державним органам щодо застосування відповідних заходів. На підставі матеріалів розслідування центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики разом із Міністерством закордонних справ України звертається до відповідних державних та/або компетентних органів інших держав або митних союзів чи економічних угруповань із пропозицією щодо врегулювання спірної ситуації.

У разі одержання позитивної відповіді від зазначених органів центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики формує делегацію для проведення відповідних переговорів та підготовки відповідних міжнародних договорів міжвідомчого характеру.

У разі коли відповідні державні та/або компетентні органи інших держав або митних союзів чи економічних угруповань не дали офіційної згоди на застосування міжнародно-правових засобів врегулювання міжнародних спорів, та/або коли дискримінаційні та/або недружні дії цих органів безпосередньо або опосередковано порушують міжнародні договори України з цими державами,

митними союзами або економічними угрупованнями, центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики у межах своєї компетенції відповідно до рекомендацій Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі самостійно застосовує відповідні заходи чи передає матеріали Кабінету Міністрів України для прийняття відповідних рішень про застосування необхідних заходів.

Застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань припиняється у разі припинення відповідними державами, митними союзами або економічними угрупованнями таких дій щодо України, підписання відповідної угоди та/або відшкодування шкоди.

Акти центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики про врегулювання спору та застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади в Україні, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності.

Рішення про застосування відповідних заходів може бути оскаржено в судовому порядку протягом місяця від дати запровадження таких заходів у порядку, встановленому законами України.

Забороняється реекспорт товарів, імпортованих за рахунок Державного валютного фонду України та валютних фондів місцевих рад народних депутатів України.

Орган, який є розпорядником Державного валютного фонду України або валютного фонду місцевої ради народних депутатів України, може дозволити реекспорт у разі неможливості використання імпортованого товару на території України за його призначенням.

Статтею 31 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачено заходи проти недобросовісної конкуренції та зростаючого імпорту під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Недобросовісною конкуренцією під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності вважають:

- здійснення демпінгового імпорту, до якого застосовуються антидемпінгові заходи;
- здійснення субсидованого імпорту, до якого застосовуються компенсаційні заходи;
- здійснення інших дій, що законами України визнаються недобросовісною конкуренцією.

Зростаючим імпортом називають здійснення імпорту в обсягах та/або за умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди українським виробникам відповідних товарів.

З огляду на те що зростання імпорту в Україну з інших країн може завдавати суттєвих збитків вітчизняному товаровиробнику, 22.12.98 було прийнято Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну».* Відповідно до цього закону передбачається проведення спеціального розслідування фактів зростання імпорту в Україну, що завдає значних збитків або загрожує завданням значних збитків національному товаровиробнику подібного або безпосередньо конкуруючого товару.

У цьому разі застосування спеціальних заходів можуть зажадати Державна митна служба України, відповідний орган виконавчої влади, які інформують про це Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. Міністерство може з власної ініціативи зібрати таку інформацію. Національний товаровиробник може подати в Міністерство заяву, що містить клопотання про застосування щодо імпорту в Україну спеціальних заходів.

Міністерство подає отриману інформацію і копії заяви Кабінету Міністрів України та Міжвідомчій комісії з міжнародної торгівлі в 5-денний термін від дня одержання інформації.

Комісія розглядає:

* Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22.12.98 № 332-XIV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 11.

- заяву та/або інформацію, що подаються Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України;
- докази, подані в заяві, або об'єктивну інформацію, доступну для розгляду в Комісії, про зростання імпорту в Україну товару і завдання значних збитків або наявності загрози завдання значних збитків національному товаровиробнику внаслідок такого імпорту.

Якщо за результатами такого розгляду Комісія дійшла висновку про достатність доказів, то вона приймає рішення про порушення спеціального розслідування і доручає Міністерству провести таке розслідування та опублікувати інформацію про порушення спеціального розслідування в газеті.

Якщо Комісія встановлює, що докази недостатні для порушення спеціального розслідування, вона приймає рішення про недоцільність такого розслідування і доручає Міністерству проінформувати про це Митну службу України, виконавчий орган або національного товаровиробника. Рішення про порушення або недоцільність порушення спеціального розслідування приймається протягом 30 днів від моменту одержання Міністерством інформації або заяви. Міністерство починає розслідування та у термін до п'яти днів від дати ухвалення рішення публікує в газеті відповідне повідомлення, яке повинне містити:*

1. інформацію про порушення спеціального розслідування;
2. інформацію про товар, імпорт якого в Україну є об'єктом спеціального розслідування;
3. стислий виклад відомостей, що є підставою для порушення спеціального розслідування;
4. інформацію про те, що корисна для спеціального розслідування інформація може передаватися в Міністерство;
5. терміни, протягом яких зацікавлені сторони можуть:

* Про внесення змін до Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» щодо процедурних питань спеціального розслідування та застосування спеціальних заходів: Закон України від 01.11.2005 № 3028-IV //www.liga.ua

- надати свої письмово викладені коментарі та іншу необхідну інформацію, включаючи докази на свою користь;
- вимагати проведення слухань у Міністерстві,

б. адресу Міністерства, куди повинна направлятися кореспонденція.

Міністерство має право вимагати від митної служби, органів виконавчої влади, зацікавлених сторін надання необхідної для розслідування інформації.

Під час проведення розслідування Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі може бути прийнято рішення про застосування попередніх спеціальних заходів та/або заходів нагляду. Таке рішення може бути прийнято не раніше ніж

через 45 днів від дати порушення спеціального розслідування. Термін застосування попередніх спеціальних заходів не може перевищувати 200 днів і не може перевищувати терміну проведення спеціального розслідування.

Попередні спеціальні заходи застосовуються шляхом стягування спеціального мита, його ставка встановлюється Комісією. Зазначене мито сплачується незалежно від інших податків і зборів, у тому числі й мита, митних зборів тощо, що стягуються, як правило, при імпорті в Україну. Сплата спеціального мита здійснюється в наявній або безготівковій формі, або шляхом внесення суми мита на депозит або оформлення відповідного боргового зобов'язання.

У разі, якщо за результатами розслідування робиться висновок, що значних збитків не завдано або немає загрози завдання значних збитків національному товаровиробнику, Комісія скасовує попередні спеціальні заходи, тобто стягування спеціального мита, і може передбачити повернення імпортеру сплачених сум.

Імпортер подає в Митну службу заяву про повернення сплачених сум спеціального мита протягом 30 днів від дати прийняття рішень Комісії. У цій заяві вказуються митні органи, які здійснювали митне оформлення товару, що оподатковувався спеціальним митом. До заяви додаються документи, що підтверджують ввезення в Україну цього товару та його митне оформлення протягом терміну дії попередніх спеціальних заходів. Неналежно оформлена заява повертається заявнику. Правильно оформлена заява разом із документами, що додаються до неї, Митна служба направляє в Міністерство фінансів України, а копії – Міжвідомчій комісії з міжнародної торгівлі та Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України.

Повернення зазначених сум спеціального мита здійснюється протягом 90 днів від дати прийняття Комісією відповідного рішення.

Якщо у процесі спеціального розслідування Міністерством установлюється загроза завдання значних збитків, Комісія під час проведення цього розслідування за поданням Міністерства приймає рішення про

застосування заходів нагляду за імпортом або режиму регіонального нагляду, про що повідомляється в пресі. Строк застосування заходів нагляду є обмеженим і не може перевищувати строку проведення спеціального розслідування.

Увіз на митну територію України товару, що є об'єктом застосування заходів нагляду або регіонального нагляду, здійснюється лише за умови встановлення митними органами України, що:

1. загальна вартість чи обсяг товару в цілому не перевищує більш ніж на 5% вартість або обсяг, зазначені у дозволі на імпорт;^{*}
2. увезений товар, терміни та умови такого ввозу відповідають усім іншим відомостям, що містяться в дозволі на імпорт.

Якщо рішенням Комісії буде визнано, що імпорт завдає шкоди, то з метою захисту національних інтересів може бути вжито таких спеціальних заходів:

1. запровадження режиму квотування імпорту з визначенням обсягів квот та порядку їх розподілу;
2. установа спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об'єктом спеціального розслідування.

Для захисту національного товаровиробника від демпінгового імпорту було прийнято Закон України від 22.12.98 «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту».^{**}

Демпінг – це ввіз на митну територію України товару за цінами, нижчими порівняльної ціни на подібний товар у країні експорту. Розмір, на який нормальна вартість товару перевищує експортну ціну, називається демпінговою маржею.

Такий імпорт може завдати суттєвих збитків національному товаровиробнику та щодо нього організується антидемпінгове розслідування.

• Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 22.05.03 № 860-IV //www.liga.ua

^{**} Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22.12.98 № 330-XIV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. – № 9-10.

Найбільш складним моментом у доказуванні факту демпінгу є визначення нормального рівня ціни. Найчастіше порівнюють демпінгові ціни, що пропонуються, з цінами на певний або аналогічний йому товар, який переважав протягом означеного попереднього періоду в країні, де здійснюється демпінг, або на ринках третіх країн. Вагомим аргументом у доказуванні демпінгу є факт продажу за цінами нижчими за витрати виробництва. Але витрати виробництва в різних країнах можуть значно різнитися через особливості ціноутворення і структури цін. Головним заходом припинення демпінгової практики за результатами розслідування є застосування антидемпінгового мита, тимчасового або постійного, як правило, не вищого за різницю між демпінговою і нормальною ціною. Альтернативним рішенням конфлікту є добровільне підвищення ціни експортером. Здебільшого антидемпінгове розслідування закінчується саме добровільною відмовою експортера від демпінгової практики, тому що судові рішення можуть не обмежуватися митом, а спричинити застосування штрафів і необхідність примусово залишити ринок.

Мета демпінгу може бути різною. Це і здобуття ринків збуту товарів, і ліквідація конкурентів, і знецінювання валюти, спрямоване на підірвання конкурентоспроможності країни, коли демпінгові операції набувають масового характеру. Крім того, демпінг часто використовується як засіб розкрадання і первісного нагромадження капіталів кримінального характеру. Як при експорті, так і при імпорті товарів за демпінговими цінами країна зазнає збитків у декількох напрямках:

- неповне надходження валютної виручки при експорті товарів та нееквівалентні витрати валютних коштів при імпорті товарів;
- знецінення товарів вітчизняного виробництва при їх експорті та знецінення національної валюти при імпорті товарів за цінами, вищими за світові.*

* Міжнародні економічні відносини: кримінологічний аспект / Під ред. В.І. Шакуна, П.В. Мельника, В.М. Поповича. – К.: Правові джерела, 1997. – С. 44.

Закон України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» визначає механізм захисту національного товаровиробника від субсидованого імпорту з інших країн, митних союзів або економічних угруповань, регулює засади і порядок порушення та проведення антисубсидиційних розслідувань, а також застосування компенсаційних заходів.**

Субсидований імпорт – це ввезення на митну територію країни імпорту товару (товарів), що користується пільгами від субсидії, яка надається для виробництва, переробки, транспортування або експорту такого товару.

Субсидія – фінансова або інша підтримка державними органами виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту, споживання подібного товару, в результаті якої суб'єкт господарсько-правових відносин країни експорту одержує пільги (прибутки).

Субсидія може бути легітимна і нелегітимна. Легітимна субсидія не дає підстав для застосування компенсаційних заходів, а нелегітимна субсидія дає такі підстави.

Увіз в Україну товару вважається об'єктом компенсаційних заходів, якщо цей імпортований товар користується пільгами від нелегітимної субсидії.

Вважають, що факт надання субсидії наявний у разі, якщо:

- 1) є фінансовий внесок державних органів або надається в будь-якій формі підтримка бюджетних надходжень чи підтримка цін відповідно до положень Закону;
- 2) в результаті цього надається пільга.

У процесі антисубсидиційного розслідування розглядаються факти наявності фінансового внеску державних органів і встановлюється таке:

- 1) чи здійснює державний орган прямий переказ грошових сум (у формі дарування, дотації, позики та участі в акціонерному капіталі тощо) або

** Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22.12.98 № 331-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 12-13.

бере зобов'язання щодо прямого переказу цих сум або грошових зобов'язань (гарантія тощо);

- 2) чи відмовляється державний орган від справляння податків із доходів, що, як правило, підлягають справлянню, або вони не справляються (у разі встановлення податкових пільг, зокрема, відстрочення сплати податку тощо).

За період розслідування, як правило, береться останній звітний рік реципієнта, але може братися також інший строк мінімальною тривалістю шість місяців, який безпосередньо передує порушенню антисубсидійного розслідування, і щодо якого є надійні фінансові та інші дані. У деяких випадках період розслідування може перевищувати один рік.

За результатами антидемпінгового, антисубсидійного або спеціального розслідування відповідно до законів України приймається рішення про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, яке може бути оскаржено в судовому порядку протягом місяця від дати запровадження відповідних заходів у порядку, встановленому законами України.

Застосування режимів вільної торгівлі, преференцій, спеціальних пільгових режимів (прикордонної (прибережної) торгівлі, спеціальних (вільних) економічних зон та інших, передбачених законами України), а також податкових, митних та інших пільг, що діють при імпорті в Україну товарів, щодо яких застосовуються антидемпінгові, компенсаційні або спеціальні заходи, припиняється на строк до закінчення застосування зазначених заходів.

Розділ IV. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

4.1. Сутність і принципи зовнішньоекономічної безпеки

Від часу виникнення людська цивілізація живе в колі постійних внутрішніх та зовнішніх загроз, що виходять із різних джерел небезпеки.

Небезпека – це об'єктивно наявна можливість негативного впливу на соціальний організм, унаслідок чого йому може бути завдано шкоди, збитків, які погіршують його стан, призводять до розвитку небажаних параметрів, темпів, форм тощо.

За рівнем (масштабами можливих негативних наслідків) небезпеки можуть бути:

- міжнародні (охоплюють увесь світ або його регіони);
- національні (охоплюють окремі держави);
- локальні (охоплюють регіони окремих держав);
- приватні (охоплюють фірми та окремих осіб).

Термін «безпека» вживається ще з XII століття, його початкове значення полягало у спокійному стані духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої загрози. На території сучасної України таке поняття використовувалось рідко. Термін «государственная безопасность» був уперше використаний у «Положении о мерах к охранению государственного порядка и общественного спокойствия» від 14 серпня 1881 р.

Категорію «національна безпека» ввів у політичний лексикон президент США Теодор Рузвельт у 1904 р.

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Основи національної безпеки відповідно до ст. 92 Конституції України визначаються виключно Законами України.*

Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки» визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.**

До найбільш небезпечних загроз економічній безпеці України слід віднести:

- відсутність надійної системи економічної безпеки України;
- неефективність державного регулювання та управління соціально-економічними процесами;
- зростання «тіньової» економіки, посилення її криміналізації;
- свідомі чи несвідомі дії представників вищих органів державної влади та управління, спрямовані на шкоду державі та національним інтересам України;
- соціальна незахищеність значної частини населення;
- деформована структура виробництва, відсутність науково обгрунтованої структурної перебудови економіки;
- неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків;
- неефективність управління державним сектором економіки;
- високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва;
- корупція в управлінській сфері;
- недосконалість національного законодавства, пов'язаного з регулюванням економічних процесів;
- домінування добувних і базових галузей із низьким ступенем переробки сировини;

* Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 92.

** Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV.

- енергетична криза;
- низький рівень замкнених циклів виробництва стратегічно важливої продукції, зокрема, військової техніки та озброєння;
- високий рівень зношеності основних фондів;
- низький рівень заробітної платні, відсутність мотивації до праці;
- значне зменшення обсягів виробництва;
- незадовільна орієнтація на виробництво продукції кінцевого споживання;
- застарілі технології у більшості галузей виробництва;
- витіснення України з частини зовнішніх ринків збуту продукції;
- відсутність ефективних природоохоронних заходів;
- значний антропогенно-техногенний вплив, погіршення якості земельних ресурсів;
- зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів.

За умови посилення інтеграції економіки України у світову економічну систему питання зовнішньоекономічної безпеки набуває все більшого значення. Зовнішньоекономічна безпека полягає в мінімізації збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників у створенні сприятливих умов для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому розподілі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам.*

Зовнішньоекономічна безпека України повинна ґрунтуватися на таких **принципах**:

- верховенство закону в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності;
- безперечний захист національних економічних інтересів та економічного суверенітету України;
- узгодженість економічних інтересів окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та економічних інтересів держави;

- своєчасність та адекватність заходів щодо запобігання та нейтралізації загроз національним економічним інтересам;
- рівноправність та взаємовигідність відносин між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- системність та еволюційність формування «відкритої» національної економіки;
- дотримання загально визнаних норм і принципів міжнародного права у зовнішньоекономічній діяльності;
- вирішення торгових спорів шляхом консультацій і переговорів.

Прискорений процес «відкриття» економіки України, зважаючи на її деформованість і кризовий стан, може мати деякі **негативні наслідки**, а саме:

- відведення Україні ролі постачальника сировини і споживача готових імпортованих товарів, посилення деформації товарної структури експорту та імпорту;
- втрата деяких важливих ринків збуту вітчизняної продукції, зокрема продукції машинобудування;
- посилення процесів деградації вітчизняної промисловості;
- посилення технологічної та фінансової залежності від розвинених країн.

Нині зовнішньоекономічна діяльність значною мірою лібералізована без опанування державою відповідних контрольно-регулюючих функцій, притаманних ринковій економіці, без урахування специфіки перехідного періоду, що становить серйозну загрозу економічній безпеці України.

Процес «відкриття» національної економіки повинен здійснюватися в результаті її структурної перебудови, поетапно і зважено, з урахуванням особливостей України. До того ж слід урахувати, що абсолютно відкритої економіки, тобто такої, коли без будь-яких обмежень через державні кордони здійснюється рух товарів, капіталів і робочої сили, не має жодна країна світу. Всюди, виходячи з національних інтересів, уряди відповідних країн регулюють

* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько: Монографія. – К.: НІСД, 1997.

зовнішньоекономічну діяльність. Процес «відкриття» повинен відповідати стану конкурентоспроможності національної економіки, інакше під тиском сильних іноземних конкурентів вітчизняні виробники будуть усунені з внутрішнього ринку.

Для забезпечення економічної безпеки важливо визначити перелік продукції, яка повинна вироблятися в Україні за будь-якої кон'юнктури на світових ринках і незалежно від конкурентного середовища на внутрішньому ринку.

Рівень зовнішньоекономічної безпеки характеризується широким спектром таких **індикаторів** (показників), а як:

- коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту, до ВВП)
- коефіцієнт покриття імпорту експортом;
- відношення обсягу експорту до ВВП;
- відношення обсягу імпорту до ВВП;
- сальдо зовнішньоторговельної діяльності;
- товарна структура експорту та імпорту;
- товарна структура критичного імпорту;
- співвідношення між обсягами залученого капіталу та експортом вітчизняного капіталу;
- співвідношення цін на зовнішньому і внутрішньому ринках;
- енергомісткість та матеріаломісткість експорту;
- співвідношення між обсягами національного виробництва та експорту у певних країнах;
- вплив виробництва експортної продукції на екологію;
- питома вага експорту наукомісткої продукції в загальному обсязі експорту;
- питома вага імпорту наукомісткої продукції в загальному обсязі імпорту;
- частка експорту на душу населення;

- частка іноземних інвестицій у ВВП;
- співвідношення тарифного і нетарифного регулювання.

Надзвичайно важливо здійснювати постійний моніторинг зазначених основних індикаторів для визначення рівня забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Щодо інтеграції країни у світову економіку, то, з одного боку, значна частка її експорту у світовій торгівлі дає змогу впливати на інші країни, а з іншого – проникнення іноземного капіталу в національну економіку посилює вплив на її економічний розвиток ззовні.

Україні в зовнішньоекономічній діяльності особливо слід урахувати географічний фактор. Зокрема, факт надмірної її залежності від Росії, яка є основним постачальником в Україну деяких стратегічних товарів, насамперед критичного імпорту, та споживачем значних обсягів вітчизняної продукції, слід вважати серйозною загрозою національній економічній безпеці.

Те ж саме стосується і необхідності диверсифікації експорту та імпорту. Висока концентрація торгівлі деякими товарами посилює залежність держави від зовнішнього впливу.

Необхідність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності зумовлюється також значною питомою вагою в національній економіці державного сектору і недосконалістю відповідних ринкових механізмів. Державне регулювання повинно полягати у:

- розробці та реалізації стратегії зовнішньоекономічної діяльності;
- ефективному використанні адміністративного, економічного і валютного інструментарію зовнішньоекономічної політики держави;
- розробці та реалізації щорічних програм розвитку зовнішньоекономічної діяльності України;
- розробці та реалізації Концепції зовнішньоекономічної безпеки України;
- вдосконаленні Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;
- здійсненні превентивних заходів, спрямованих на зменшення деструктивного впливу на національну економіку зовнішніх чинників;

- оптимальному поєднанні державного протекціонізму з режимом вільної торгівлі;
- податковій підтримці вітчизняного товаровиробника;
- максимальному використанні вигідного географічного положення України щодо транзиту через її територію іноземних вантажів та енергоносіїв;
- забезпеченні надійної охорони кордонів, захисті національних економічних інтересів, суттєвому поліпшенні роботи митних органів для недопущення контрабанди з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- визначенні оптимальної товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності;
- вдосконаленні митного валютного контролю;
- припиненні нелегального вивозу з України капіталу;
- вжитті ефективних заходів щодо повернення в Україну валютних коштів від реалізації експортної продукції;
- активному залученні іноземних інвестицій;
- вдосконаленні методів управління зовнішньоекономічною діяльністю з урахуванням світового досвіду та національних економічних особливостей;
- дипломатичній та політичній підтримці зовнішньоекономічної діяльності;
- здійсненні правового захисту зовнішньоекономічної діяльності;
- забезпеченні у сфері зовнішньоекономічної діяльності гласності, стабільності й передбачливості;
- створенні економічної системи, сумісної із західноєвропейською, що буде сприяти налагодженню ефективних зв'язків із розвиненими країнами;
- вдосконаленні статистики зовнішньоторговельних операцій та розробці української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням гармонізованої системи опису і кодування товарів;
- розвитку різних форм міжнародної економічної співпраці;

- створенні національної інформаційної системи для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності всіх її суб'єктів;
- забезпеченні позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу;
- розробці нового Митного кодексу України;
- підвищенні рівня освіти та якості підготовки кадрів для сфери зовнішньоекономічної діяльності.

Значної шкоди економічній безпеці України завдає приховування суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності **валютної виручки** за кордоном, а також експорт вітчизняних товарів за **демпінговими цінами**. Ці втрачені кошти стали б важливим інвестиційним ресурсом для реформування української економіки, її структурної перебудови і виключили б необхідність іноземних кредитів, які надаються на жорстких умовах і посилюють боргову залежність України.

Для забезпечення економічної безпеки України доцільно розробляти і приймати щорічно Державну програму зовнішньоторговельної діяльності. Вона повинна включати: оцінку сучасного стану торговельних відносин України з іншими країнами, прогноз торгового балансу, план експортних кредитів, що надаються під гарантії уряду або з використанням бюджетних коштів, план зовнішніх позичок та обслуговування зовнішнього боргу, перелік заходів державного зовнішньоторговельного регулювання; митні ставки та межі їх можливих змін, кількісні обмеження експорту та імпорту, перелік заходів щодо захисту внутрішнього ринку, валютного регулювання; щодо захисту торгових інтересів України у випадках дискримінації її суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на ринках деяких країн.

Великої уваги з точки зору економічної безпеки слід приділити процесу приєднання України до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) і вступу до Світової організації торгівлі (СОТ), що передбачає «відкриття» національної економіки і гарантування доступу до своїх ринків.

Діяльність СОТ має неабияке значення для розвитку глобальних міждержавних зв'язків, а тому важливо здійснити системний аналіз участі України в цій організації з урахуванням її національних інтересів.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України передбачає прискорення процесу гармонізації українського торговельного законодавства відповідно до вимог системи ГАТТ/СОТ, а також імплементацію до українського законодавства положень угод цієї системи, що регулюють бар'єри в торгівлі, процедури імпортного ліцензування, торговельні аспекти інтелектуальної власності, правила митної оцінки тощо.

Процес приєднання України до угод Уругвайського раунду переговорів у межах ГАТТ потребує зваженості і врахування національних інтересів. Особливу увагу слід звернути на вимоги щодо приведення у відповідність до норм ГАТТ/СОТ системи субсидіювання промисловості та сільського господарства, заборони субсидіювання експорту та державної підтримки виробництва імпортозамінної продукції. Виконання зазначених вимог, пов'язаних з відмовою від активної ролі держави в умовах економічної кризи, витіснення вітчизняних товарів із внутрішнього ринку, нераціональної структури експорту, створює загрозу економічній безпеці України. Тому під час переговорів щодо приєднання до системи ГАТТ/СОТ необхідно виявити зваженість, принциповість і наполегливість в отстоюванні національних інтересів. Україні необхідно скористатися правом на пільговий період до 10 років, що передбачено для країн із перехідною економікою. З метою підтримки національного товаровиробника насамперед слід визначити чутливі сектори економіки і товарні групи, за якими відповідно до рішень Уругвайського раунду переговорів необхідно проводити гармонізацію рівня ставок мита із застереженнями протягом певного часу.

Лише чітка позиція України з питань тарифного й нетарифного регулювання надасть можливість у процесі двосторонніх переговорів насамперед з розвинутими країнами домогтися виходу на їх ринки, захистити

внутрішній ринок від неякісної продукції та підтримати вітчизняного товаровиробника.

Важливе значення має використання відповідно до норм системи ГАТТ/СОТ ефективного технічного регулювання, що безпосередньо впливає на стан забезпечення економічної безпеки. Необхідно рішуче протидіяти тискові деяких країн, які спонукають Україну відмовитися від технічного регулювання свого ринку з метою забезпечення їм односторонніх переваг у торгівлі, що буде сприяти заповненню українського ринку неякісною і небезпечною для здоров'я громадян продукцією. З огляду на це потребує практичного втілення пропозиція Держстандарту України та Української спілки підприємців і промисловців щодо створення Національної ради з якості при Президентіві України та розробки національної програми підвищення конкурентоспроможності та якості української продукції.

Таким чином, гармонізація національного законодавства відповідно до вимог системи ГАТТ/СОТ потребує кардинального перегляду багатьох законодавчих актів та розробки й прийняття низки нових законів. Тому дуже важливо, щоб Верховна Рада України не мала в цьому питанні пасивної позиції, а здійснювала б контроль за процесом приєднання до системи ГАТТ/СОТ з метою максимального врахування при цьому національних інтересів України.

4.2. Експортно-імпортна безпека

Зростання останнім часом експорту з його гіпертрофованою структурою і сировинною спрямованістю на тлі зниження обсягів національного виробництва можна вважати не досягненням, а лише невиправданим марнотратством національних ресурсів. Так само важко назвати досягненням дещо нижчі темпи зростання імпорту порівняно з експортом, оскільки масовий наплив імпортової продукції посилює деградацію національної промисловості і збільшує лави безробітних. Товарна та географічна незбалансованість експорту та імпорту, а також їх вплив на рівень життя і розвиток національної економіки

свідчать про відсутність державної експортно-імпоротної стратегії, що негативно впливає на забезпечення економічної безпеки України.

Під **експортною безпекою** слід розуміти відповідність експорту національним інтересам України, забезпечення його раціональної товарної структури та географічної збалансованості, конкурентоспроможності, відсутності дискримінації на зовнішніх ринках та спрямованості на забезпечення високого рівня добробуту нації.*

Для України важливо врахувати зарубіжний досвід, особливо стратегію Японії та інших провідних східноазіатських країн, які ще в 50-ті роки ХХ ст. продемонстрували переорієнтацію з імпортозамінної моделі економіки на експортоорієнтовану. Ці країни змогли:

- використати свої конкурентні переваги в трудомістких галузях;
- шляхом жорсткої державної політики спрямувати зарубіжну допомогу в імпортозамінний сектор економіки;
- вдосконалити науково-технічний потенціал експортних галузей;
- створити відповідну структуру експорту;
- сприяти кредитній політиці для експортерів тощо.

Так, японський уряд з метою захисту внутрішнього ринку допускав туди іноземних конкурентів згідно зі спеціально розробленим графіком, який установлював поступову лібералізацію. До того ж експортному прориву в Японії передувало насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, що сприяло розвитку конкуренції між товаровиробниками і стимулювало експорт. В Україні все було зроблено навпаки: шляхом повної лібералізації зовнішньої торгівлі спочатку допустили на внутрішній ринок без будь-яких обмежень іноземних конкурентів, а після зруйнування вітчизняної промисловості заговорили про необхідність захисту вітчизняних товаровиробників.

Експортна стратегія повинна розроблятися на основі глибокого аналізу кон'юнктури зовнішніх ринків, становища у вітчизняному виробництві, впливу

* Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько: Монографія. – К.: НІСД, 1997.

факторів, які позначилися на обсягах та структурі експортної діяльності, визначення цілей, пріоритетів і напрямів розвитку експортного потенціалу.

Пріоритетом у розвитку експортного потенціалу повинно стати використання переваг тих виробництв, які мають передові технології та високий експортний потенціал, а саме: літакобудування, космічне ракетобудування та космічні послуги, порошкова металургія, виробництво надтвердих матеріалів тощо. Значний експортний потенціал має також сільське господарство за умови його реформування, створення сучасної переробної промисловості, поліпшення умов зберігання продукції тощо.

Географічне положення України сприяє розширенню міжнародних транспортно-експедиторських послуг під час транзитних перевезень автомобільним, залізничним, повітряним, водним і трубопровідним транспортом. Із цієї точки зору важливо забезпечити участь України у проектах прокладання трансконтинентальних транспортних коридорів «Південь-Північ», «Західна Європа-Східна Європа» тощо. Це буде сприяти інтеграції України у світову систему господарства і забезпеченню її економічної безпеки.

Зважаючи на весь комплекс факторів, пов'язаних із станом та перспективами розвитку експорту, необхідно сформувати цілісну систему заходів державного стимулювання експорту з метою створення сприятливих економічних, правових, організаційних та інших умов для розширення експорту та надання вітчизняним експортерам відповідної допомоги у фінансовій, правовій, інформаційній, дипломатичній, маркетинговій сферах.

Важливо, щоб Україна інтегрувалася у світову економіку як рівноправний партнер, що можливо лише за умов кардинального поліпшення структури зовнішньоекономічної діяльності за рахунок постачання готової продукції, використання інвестицій виробничої та науково-технічної кооперації тощо. Необхідно ефективно використовувати для розвитку експортного потенціалу різні форми міжнародного економічного співробітництва. Йдеться про створення спільних підприємств, міжнародний лізинг, створення вільних економічних зон, прикордонну торгівлю, розвиток міжнародного туризму

тощо. Однак таке співробітництво повинно відповідати вимогам економічної безпеки України, а не бути додатковим каналом відпливу капіталів з України, що відбувається нині.

Стимулювання розвитку експорту та забезпечення експортної безпеки повинно включати насамперед економічні та організаційно-правові заходи.

Економічні заходи повинні полягати у забезпеченні:

- страхування експортних кредитів від комерційних та політичних ризиків;
- надання урядом гарантій щодо залучення кредитних ресурсів в експортоорієнтовані виробництва, запровадження спеціальної системи кредитування обігових коштів виробництв;
- надання державної фінансової підтримки експортерам промислової продукції;
- податкового заохочення експортерів (повернення податку на додану вартість у разі експорту продукції тощо);
- митно-тарифного стимулювання.

Серед **організаційно-правових заходів** доцільно виділити:

- вдосконалення правової бази розвитку експортної діяльності;
- створення системи зовнішньоторговельної інформації;
- державну підтримку просування української продукції на зовнішні ринки;
- організацію ефективної системи сертифікації експортної продукції;
- підвищення ролі зарубіжних українських представництв у дипломатичній підтримці ними важливих експортних операцій, попередніх маркетингових досліджень, зусиль щодо організації зарубіжних виставок, ярмарків тощо;
- проведення наукових досліджень у зовнішньоекономічній сфері, зокрема досліджень кон'юнктури товарів на зовнішніх ринках;
- підготовка кваліфікованих кадрів для діяльності в зовнішньоекономічній сфері;
- здійснення ефективного державного контролю за зовнішньоекономічними операціями з метою запобігання порушенням,

збирання інформації про ділову репутацію та фінансове становище учасників зовнішньоекономічної діяльності, обмін нею з органами безпеки інших країн;

- створення та підтримка об'єднань експортерів, координація їх діяльності на зовнішніх ринках для ефективного використання кон'юнктури та дотримання правил конкуренції.

Послаблення державного контролю за експортом призвело до безконтрольного вивезення за кордон сировини та дефіцитної продукції, створення криміногенної ситуації навколо експорту чорних, кольорових і рідкоземельних металів тощо.

Цікавою для України є експортна політика Південної Кореї, що передбачає різні пільги для експортерів, мінімізацію різних бюрократичних перешкод і навіть запровадження святкування Дня експортера, яке відзначається щорічно в останній день листопада.

Одночасно з удосконаленням товарної та галузевої структури експорту важливо також забезпечити раціональне територіальне розміщення експортних потужностей в Україні. Не сприяє зміцненню економічної безпеки переважне зосередження експортного потенціалу в Донецько-Придніпровському регіоні (лише у Донецькій області знаходиться п'ята частина потенціалу всього українського експорту).

Не останню роль у поглибленні економічної кризи в Україні відіграє сучасна невиважена державна імпортна політика. Так звана «імпортна безпека» характеризується раціональною товарною та географічною збалансованістю імпорту, що позитивно впливає на розвиток національної економіки, захищає внутрішній ринок і національного товаровиробника, сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та економічної незалежності України.

Оптимальний обсяг імпорту та його регіональний розподіл повинен визначатися для кожного виду товарної продукції з урахуванням

найважливіших зовнішніх та внутрішніх факторів зовнішньоекономічної діяльності.

Для забезпечення імпоротної безпеки необхідно:

- привести товарну структуру імпорту у відповідність до потреб виходу національної економіки з кризи і, насамперед, з урахуванням вимоги захисту вітчизняного товаровиробника;
- здійснити структурну перебудову економіки України, зокрема, створювати замкнені цикли виробництва;
- розробити економічно обґрунтовану систему тарифного регулювання імпорту з метою насичення внутрішнього ринку необхідними товарами;
- здійснювати географічну диверсифікацію імпорту, особливо стратегічно важливих матеріалів і сировини з метою зменшення ресурсної, фінансової і технічної залежності від інших країн та створення умов для стабільного функціонування національної економіки;
- здійснювати імпорт дефіцитних сировинних ресурсів для збереження власних ресурсів;
- залучати передові технології для модернізації національного виробництва;
- здійснювати сертифікацію імпоротної продукції відповідно до норм міжнародної практики і національного законодавства з метою запобігання ввезенню в Україну екологічно небезпечної продукції;
- здійснювати за необхідністю односторонні обмеження імпорту з метою захисту вітчизняних товаровиробників та споживчого ринку;
- вдосконалити чинне законодавство для ефективного регулювання імпорту;
- законодавчо оформити внесення змін до переліку країн (убік їх зменшення), на які поширюється преференційний режим;
- розробити і прийняти антидемпінговий кодекс України з метою усунення інтервенціоністського імпортного постачання та запобігання матеріальним збиткам у національній промисловості.

Слід зазначити, що багато країн у зовнішній торгівлі вдаються до протекціоністських заходів. Наприклад, Ізраїль для захисту особливо важливих галузей своєї економіки визначив перелік товарних груп, щодо яких встановлено «дискримінаційний» режим ліцензування імпорту.

Для України насамперед доцільно здійснювати імпорт таких передових технологій та продукції виробничого призначення, які будуть сприяти модернізації вітчизняної промисловості, заміні нераціонального імпорту і зростанню експорту готової продукції.

Таким чином, для успішної інтеграції України у світову економіку слід урахувати сучасне її становище у міжнародному розподілі праці, а також характер політичних відносин із деякими країнами та групами країн. Важливо також урахувати тенденції розвитку сучасного світового господарства, щоб формувати науково обґрунтовану та ефективну зовнішньоекономічну політику України.

4.3. Безпека відносин України з міжнародними фінансовими організаціями

Міжнародні і валютно-фінансові організації створюються на основі міждержавних угод із метою регулювання міжнародних економічних відносин. Найбільш відомою і важливою серед них є **Міжнародний валютний фонд (МВФ)**.*

МВФ – міжурядова валютно-кредитна організація, призначена для регулювання валютних відносин між державами-членами і надання їм коротко- і середньострокових кредитів у разі валютних ускладнень, пов'язаних із неурівноваженістю платіжних балансів.

Фонд був створений на основі угоди, прийнятої представниками 44 країн на Міжнародній валютно-фінансовій конференції Організації Об'єднаних Націй

* Філіпенко Т.В. Міжнародні грошові та фінансово-кредитні відносини. – Донецьк: ДІВС, 2001. – С. 111.

у липні 1944 р., і набрав чинності з 27 грудня 1945 р. З березня 1947 р. МВФ почав практичну діяльність як спеціалізований орган ООН.

Ресурси МВФ формуються з основного капіталу і нагромаджень. Капітал утворюється з квот-внесків країн-членів. Квота – це частка країни в ресурсах МВФ.

Квота має потрійне значення, визначаючи:

1. розмір внеску в статутний капітал,
2. кількість голосів країни під час вирішення питань в органах управління,
3. ліміт використання ресурсів МВФ.

Критеріями визначення розміру квоти є економічний потенціал і місце країни у світовій економіці. Внаслідок цього розподіл квот у МВФ вирізняється надзвичайною нерівномірністю. Найбільші квоти в капіталі фонду мають США і країни ЄС.

Під час прийняття Фондом рішень кожна країна-член МВФ має 250 голосів плюс один голос на кожні 100 тис. СДР її квоти.

Однією з операцій МВФ є кредитні операції. За Статутом Фонду країни-члени можуть одержати кошти в іноземній валюті для покриття тимчасового дефіциту платіжних балансів. Кредити видаються терміном до 3-5 років у формі продажу необхідної іноземної валюти на національну. МВФ здійснює кредитні операції тільки з офіційними органами країн-членів: казначействами, центральними банками, валютними стабілізаційними фондами. Операції проводяться так: якщо країна, наприклад, одержує кредит у доларах США, то еквівалент у національній валюті заноситься на рахунок МВФ у її центральному банку, після завершення терміну кредиту країна-дебітор викупує національну валюту, вносячи Фонду відповідну суму кредиту в конвертованій валюті.

Країни-члени МВФ можуть автоматично одержати від нього іноземну валюту лише в невеликих розмірах, рівних 25% квоти. Без обмежень країна

може одержати також кредит у сумі іноземної валюти, що країна раніше надала в борг МВФ. Ці кредити ставляться до резервної позиції країни в МВФ.

Надання кредитних ресурсів понад резервну частку (у межах кредитних часток) залежить від рішення Директорату МВФ і здійснюється за умови ревізії економічної і фінансової політики держав.

Країни-члени можуть отримати кошти також і з інших джерел, у тому числі:

1. Кредити «стенд-бай», що надаються з 1952 р. для цілей, узгоджених із МВФ;
2. компенсаційне фінансування (з 1963 р.) – спеціальні коротко- і середньострокові кредити для покриття дефіцитів платіжних балансів, пов'язаних із зниженням цін на сировинні товари, із структурними змінами в економіці;
3. система фінансування «буферних» запасів (з 1969 р.) – спеціальні кредити для стабілізації цін на сировинні товари;
4. система розширеного кредитування (з 1974 р.) – спеціальні кредити країнам, що зазнають серйозних порушень платіжних балансів;
5. кредити з різних спеціальних фондів.

Кредити МВФ призначені для вирівнювання платіжних балансів.

Проте, по-перше, здебільшого одержання коротко- і середньострокових кредитів, особливо країнами, що розвиваються, не сприяє усуненню хронічних дефіцитів їх платіжних балансів.

По-друге, ресурси Фонду не відповідають масштабам потреб країн-членів у коштах, особливо в період значної нерівноваги міжнародних платежів.

По-третє, розширення обсягу кредитів МВФ здійснюється насамперед за рахунок збільшення квот, що розподіляються в основному на користь промислово розвинених країн.

Другою за важливістю та обсягом проведених операцій міжнародною валютно-фінансовою організацією є **Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР)**, який ще має назву Світовий банк.

МБРР було засновано одночасно з МВФ відповідно до рішення Міжнародної валютно-фінансової конференції Організації Об'єднаних Націй, що відбулася в липні 1944 р. Угода про МБРР, що є одночасно його статутом, офіційно набрала чинності 27 грудня 1945 р., а свою діяльність Банк почав з 25 червня 1946 р. Формально МБРР є спеціалізованою фінансовою установою ООН. Сьогодні членами цієї організації є до 180 країн світу.

Членами МБРР можуть бути тільки країни, що вступили в МВФ. Ця вимога пояснюється тим, що країни-члени Банку зобов'язані здійснювати свою валютно-фінансову політику відповідно до положень Статуту МВФ.

Право голосу в органах МБРР визначається розміром внеску в його капітал за аналогією із системою «зважених» голосів у МВФ.

Статутний капітал МБРР утворюється шляхом передплати країн-членів на його акції.

МБРР відіграє роль найбільшого позичальника на світовому ринку позикових капіталів, маючи серед міждержавних інвестиційних банків найбільшу питому вагу в загальній сумі облігаційних позик, що випускаються ними.

Під час вирішення питання про надання кредиту Банк вимагає найбільш повної інформації про економічне та фінансове становище країни-позичальника. Для отримання необхідної інформації в країни-позичальника направляються економічні місії МБРР. Такі місії, що створюються в основному з представників промислово розвинених країн, проводять обстеження економіки і фінансів країн-членів і впливають на упорядкування і виконання національних планів їх соціально-економічного розвитку.

У 1960 р. керівництво МБРР за підтримки США створив **Міжнародну Асоціацію розвитку** (МАР), що має спільні з МБРР органи управління на чолі з президентом Банку. МАР покликана доповнювати діяльність Банку і надавати найменш розвиненим країнам безвідсоткові кредити на 50 років. Для того щоб брати участь у МАР та одержати доступ до її пільгових кредитів, необхідно вступити в МБРР.

У 1956 р. з ініціативи США була створена **Міжнародна фінансова корпорація** (МФК). Її мета – стимулювання приватних інвестицій у промисловість держав, що розвиваються, створення і розширення там приватного сектору. Особливість МФК полягає в тому, що для інвестування її коштів у країнах-членах не потрібно урядових гарантій, що необхідні під час одержання кредитів МБРР і МАР підприємствами або організаціями країн-членів. Це захищає приватні компанії від державного контролю за їх діяльністю і служить інтересам притягнення іноземного капіталу в економіку країн, що розвиваються. Іншою суттєвою відмінністю МФК є особливе право не тільки надавати позики, але і безпосередньо здійснювати інвестиції в акціонерний капітал підприємств, що будуються або розширюються, із подальшим перепродажем їхніх акцій приватним інвесторам.

При цьому МФК, як і МБРР, не тільки не конкурує з приватними інвесторами, а, навпаки, повинна стимулювати впровадження приватного капіталу в економіку країни, що розвивається.

Особливе місце серед міжнародних валютно-кредитних організацій посідає **Банк міжнародних розрахунків** (Базель). БМР був створений у 1930 р. на основі міжурядової угоди шести держав (Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Франції, Японії) і конвенції цих держав із Швейцарією, на території якої функціонує Банк. Фактично він був організований центральними банками зазначених країн. Офіційно США не брали участь у створенні БМР. Проте фактично Федеральні резервні банки підтримують із БМР кореспондентські відносини та інші контакти.

БМР організований у формі акціонерного товариства, і структура його управління забезпечує найбільш значним передплатникам на капітал контроль над Банком і використання його діяльності у своїх інтересах. Органами управління БМР є Загальні збори акціонерів і Рада директорів у складі представників 13 центральних банків.

На БМР за Статутом покладено дві основні функції:

1. сприяти співробітництву між центральними банками, забезпечувати сприятливі умови для міжнародних фінансових операцій;
2. діяти як довірена особа або агент для проведення міжнародних розрахунків своїх членів.

Специфіка БМР полягає в суворо конфіденційному характері його діяльності, як і щомісячних засідань «Базельського клубу» (до якого входять країни-члени Банку), де обговорюються актуальні проблеми і перспективи валютно-кредитних відносин. Це визначає місце БМР як допоміжного органу МВФ і групи МБРР, із якими він має тісні зв'язки.

3 червня 1992 р. було прийнято Закон України «Про вступ України в Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародну асоціацію розвитку і Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій».* Відповідно до цього Закону вирішення питання про вступ у зазначені організації відбулося шляхом приєднання до їх угод. 3 вересня 1992 р. Україна стала членом цих організацій.

У межах Європейського Союзу також функціонує ряд валютно-фінансових організацій, серед них:

1. **Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)**, створений у 1958 р. Банк надає довгострокові кредити до 20-25 років і гарантії приватним і державним підприємствам із метою:

- освоєння найменш розвинених районів країн ЄС,
- реконструкції і будівництва підприємств, що не можуть бути здійснені за рахунок ресурсів однієї країни,
- модернізації галузевої структури в межах спеціалізації і кооперування виробництва,
- створення спільних господарських об'єктів, що мають спільний інтерес для країн ЄС,

* Про вступ України в Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародну асоціацію розвитку і Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій: Закон України від 03.06.92 № 2402-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33.

- розвитку пріоритетних галузей виробництва.

Членами ЕІБ є всі країни ЄС. Це самоврядний інститут з автономним юридичним і фінансовим статутом. Його керівні органи – Рада керівників у складі міністрів фінансів країн-учасниць, що визначає кредитну політику, підтверджує річні баланси, приймає рішення про надання кредитів і гарантій, випуск позик, установлює відсоткові ставки, і має Директорат у складі 19 директорів і 11 заступників. Оперативне керівництво покладено на президента та його 5 заступників.

2. **Європейський фонд регіонального розвитку** був заснований у 1975 р. за рахунок спільного бюджету ЄС для фінансування заходів щодо вирівнювання регіональних диспропорцій у країнах Співтовариства.

3. **Європейський фонд валютного співробітництва** створений у 1973 р. з огляду на курс ЄС на розвиток валютної інтеграції, призначений для регіонального міждержавного валютного регулювання. Фонд надає кредити країнам «загального ринку» для погашення дефіциту платіжних балансів і розрахунків, пов'язаних із регулюванням валютного курсу.

Невпинне зростання зовнішнього боргу України на тлі значного зменшення виробництва негативно впливає на економічну безпеку. Це спонукає до більш детального розгляду питання про отримання Україною кредитів від міжнародних фінансових організацій: Міжнародного валютного фонду (МВФ), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Слід зазначити, що міжнародний кредит означає рух позикового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин і передбачає надання валютних і товарних ресурсів за умови повернення та сплати відсотків. Кредиторами є міжнародні і регіональні валютно-кредитні фінансові організації, уряди, державні і приватні установи.

Поряд із певними позитивними моментами міжнародний кредит має й суттєві **негативні сторони**. Зокрема, серед них можна назвати:

- появу диспропорцій відтворення суспільного продукту, оскільки розвиваються прибуткові галузі і затримується розвиток тих галузей, до яких іноземний кредит не залучається;
- посилення конкурентної боротьби країн за ринки збуту, джерела сировини, сфери вкладання капіталів;
- підтримку в країнах-позичальниках вигідних країнам-кредиторам політичних та економічних режимів, «маріонеткових» урядів;
- мобілізацію для виплати боргу значних фінансових ресурсів, що часто перевищують потенційні можливості країни-позичальника тощо.

Крім того, до деяких країн може застосовуватися кредитна дискримінація. Вона полягає у встановленні для деяких «занадто незалежних» країн гірших порівняно з іншими «більш покірними» країнами умов отримання, використання чи погашення міжнародного кредиту. Зокрема, методами такої дискримінації можуть бути: кредитні обмеження, підвищення відсоткових ставок, раптове припинення і зменшення суми кредиту, обумовленість його надання заходами економічного і політичного характеру.

Слід зазначити, що приватні банки здебільшого надають кредити за умов отримання останніх країною-позичальником від МВФ та МБРР. Це пояснюється регулюванням доступу країн-позичальників до світового ринку позикових капіталів, попит на які останнім часом різко збільшився. Саме тому порівняно з двосторонніми урядовими кредитами та кредитами приватних банків кредити міжнародних фінансових організацій посідають скромне місце, однак їх роль на світовому ринку капіталів є значною.

Міжнародний кредит має договірні і приховані елементи своєї вартості. Якщо договірні елементи є помітними, то приховані не зазначені у відповідних угодах. Зокрема, це можуть бути завищені ціни на товари щодо фірмових кредитів, вимоги страхування кредиту у певній страховій компанії тощо. Деякі елементи кредиту взагалі не підлягають кількісній оцінці, однак їх значення є досить великим, наприклад, для встановлення контролю над іноземною фірмою чи країною-позичальником. Таким чином, пільгові на перший погляд умови

деяких міжнародних кредитів можуть поєднуватися з кабальними прихованими витратами, які дорого коштують іноземному позичальнику.

Зовнішній борг України посідає особливе місце в системі економічної безпеки. Зовнішній борг України – це сукупність боргових зобов'язань резидентів перед нерезидентами, які підлягають погашенню в іноземній валюті, в товарах чи послугах.

Необхідно законодавчо врегулювати питання, пов'язані із зовнішніми позичаннями. Насамперед слід розробити і прийняти Закон України «Про зовнішній борг України», в якому чітко визначити понятійний апарат зовнішнього боргу України, механізми залучення кредитних ресурсів та обслуговування зовнішнього боргу, показники (індикатори) заборгованості тощо.

Зовнішній борг може бути довгостроковим (термін погашення більше ніж один рік) і короткостроковим (термін погашення менше ніж один рік). Також його доцільно поділити на зовнішній державний і зовнішній недержавний борг.

Зовнішній державний борг України – це зовнішні боргові зобов'язання уряду, Національного банку України, інших державних органів та державних підприємств і організацій, а також підприємств і організацій змішаної форми власності в частині, пропорційній власності держави в їх статутному фонді. У свою чергу, зовнішній державний борг доцільно поділити на гарантований державою і негарантований державою.

Гарантований державою борг – це зовнішні боргові зобов'язання резидентів країни в особі державних органів та державних підприємств і організацій перед нерезидентами, виконання яких гарантовано державою.

Негарантований державний борг – це зовнішні боргові зобов'язання резидентів в особі державних органів та державних підприємств і організацій перед нерезидентами, виконання яких не гарантовано державою.

Зовнішній недержавний борг – це зовнішні боргові зобов'язання резидентів недержавної форми власності перед нерезидентами.

Запропонована структура зовнішнього державного боргу передбачає надання державних гарантій для забезпечення погашення заборгованості виключно резидентів України в особі державних органів та державних підприємств і організацій або для покриття дефіциту державного бюджету чи платіжного балансу. Це пояснюється тим, що нині держава змушена віддавати значні суми боргів за надані під її гарантію іноземні кредити деяким комерційним структурам, які, очевидно, не без допомоги певних державних посадових осіб брутально її ошукали.

Державні гарантії доцільно надавати для залучення кредитних ресурсів тільки у чітко визначені пріоритетні напрями, зокрема:

- покриття дефіциту державного бюджету;
- розвиток життєво важливих галузей виробництва (енергетична, харчова, медична тощо);
- розвиток експортоспроможних галузей виробництва;
- фінансування критичного імпорту.

Прийняття боргових зобов'язань державою чи її резидентами не повинно шкодити її національним інтересам. Ліміт іноземних кредитів повинен визначатися законом «Про ліміт зовнішнього позичання в Україні» та встановлювати граничну межу обсягу можливого залучення коштів чи інших цінностей на поточний рік.

Проект зазначеного закону було б доцільно подавати Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховній Раді України разом із проектом закону «Про Державний бюджет України», із звітом про використання позичених коштів, виконання боргових зобов'язань та обґрунтуванням пропозицій щодо необхідності нового зовнішнього позичання.

Управління зовнішнім боргом проводиться з метою запобігання кризовим ситуаціям у зовнішній заборгованості, забезпечення довгострокової спроможності щодо повного та своєчасного виконання фінансових зобов'язань України, необхідності забезпечення економічної безпеки і передбачає:

- планування зовнішньої кредитної стратегії України;

- забезпечення повноти інформації щодо обсягу та структури зовнішнього боргу;

- прийняття рішень щодо необхідності залучення коштів чи інших цінностей;

- вжиття необхідних заходів щодо поліпшення структури зовнішнього боргу;

- забезпечення цільового, ефективного і законного використання залучених коштів чи інших цінностей;

- доцільне та обґрунтоване надання державних гарантій;

- своєчасне виконання боргових зобов'язань держави;

- контроль за обсягом та структурою боргових зобов'язань держави.

Необхідність вивчення платоспроможності держави та умов обслуговування зовнішнього боргу є передумовою для вжиття конкретних заходів для управління ним.

Індикаторами зовнішньої заборгованості можуть бути такі відношення:

- загальної суми річних боргових платежів до валового національного продукту;

- загальної суми річних боргових платежів до обсягу експорту товарів і послуг;

- валового зовнішнього боргу до валового національного продукту;

- валового зовнішнього боргу до обсягу експорту товарів та послуг;

- обсягів короткострокового боргу до загального обсягу зовнішнього боргу;

- відсоткових платежів до валового національного продукту;

- відсоткових платежів до обсягу експорту товарів та послуг;

- суми міжнародних резервів країни до суми її зовнішнього боргу.

Безперечно, що зазначені вище індикатори не можуть замінити необхідність усебічного аналізу економічної ситуації в Україні. Особливо важливими є перші два індикатори: відношення загальної суми річних боргових

платежів до ВВП і до обсягу експорту, оскільки вони відображають здатність держави обслуговувати зовнішній борг.

Згідно з методикою Світового банку, якщо хоча б один із цих двох індикаторів перевищує критичний рівень 80% для відношення загальної суми річних боргових платежів до ВВП або 220% для відношення загальної суми річних боргових платежів до обсягу експорту, то така країна належить до категорії країн із надмірною заборгованістю. У разі коли критичного рівня не досягнуто, але хоча б один з індикаторів становить 60% чи більше від критичного рівня, то такий рівень заборгованості вважається помірним. Якщо жодна із зазначених умов не виконується, то така країна потрапляє до категорії країн із менш високим рівнем заборгованості.

Зважаючи на кризове становище вітчизняної економіки і перевантаження бюджету, пов'язане з обслуговуванням зовнішнього боргу, для України необхідно встановити власні граничні значення цих індикаторів, які б не спричинили потрапляння до боргової «ями».

Також Світовий банк класифікує країни залежно від рівня ВВП на душу населення: низький доход, якщо ВВП на душу населення не перевищує 675 дол. США і середній доход, якщо ВВП на душу населення становить більше 675 дол. США, але не перевищує 8350 дол. США. Водночас середній доход поділяється на: доход нижчий від середнього рівня – 675-2695 дол. США; доход вищий від середнього рівня – 2696-8350 дол. США. Високим доходом вважається такий, що перевищує 8350 дол. США. Комбінація зазначених критеріїв дає змогу класифікувати країни за такими категоріями:

- із низьким доходом і надмірною заборгованістю;
- із середнім доходом і надмірною заборгованістю;
- із низьким доходом і помірною заборгованістю;
- із середнім доходом і помірною заборгованістю;
- інші країни, які не потрапляють до категорії країн із високим рівнем заборгованості.

Таким чином, згідно з класифікацією Світового банку Україна за рівнем доходу входить до групи країн із рівнем доходу нижчим від середнього і помірною заборгованістю.

Загалом у світовій практиці рівень зовнішнього боргу вважається безпечним, якщо сума, що спрямовується на його обслуговування, не перевищує 25% загальних валютних надходжень країни.

Викликає занепокоєння з точки зору забезпечення економічної безпеки України тенденція до зростання її зовнішньої заборгованості та посилення залежності від Міжнародного валютного фонду і Світового банку.

З точки зору економічної безпеки головний зміст наданих позик, які здебільшого йдуть на покриття дефіциту бюджету та платіжного балансу, полягає в тому, що ці кредитні ресурси надаються під досить жорсткі умови, пов'язані з виконанням Україною економічних програм, розроблених міжнародними фінансовими організаціями.

Інтеграція України в ЄС має велике значення для її економічного розвитку, становлення як могутньої європейської держави. Однак слід зважати на те, що інтеграція повинна відбуватися на рівноправній і взаємовигідній основі та відповідати національним інтересам України.

Одним із головних завдань України у найближчій перспективі є проведення двосторонніх переговорів із країнами-членами ЄС щодо взаємного доступу на ринки та усунення перешкод у торгівлі.

Іноземні країни та міжнародні фінансові організації за допомогою різних кредитних угод та меморандумів мають можливість офіційно отримувати надзвичайно цінну інформацію щодо всіх аспектів економічного становища в Україні, для здобуття якої за інших умов їм довелося б зазнати значних витрат. З огляду на це та з врахуванням вимог економічної безпеки доцільно розробити Положення про порядок підготовки та укладання кредитних угод, пов'язаних із залученням іноземних кредитів.

Треба також ураховувати, що деякі міжнародні фінансові організації та деякі країни вживають різних заходів «заохочення» щодо тих посадових осіб,

від яких залежить укладання кредитних угод із метою накидання вигідних кредиторам і невикладання Україні кредитів.

Щодо необхідності захисту комерційних таємниць вітчизняного підприємництва, то тут доцільно звернутися до досвіду розвинених країн, де за зовнішнім фасадом самостійності західних фірм, автономності їх служб безпеки, які захищають «свої» промислові таємниці, приховується чітко налагоджений із відповідним правовим забезпеченням механізм державної підтримки, де важливу роль відіграють національні спецслужби. Таким чином, вдалося об'єднати підсистеми захисту державної та комерційної таємниці в єдину систему протидії розвідувальним посяганням іноземних спецслужб у сфері економіки.

Практика залучення Україною кредитів міжнародних фінансових організацій на зазначених дискримінаційних і неприйнятних умовах призведе до:

- поглиблення залежності економічних перетворень в Україні та її зовнішньої і внутрішньої політики від міжнародних кредитів;
- збільшення зовнішньої заборгованості України та необхідності залучення значних фінансових ресурсів для обслуговування цієї заборгованості, що може призвести до повного банкрутства держави;
- перетворення України у сировинний додаток розвинених країн;
- деіндустріалізації держави, руйнування національної промисловості та зменшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- насадження вигідного для міжнародного фінансового капіталу уряду.

Не є винятком також можливість раптового припинення надання Україні іноземних кредитів, що без вжиття адекватних заходів із боку владних структур призведе до катастрофічних наслідків.

На жаль, не сприяє здійсненню ефективного контролю Верховною Радою за одержанням Україною зовнішніх фінансових позичок зміст п. 14 ст. 85

Конституції України, згідно з яким законодавчий орган затверджує лише ті рішення, які стосуються «одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України». Оскільки сучасна практика отримання Україною зовнішніх позик часто пов'язана з неприйнятними для України умовами кредиторів, було б доцільно здійснювати ратифікацію Верховною Радою всіх кредитних угод, на підставі яких надходять іноземні кредити, гарантовані державою, незалежно від того, передбачені чи не передбачені вони державним бюджетом.

Слід зазначити, що орієнтація уряду України переважно на міжнародні кредити не сприяє здійсненню незалежної політики, пошукам і залученню внутрішніх фінансових ресурсів для здійснення економічних реформ.

Зважаючи на те, що на сучасному етапі реформування національної економіки все ж таки є потреба у зовнішніх позичаннях, Україні необхідно виробити із цього питання чітку позицію. Насамперед, відносини з міжнародними фінансовими організаціями повинні ґрунтуватися на таких засадах:

- умови кредитних угод не повинні суперечити національним інтересам України та стратегії її розвитку як самостійної держави;
- забезпечення рівноправності та взаємовигідності у відносинах;
- спрямування залучених кредитів у чітко визначені урядом України пріоритетні галузі економіки, переважно на розвиток виробництва;
- самостійна підготовка українськими фахівцями проектів реформування вітчизняної економіки, під які залучаються кредити;
- покладення в основу співпраці Програми діяльності Кабінету Міністрів України, а не підготовлених представниками МВФ та Світового банку меморандумів економічної політики уряду України, які суперечать національним інтересам.

Важливо забезпечити у відносинах України з міжнародними фінансовими організаціями гласність, оскільки нині широка громадськість і навіть науковці практично дуже мало обізнані з цим питанням.

Таким чином, продовження сучасної практики залучення іноземних кредитів за умов, здебільшого неприйнятних для України, спричиняє все більшу залежність економічної політики від міжнародних фінансових організацій та поступову втрату економічної та політичної незалежності України. Тому необхідно розробити і здійснювати таку кредитну політику, яка буде сприяти забезпеченню економічної безпеки України і здійсненню економічних реформ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30.
2. Господарський кодекс України від 16.01.03 р. №436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. - №11.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 21.06.2001 // www.liga.ua.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.07.1963 // Відомості Верховної Ради України. – 1963. - №30.
5. Митний кодекс України від 11.07.2002 р. №92-IV //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
6. Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Європейська конвенція від 08.11.90р. Страсбург //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
7. Проти організованої злочинності: Рамкова Конвенція ООН від 21.07.97р.//Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
8. Про передачу засуджених до позбавлення волі для подальшого відбування покарання: Конвенція країн СНД від 06.03.98 р.//Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
9. Про боротьбу з фінансовим тероризмом: Міжнародна конвенція від 09.12.99р. //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
10. Про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами членами ЄС: Європейська конвенція від 29.05.00р. //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
11. Угода про партнерство та співробітництво від 16 червня 1994 року // Київ: Представництво Європейської Комісії в Україні. - 1997.
12. Про економічну самостійність України: Закон України від 3.08.90 р. №142-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. - №34.
13. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.91 р. №959-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 29.

14. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.91 р. №1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №47.
15. Про систему оподаткування: Законом України від 25.06.91 р. №1251-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 39.
16. Про єдиний митний тариф: Закон України від 5.02.92 р. №2097-XII // Бухгалтерія. – 2002. - № 43/1-2.
17. Про вступ України в Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародну асоціацію розвитку і Багатостороннє агентство по гарантіям інвестицій: Закон України від 3.06.92 р. № 2402-XII.// Відомості Верховної Ради України. - 1992. – №33.
18. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.92 р. № 2673-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №50.
19. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.96 р. № 93/96- ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №19.
20. Про вивізне (експортне) мито на живу худобу і шкіряну сировину: Закон України від 07.05.96 р. №180/96-ВР // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
21. Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі товари (продукцію): Закон України від 11.07.96 р. № 313/96-ВР, зі змінами і доповненнями // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
22. Про ставки акцизного збору і ввізного мита на деякі транспортні засоби: Закон України від 24.05.96 р. № 216/96-ВР, зі змінами і доповненнями // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
23. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.: Закон України від 17.12.97 р №738/97-ВР //Відомості Верховної Ради. – 1998. – №16.

24. Про податок на додану вартість: Закон України від 03.04.97 р. №198/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 21.
25. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.97 р. №280 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24.
26. Про внесення змін до Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”: Закон України від 22.12.98 р. № 335-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 7.
27. Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22.12.98 р. № 330 - XIV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. - № 9-10.
28. Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту: Закон України від 22.12.98 р. № 331-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 12-13.
29. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22.12.98 р. № 332-XIV // Вісник Верховної Ради України. – 1999. - №11.
30. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24.03.98 р. №202/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - №36-37.
31. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.99 р. №606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №24.
32. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон України від 10.09.99 р. №1033-XIV, зі змінами і доповненнями // Законодавство України. – Інфодиск. – 2004.
33. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.99 р. №679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29.
34. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1.06. 2000 р. №1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 36.
35. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000 р. №2121-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. - №5-6.

36. Про податок на прибуток підприємств і організацій: Закон України від 7.12.2000р. №2121-III//Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6.
37. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закону України від 17.02.2000 р. №1457-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - №12.
38. При митний тариф України: Закон України від 5.04.2001 р. №2371-III // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
39. Про єдиний збір, стягуємий в пунктах пропуску через державний кордон України: Закон України від 12.07.2001 р. № 2659-III // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
40. Про внесення змін до деяких законів України з метою усунення випадків ухилення окремих підприємств, створених за участю іноземних інвесторів, від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): Закон України від 20.12.2001 р. № 2899-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - №15.
41. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування: Закон України від 17.01.2002 р. №2953-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. - № 17.
42. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002р. №IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. - №1.
43. Про внесення змін до Закону України “Про митний тариф України”: Закони України від 12.07.2001р. № 2671-III, від 15.11.2001р. № 2779-III, від 10.01.2002р. № 2952-III, від 7.03.2002р. № 3113-III, від 25.12.2002 р. № 370-IV, від 26.12.2002р. № 420-IV, від 3.04.2003р. № 651-IV, від 3.04.2003р. № 652-IV, від 15.05.2003р. № 745-IV, від 5.06.2003 р. № 916-IV // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

44. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 22.05.2003 р. №860-IV //www.liga.ua.
45. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. №964-IV //www.liga.ua.
46. Про внесення змін до Закону України “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну” щодо процедурних питань спеціального розслідування та застосування спеціальних заходів: Закон України від 1.11.2005 р. №3028-IV //www.liga.ua.
47. Про внесення змін до Закону України “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту” щодо процедурних питань антидемпінгового розслідування: Закон України від 1.11.2005 р. №3027-IV //www.liga.ua.
48. Про єдиний митний тариф: Декрет Кабінету Міністрів від 11.01.93 р. №4-93 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
49. Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів: Указ Президента України від 4.10.94 р. №567/94 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
50. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента України від 30.12.1997 р. №1396/97 із змінами // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
51. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Співтовариством (Європейським Союзом): Указ Президента України від 24.02.98 р. № 148/98 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
52. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.98 р. № 615 //www.liga.ua.
53. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9.02.99 р. № 145/99 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

- 54.Програма інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000 // www.liga.ua.
- 55.Про Міністерство економіки України: Указ Президента України від 9.07.2003 р. № 586 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 56.Про перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до ЄС: Розпорядження Президента України від 27.06.99 № 151 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 57.Про приведення законодавства України у відповідність із Європейськими конвенціями з питань кримінального судочинства: Постанова ВРУ від 22.09.95р. №343/95 ВР //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 58.Положення про порядок державної реєстрації іноземних інвестицій: Постанова Кабінету Міністрів України від 7.08.96 р. № 928 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 59.Положення про вантажну митну декларацію: Постанова Кабінету Міністрів України від 9.06.97 р. №574 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 60.Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.98 р. № 852 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 61.Порядок визначення вартості товарів та інших предметів у разі переміщення їх через митний кордон України:Постанова Кабінету Міністрів від 5.10.98 р. №1598 // Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 62.Про затвердження Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.98 р. № 1773 //Законодательство Украины. – Инфодиск. – 2004.

- 63.Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.99 р. № 1496 //Законотательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 64.Про утворення Державного департаменту з питань адаптації законодавства: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12. 2004 року №1742 // www.liga.ua.
- 65.Інструкція НБУ “Про переміщення валюти України, іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів, інших банківських документів і платіжних карток через митну територію України”: Постанова Правління НБУ від 12.07.2000 р. №283 // Законотательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 66.Положення «Про форму зовнішньоекономічних договорів»: Наказ Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України від 05.10.1995р. № 75.// Законотательство Украины. – Инфодиск. – 2004.
- 67.Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2005 рік // me.kmu.gov.ua.
- 68.Статистичні дані Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції // me.kmu.gov.ua.
- 69.Лист Міністерства юстиції України від 11.02.2002 р. № 33-9-57 // www.liga.ua.
- 70.Правила Інкотермс-2000: Міжнародні правила тлумачення торгових термінів // www.liga.ua.
- 71.Брыль Р. Украина по капле выдавливают из себя раба // ИнвестГазета. - 2005.- №5. – с.7.
- 72.Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. – Київ: Основи, 1996. – 342с.
- 73.Власов Ю. ТПРрууу, ребята! // Бизнес. – 2005. -№11. – с.100-101.
- 74.Деловой контракт с зарубежным партнером / Под ред. А.В. Плотникова. – К.: Либра, 1993. – 248 с.

75. Дегярева О.И., Полянова Т.Н., Саркисов С.В. Внешнеэкономическая деятельность: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2000. – 320 с.
76. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 212 с.
77. Жорін Ф.Л. Правові основи митної справи в Україні: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. – 246 с.
78. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. – К.: Основи, 1996. – с. 216.
79. Коломиец Н. Мировые деньги // Инвестгазета. – 2005. - №3-4. – с.22.
80. Куренкова Д., Брыль Р. Кому мы нужны // Бизнес. – 2005. – с.9.
81. Лукашин Ю. Украина – ЕС // Дело. – 2005. - №3. – с.2.
82. Міжнародні економічні відносини: кримінологічний аспект / Під ред. В.І. Шакуна, П.В. Мельника, В.М. Поповича. – К.: Правові джерела, 1997.- 320 с.
83. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. проф. І.Р. Михасюка. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
84. Наумец И. Требовательный МВФ // Инвестгазета. – 2005. - № 3-4. – с.22.
85. Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник / С.И. Долгов, В.В. Васильев, С.П. Гончарова и др. – М.: Высшая школа, 1990. – 328 с.
86. Плешивцева Т., Кириленко Р., Ковалев С. Президентский бутерброд // Бизнес. – 2005. - №9. – с.24-25.
87. Статистичні дані Центру соціально-економічних досліджень CASE-Україна – українського партнера Світового Економічного Форуму / <http://www.weforum.org/ger>.
88. Філіпенко Т.В. Міжнародні грошові та фінансово-кредитні відносини. Донецьк: ДІВС, 2001. – 268 с.
89. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Бутенко О.В. та ін. Міжнародні економічні відносини: система регулювання міжнародних економічних відносин. – К.: Либідь, 1994. – 321 с.

- 90.Шкарпова Е. Расстояние между Евросоюзом и Украиной сокращается // ИнвестГазета. - 2005.- №3-4. – с.6.
- 91.Шкарпова Е., Брыль Р. Легализация для избранных // Инвестгазета. – 2005. - №7. – с.4.
- 92.Швайка Л.А. Основи державного регулювання економіки. Навч. посібник. – Львів: Фенікс, 2001. – 231 с.